

W.G. de Vries
De Vrijmaking in het vuur

Woord
en
Wereld

van zijn talen tot verspreiding van het gesproken woord.

Redactie:

dr. H.J.A. Frensen

dr. R.P. Hagen

dr. M. Jans

dr. P. Janssen

DE VRIJMAKING IN HET VUUR

(Uitgeverij) Woord
wordt gepubliceerd door de uitgeverij Woord, een van de uitgeverij

dr. J. Kool, voorzitter

dr. W.O. de Vries, secretaris

G. Hagen, alg. adjunct

prof. dr. L. Doekes

dr. F. van Oort

prof. J. Koolhaas

dr. P. Schelling

redactieadres van de uitgeverij D. Oosthuis

CP-OEGREVEN, EENKOPPELIG, NIEUW, DEN HAAG

Vries, W.O. de

De uitgave is het eerste deel van de Nederlandse Geschiedenis
Rechts in de jaren 1910-1920, W.O. de Vries - Eindhoven Woord en Wereld.

(Woord en Wereld) (13)

ISBN 90-204-011-7

2120 266 9 (UDC 384.3 (473) "1910" NIJG) 433

Tel.: Nederlands Geschiedenis Kerk, geschiedenis 1980-1970

© Uitgeverij Woord en Wereld, Eindhoven 1970

London 197, 1970 AD Eindhoven, Tel. 0411 - 6214

Ontwerp: H. Willems

Druk: Drukkerij Oosthuis BV, Eindhoven

Niet van deze uitgave mag worden verspreid of in andere vorm of op andere wijze worden verspreid, of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever van het materiaal.

Woord en Wereld

een serie cahiers tot versterking van het gereformeerde leven.

Redactieraad:

ds. H.J.J. Feenstra
drs. B.P. Hagens
drs. M. Nap
ds. P. Niemeijer

Uitgeverij Woord en Wereld

wordt geëxploiteerd door de gelijknamige Stichting. Leden van de Stichting:
ds. J. Kok, voorzitter
dr. W.G. de Vries, secretaris
G. Riemer, alg. adjunct
prof. dr. L. Doekes
dr. P. van Gurp
prof. J. Kamphuis
ds. P. Schelling
penningmeester van de Stichting: D. Dreschler

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Vries, W.G. de

De vrijmaking in het vuur: het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken in de jaren zestig / W.G. de Vries. – Ermelo: Woord en Wereld.

– (Woord en Wereld; 12)

ISBN 90-5046-012-7

SISO 265.9 UDC 284.2 (492) "196" NUGI 632

Trefw.: Nederlands Gereformeerde Kerken; geschiedenis; 1960-1970

© Uitgeverij Woord en Wereld, Ermelo 1990
Postbus 195, 3850 AD Ermelo. Tel.: 03417 - 60284

Omslagontwerp: H. Walinga
Druk: Drukkerij Groenendijk BV, Rotterdam

Niets van deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande, schriftelijke toestemming van de houder van het auteursrecht.

WOORD EN WERELD 12

W.G. de Vries

De Vrijmaking in het vuur

(Het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde
Kerken in de jaren zestig)

Uitgeverij Woord en Wereld
Ermelo 1990

INLEIDING

Het is al weer dertig jaar geleden dat er in de Gereformeerde Kerken in Nederland, die in 1944 tot Vrijmaking kwamen, een strijd, ja weldra een crisis ontstond. Deze crisis leidde tot het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken, aanvankelijk kerken-buiten-verband genoemd.¹

Eerder was er in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) strijd ontstaan over pogingen om tot hereniging met de synodaal Gereformeerde Kerken te komen.² Daarover gaat het in dit cahier niet, al zijn er op bepaalde punten wel verbanden aan te wijzen tussen deze strijd en die in de jaren 1960 tot 1969. Het grote verschil tussen deze beide crises is dat de laatste leidde tot het ontstaan van een nieuw kerkverband, de eerste niet.

Inmiddels is een nieuwe generatie aangetreden, die van de strijd, die tot het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken leidde, niets heeft meegemaakt. Daarom komt er steeds meer behoefte aan een kort overzicht over de situatie en de positiekeuze in de jaren zestig. Er zijn wel her en der verspreid publikaties over deze kerkstrijd verschenen,³ maar een min of meer systematisch overzicht is er tot op heden nog niet. In het korte bestek van dit cahier is uiteraard een volledig overzicht – stel dat dit mogelijk zou zijn – niet te geven. We hopen enige hoofdlijnen te kunnen bieden, die wat houvast geven om te verstaan, wat er nu eigenlijk in 1960 en volgende jaren – en daarvoor! – aan de hand was. Vooraf moet worden opgemerkt dat de schrijver van dit cahier in deze strijd duidelijk positie heeft gekozen. Trouwens, neutrale geschiedbeschrijving bestaat niet. Wel zal ik trachten de standpunten van meer dan één zijde eerlijk weer te geven. Ook hier geldt de uitspraak van Groen van Prinsterer: alleen hij kan onpartijdig zijn, die partij gekozen heeft! Partij kiezen is immers iets anders dan partijdig zijn. Partijdig zijn betekent: Van je vrienden geen kwaad woord kunnen horen en al hun daden goedpraten. Het betekent ook: Bij je tegenstanders niets goeds meer zien en hen alleen maar zwart afschilderen. Dergelijke partijdigheid verbiedt God in het negende gebod, waarin Hij de naam van de naaste beschermt.

Maar goed partij kiezen zal ieder in de geestelijke strijd moeten doen. We dienen immers 'de geesten' te beproeven 'of ze uit God zijn' (1 Johannes 4:1). En we mogen niet, naar de verkeerde raad van Gamaliël, de zaak maar aan God overlaten en intussen zelf niets meer doen (Hand. 5:39). Steeds wordt van ons de goede keus gevraagd in het geloof. Dat geldt ook van de kerkelijke strijd, die de eeuwen door gestreden moet worden met geloof en een goed geweten.

Een onderdeel van deze strijd willen we in dit cahier aan de orde stellen onder de titel 'De Vrijmaking in het vuur'. Naar onze overtuiging behoorde de strijd die in de zestiger jaren werd gevoerd over kerk en kerkverband tot het vuur van de beproeving, waarin de gereformeerde kerken zo'n twintig jaar na de Vrijmaking werden geworpen. Het ging daarin om hun bestaan en voortbestaan als gereformeerde kerken.

1. VOORGESCHIEDENIS

In 1944 begon overal in het land de strijd voor de Vrijmaking. Volgens de Acte van Vrijmaking of Wederkeer, die op 11 augustus 1944 publiek werd gemaakt ging het om twee centrale zaken: 1. het verwerpen van de binding aan een leer die in de bijbel niet te vinden is; 2. het verwerpen van synodale heerszucht over de kerken van Christus. Maar niet voor niets heette deze Acte ook die van 'wederkeer'. Wederkeer tot de binding aan Gods Woord alleen naar de stijl van Hand. 5:29: 'Men moet Gode meer gehoorzamen dan de mensen.' Maar ook wederkeer tot een geordend kerkverband naar de stijl van I Korintiërs 14:40 'Laat alles betamelijk en in goede orde geschieden.' Daarom staat aan het slot van de Acte van Vrijmaking of Wederkeer ook dat men wil komen tot herstel van het verbroken verband der gelovigen en der kerken en dat men daarom terugkeert tot de gehoorzaamheid aan Christus, zoals deze vóór 1942 op grond van Gods Woord gekend en beleden werd in de aangenomen formulieren van eenigheid en van kerkenordering, en in deze alleen.⁴

Ik wijs op de uitdrukkelijke vermelding van de drie formulieren van eenheid en van de kerkorde. De Vrijmaking was geen vrijbouterij, geen nieuwlichterij, geen revolutie. Ze wilde uitdrukkelijk *reformatie* zijn, terugkeer naar Gods Woord, de gereformeerde belijdenis en de kerkorde. Daarop werd steeds weer de nadruk gelegd, ook in de onderlinge discussies die aan de Vrijmaking voorafgingen. Het is dan ook niet zonder reden dat ds. G. Janssen in zijn grondige beschrijving van de Vrijmaking met nadruk wijst op het bewandelen van de kerkelijke weg door de bezwaarden, de latere vrijgemaakten:

'Tegen de later veel gehoorde beschuldiging, dat de bezwaarden de kerkelijke weg niet ten einde toe hebben bewandeld, is het goed aan twee dingen te herinneren: Aan de uitspraak van prof. dr. J. Ridderbos: De bezwaarden hebben de kerkelijke weg bewandeld en aan een oude kerkelijke wet, die zegt: Met één appèl is de zaak beslist.'⁵

We vragen aandacht voor de twee zaken, die ook in de jaren zestig een grote en centrale rol zullen spelen: de Vrijmaking was terugkeer tot Schrift en *belijdenis* en daarom ook tot *de gereformeerde kerkorde*.

Een enkele illustratie hiervan. In 1948 schreef prof. dr. K. Schilder:

'... maar ik wil eindelijk eens leven in een kerk, die *genoeg* heeft aan de drie formulieren van eenigheid, en die daaraan genoeg heeft, óók om opkomende welomschreven dwalingen te veroordelen...'⁶

Dat wat de trouw aan de confessie betreft.

En wat de trouw aan de kerkorde betreft, in 1948 kwamen ds. B.A. Bos en anderen met voorstellen en acties tot hereniging met de synodaal Gereformeerde Kerken. Men zag het verschil dat tot Vrijmaking leidde alleen maar als een kwestie van uitleg en interpretatie. Prof. B. Holwerda noemde dit een bagatellisering van heel het verleden en riep bewogen uit dat niemand de schapen van Christus mag helpen overleveren aan een gemeenschap, die haar eigen moorden niet belijdt. Prof. dr. K. Schilder reageerde op de opmerking dat art. 31 van de kerkorde in de strijd van 1942 tot 1944 alleen maar verschillend was uitgelegd aldus:

'Ik geloof er geen woord van. Aan de overzijde hebben zij dit artikel niet geïnterpreteerd, houd op met dat goddeloze modewoord, maar gewoonweg geschonden. Geschonden. Geschonden.'⁷

Het zal blijken dat al deze zaken, die hier kort zijn aangeduid, een rol zijn gaan spelen in de kerkstrijd die leidde tot het ontstaan van de kerken-buiten-verband, de latere Nederlands Gereformeerde Kerken.

1.1. De verhouding tot de synodaal Gereformeerde Kerken

In de jaren kort na de Vrijmaking van 1944 werden de onderlinge discussies sterk beheerst en bepaald door de vraag, hoe men als vrijgemaakten tegenover de synodaal Gereformeerde Kerken moest staan. Het waren immers kerken die met tuchtoefening, schorsing en afzetting waren opgetreden en die volgens de vrijgemaakten daarmee de kerk van Christus hadden gescheurd. We zagen boven dat prof. Holwerda zelfs het woord 'moorden' hanteerde. Zo zagen veel vrijgemaakten het ook: geestelijke moorden op de schapen van Christus.

Anderen vonden dit een veel te scherpe beoordeling en zochten nog steeds naar een weg tot verzoening met de synodaal Gereformeerde Kerken. Ten onrechte, want ze vergaten dat de tuchtmaatregelen tenvolle gehandhaafd bleven. Maar ze werden daarin gestimuleerd doordat in laatstgenoemde kerken nogal wat aan de beruchte leeruitspraken van 1942 gemorrelt werd.

We noemen het volgende:⁸

In 1946 werd door de generale synode van Utrecht van de synodaal Gereformeerde Kerken besloten tot *vervanging* van de leeruitspraak van 1942. Maar voorop werd gesteld dat de zakelijke inhoud der betreffende uitspraken van 1905 en 1942, als in overeenstemming met Schrift en belijdenis, niet prijsgegeven mocht worden. Maar de bezwaren gingen juist tegen de zakelijke inhoud! Stel dat iemand de uitspraak: je bent een dief, gaat vervangen door een andere: je bent iemand die iets onrechtmatig hebt weggenomen, dan is dat toch zakelijk hetzelfde? Zo stond het ook met deze vervangingsformule. Er veranderde eigenlijk niets. Alleen de termen veranderden, maar niet de eigenlijke inhoud. Eén van de 'hoofdrolspelers', prof. dr. J. Ridderbos, verklaarde dat het verschil tussen 1942 en 1946 dat van 'een gekloofde haar' was! De schorsingen en afzettingen werden dan ook gehandhaafd. Wel werden de vrijgemaakte kerken tot samenspreking uitgenodigd. De synode van Groningen 1946 van deze kerken verklaarde zich bereid met deputaten van de synode van Utrecht in verbinding te treden. Ze was niet tegen samensprekingen, zoals vaak is beweerd, maar bepaalde dat deze moesten gaan over de eigenlijke oorzaken van de geslagen breuk en dat de gedachtenwisseling voorshands alleen schriftelijk diende te geschieden, opdat de kerkleden kunnen meelevens, met name in hun gebeden.⁹

Van synodale zijde kwam hierop een negatieve reactie. Maar in vrijgemaakte kring waren er die op een mondelinge samenspreking aandrongen, waarbij met name ds. B.A. Bos als woordvoerder optrad. Hij was met anderen mondelinge conferenties met de synodaal gereformeerden begonnen om tot hereniging te komen en hij schreef aan de vrijgemaakte synode van Amersfoort 1948: 'Bange zorg vervult mijn hart voor de toekomst onzer Kerken.' Volgens hem zijn er duizenden die menen dat contact dat 'voorshands schriftelijk' moet plaatsvinden tot vruchteloosheid is gedoemd. De synode van Amersfoort kwam tot een nadere bezinning op de wijze van samenspreking. In het betreffende rapport staat te lezen dat de synode van Groningen 1946 zeer duidelijke regelingen had getroffen

fen ook met het oog op een *mondelinge samenspreking*. Maar dan wel officieel en namens de kerken. Ze was zelfs zover gegaan dat ze aan deputaten het uitdrukkelijke recht toekende met inachtneming van de kerkorde zich in te spannen voor het bijeenroepen van een tussentijdse synode. Zo serieus zocht men een verantwoorde weg tot herstel van de kerkelijke gemeenschap. Tegelijk werd gesteld: 'Het is toch duidelijk, dat mondeling gesprek *geen zin heeft, indien over en weer de posities onveranderd gebleven zijn.*' Daarom besloot deze synode geen nieuwe deputaten voor contact-oefening met de gemeenschap die ons uitwierp te benoemen, onder meer omdat de kerken, namens welke gezegde deputaten optreden, thans op grote schaal een actie van de door haar synode begeerde deputaten en ook van de onze saboterende en doorkruisende met oneerlijke daden van kerkscheurende bedoeling.¹⁰

Een illustratie van deze oneerlijke acties: De kerkeraad van de synodaal Gereformeerde Kerk te Apeldoorn deed aan alle vrijgemaakte kerkleden te Apeldoorn een circulaire toekomen *met betaald antwoord*, waarop zij voor de eerstkomende zondag konden berichten, of ze tot een particuliere samenspreking tot hereniging bereid waren. Dit ontlokte zelfs aan de synodaal-gereformeerde predikant Y.K. Vellenga te Meppel de volgende reactie:

'Het is geen stijl om, wanneer een vrijgemaakte kerkeraad niet met ons praten wil, onder de duiven van deze kerkeraad te gaan schieten, of om wat meer in kerkelijke stijl te blijven, op de schapen van de vrijgemaakte kudde te gaan jagen, en zulks te doen onder het mom van het voeren van een 'persoonlijk en broederlijk gesprek.' Als men de zaak nu helemaal in de war wil hebben, moet men dit gaan doen.'

Wat er nu bezig is te gebeuren, brak volgens hem de gemeenschap voor onoverzienbare tijd.¹¹

Het valt dan ook in deze situatie te verstaan dat de vrijgemaakte synode van Amersfoort uitsprak: '... dat zij derhalve Ds B.A. Bos aansprakelijk acht voor het scheppen van verwarring en van het door valse situatietekening helpen *verhinderen* van de rechte vrede en de zuivere strijd.' Officieel gaf de synode intussen de verzekering dat 'de gemeenschap die ons uitstiet' aangehoord moet worden, zodra zij in bondige besluiten betering des levens zou hebben beloofd en bewezen. In dat geval kan elke bevoegde kerkelijke vergadering om een vroegere synode vragen. De deur ging dus niet definitief in het slot.

Maar de 'actie-Bos' ging door. In 1950 voegde hij zich, met anderen, tot de synodaal gereformeerde kerk. De Haagse synode van deze kerken sprak onder meer uit: dat '... de weg tot hernieuwde kerkelijke gemeenschap geacht mag worden heropend te zijn voor deze broeders en voor al degenen die bereid zijn in dezelfde zin zich uit te spreken.' In een verklaring hadden de broeders die tot hereniging kwamen zich namelijk zodanig uitgesproken dat de synode kon constateren dat zij met de Vervangingsformule instemden. Dus: een capitulatie voor de zakelijke inhoud van de leeruitspraken van 1942. Ook op kerkordelijk gebied zwichtten de broeders voor de synodale hiërarchie: als men een kerkelijke leeruitspraak in strijd acht met Gods Woord, zal de synode de grootste tolerantie gebruiken. Ds. G. Janssen concludeert hier terecht: dat het *recht*, in art. 31 K.O. gegeven, hier is ingeruild voor de tolerantie, de dulding door meerdere ver-

gaderingen.¹² Men werd zo immers overgeleverd aan de subjectieve willekeur van een kerkelijke vergadering, zonder op enig omschreven recht aanspraak te kunnen maken. De reacties in vrijgemaakte kring op dit handelen van ds. Bos met enkele andere predikanten waren duidelijk. K. Schilder sprak in 1949 over een enorme aanslag op de Vrijmaking. Hij schreef van hen die synodaal werden: 'We geloven niet, dat ge "verder" kwaamt, maar wel dat ge terecht komt, waar we al lang u heen zagen sturen. En nu krijgen we een duidelijke aftekening, en dat is goed. We bedelen u niet, we jagen u ook niet weg. We zeggen wel: houd de kerkelijke weg, en ga die niet vertreden met mensen, die sinds 1944 van "de kerkelijke weg" een stok hebben gemaakt, om degenen die hem opbraken, te sauveren.'

Hij sprak na de teruggang van een 'smaldeel'¹³ naar de synodaal Gereformeerde Kerken:

'Zouden we het mogen beleven, dat we, na deze overduidelijke situatie-tekening nu eens rustig worden? Dat we alle niet open conferenties nu maar eens afzeiden, en het front weer gingen sluiten?'¹⁴

Deze eerste crisis na de Vrijmaking in het kerkelijk leven betekende wel een aderlating voor de vrijgemaakte kerken. In 1948 was er een groei van ongeveer 2000 leden. In 1949 van zo'n 1000. In 1950 een afname van 1631 leden. In 1951 een teruggang van 1056 leden. Pas na 1952 begint het aantal leden weer te stijgen. De eerste crisis was doorstaan!

Ter afsluiting van dit onderdeel wijzen we nog op de besluitvorming van de generale synode van de synodaal Gereformeerde Kerken van Rotterdam 1952-1953. De onrust over de leeruitspraken en handelingen in de jaren veertig bleef bestaan. Er lagen nog meer bezwaarschriften uit eigen kring dan op de tafel van de voorgaande synode. De tendens van al deze bezwaarschriften was: Synode van Rotterdam — hef de Vervangingsformule op en annuleer de tuchtmaatregelen (aldus de rapporteur over deze stukken).

Maar het mocht allemaal niet baten. De synode sprak uit dat de inhoud van de Vervangingsformule ten volle overeenstemde met hetgeen de Heilige Schrift aangaande het Verbond der genade en de Heilige Doop leert en een nadere verklaring en bevestiging is van wat de belijdenisgeschriften van hun kerken dienaangaande uitspreken. Verder besloot deze synode niet te voldoen aan de verzoeken om de met name in 1944 genomen tuchtmaatregelen te herzien, op te heffen, te doen herzien of te doen opheffen. Wel vond men dat tegenover hen die de Vervangingsformule aanvaardden een tegemoetkomende houding aangenomen moest worden. Denk aan ds. Bos en zijn medestanders! Hoe consequent 'synodaal' deze synode was, kan blijken uit de besluiten inzake het tuchtrecht van meerdere vergaderingen. Zo werd bijvoorbeeld besloten dat, als een deel van de kerkeraad of van de gemeente met klachten over wanbestuur komt, de classes of andere meerdere vergaderingen mogen ingrijpen door predikanten, ouderlingen en diakenen te schorsen en af te zetten. Een hiërarchische aanmatiging, op hervormde leest geschoeid! Het beginsel van de gereformeerde kerkorde dat de ene kerk niet over de andere mag heersen (art. 83 van de kerkorde),¹⁵ is hiermee volledig verloochend! Conclusie: van het synodaal-gereformeerde front geen (goed) nieuws. Het blijft alles bij het oude.¹⁶

1.2. Frontvorming binnen de vrijgemaakte kerken

Intussen was er binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) helaas ook frontvorming aan de gang. Een frontvorming die samenhang met het verzet tegen heerschappijvoering van meerdere vergaderingen. Maar ook een frontvorming, die te maken had met reactieverschijnselen, die vaak in de kerkgeschiedenis te signaleren vallen. Het is niet voor niets dat ik dit gedeelte over de 'voorgeschiedenis' met het jaartal 1952 heb beëindigd. Het was het sterfjaar van prof. dr. K. Schilder (23 maart 1952). Externe en interne strijd hebben de laatste jaren van zijn leven gekenmerkt.

Externe strijd tegen de synodaal-gereformeerde hiërarchie en diplomatie (denk aan de B.A. Bos-actie), maar ook interne strijd tegen verschijnselen van independentisme binnen de vrijgemaakte kerken. Het wat vreemde woord *independentisme* zal in het vervolg vaak aan de orde komen. Het duidt aan: onafhankelijkheidszucht van plaatselijke kerken en ambtsdragers, een verschijnsel dat in de kerkgeschiedenis niet onbekend is. In het voorjaar van 1952 – vlak voor zijn sterven – formuleerde Schilder dit aldus: 'Ik vrees wel eens, dat we tegenwoordig het kerkverband niet allemaal goed begrijpen. En dat we de *zelfstandigheid* der plaatselijke kerk verwarren met het *op-zich-zelf-staan* der plaatselijke kerk.' In het vervolg hopen we nog nadere documentatie te geven over deze ingrijpende zaak, die het leven van de vrijgemaakte kerken grondig heeft beïnvloed. Dat deze invloed met name de strijd rondom het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken heeft gekenmerkt, hopen we in het vervolg aan te tonen.

Vooraf wil ik nog op iets belangrijks wijzen. Tegen het einde van zijn leven maakte K. Schilder de opmerking dat de interne strijd tegen het boven geschetste independentisme hem meer verdriet heeft gedaan dan heel zijn strijd tegen de synodale hiërarchie. Het ging immers over en tegen broeders die in de veertiger jaren schouder aan schouder met hem en alle vrijgemaakten hadden gestaan tegenover de synodale machtsaanmatiging in die periode van de kerkgeschiedenis. Maar *actie* tegen iets verkeerd betekent niet dat een verkeerde *reactie* daarop moet worden goedgekeurd. Vandaar dat Schilder, die niet graag concrete namen noemde, dit toch deed.

Hij zag heel de kerk en heel het kerkverband in gevaar. En dat in verband met een plaatselijke, kerkelijke zaak, die op zichzelf ogenschijnlijk niet zoveel voorstelde. Een 'klein vuur', maar het veroorzaakte wel 'een grote brand'. Daarover in het vervolg.

2. EEN KLEIN VUUR

In Jakobus 3 : 5 wordt gesproken over weinig vuur, dat een groot bos in brand steekt. Het gaat daar over de zonden van de tong, maar het heeft ook een wijde strekking.

De frontenstrijd naar binnen komt nu aan de orde. En deze hangt samen met de bovenvermelde reactieverschijnselen na de Vrijmaking.

Het begon met een plaatselijke zaak in de kerk van Kralingen. Maar het kreeg weldra landelijke betekenis wegens bepaalde kerkrechtelijke theorieën, die meer berustten op reactieverschijnselen tegenover de synodale machtsaanmatiging sinds 1936 dan op gezond gereformeerd kerkrecht.

Een klein voorspel daarvan valt al in 1947 te signaleren in de vrijgemaakte kerk te Breda. Daar werd het onderhouden van de christelijke feestdagen afgeschaft in strijd met de kerkorde, evenals de periodieke aftreding van ambtsdragers, die ook door de kerkorde geregeld wordt. Ook verzette de kerkeraad zich tegen de jaarlijkse kerkvisitatie, die een aantasting zou zijn van de vrijheid van de plaatselijke kerk. We komen er nog op terug.

Maar we willen nu de aandacht van onze lezers richten op de ontwikkelingen in de vrijgemaakte kerken sinds de generale synode van Kampen 1951. Op haar tafel lag een bezwaarschrift van een aantal gemeenteleden van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) te Kralingen. Daar was sinds 1949 een slepende kwestie ontstaan, die het leven van de gemeente had verscheurd. We laten die kwestie zelf nu liggen, want het gaat om het kerkrechtelijk en daarmee landelijk aspect dat deze zaak gekregen heeft.

Op meer dan één punt was de kerkeraad door de synode van Kampen 1951 veroordeeld, maar hij had met een beroep op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk en op het recht van appel krachtens art. 31 deze veroordeling niet aanvaard. Hij kondigde aan, zich aan deze veroordeling niet te onderwerpen en zich te zullen beroepen op de Particuliere Synode van Zuid-Holland, die in 1952 zou samenkomen. Wat deze ook zou uitspreken, in feite betekende dit dat deze slepende, kerkverwoestende, zaak pas weer in 1954 op een generale synode zou kunnen dienen. Dan pas zou immers weer een generale synode als laatste appèl-instantie gehouden worden. Dit nu achtten velen een misbruik maken van het appèl-recht en een verachting van het kerkverband.

2.1. Dreigend independentisme

Op dat moment greep K. Schilder naar de pen en schreef in *De Reformatie* van 9 februari 1952 een artikel met het opschrift 'Hulpbehoevende Kerken'. Hij betrok daarin twee kerken, waarin grote moeiten waren ontstaan. We noemen hier alleen de kerk van Kralingen, omdat in de andere kerk de moeiten weldra intern werden opgelost. Over Kralingen schrijft hij:

'De Kamper synode nam 'n besluit, waarvan, toen het in een heel mooi ogenblik met algemene stemmen viel, velen dachten: dat zal de weg tot pacificatie banen. (...) Maar de kerkeraad liet daarna publiek weten, dat hij er bezwaren tegen had, en op revisie zou aandringen. Dat betekent: als er niets gebeurt, dan zijn we weer drie jaar straks verder, en dan is er nog niets gebeurd. *En dat, terwijl de klacht juist is: dat er niets gebeurde.*'

Schilder wil geen oordeel vellen over de schuldvraag, maar hij ziet wel het gevaar dat op deze wijze gelovigen die het kerkverband willen vasthouden verstoken blijven van de zegeningen van het kerkverband. Hij wil niet aan de rechten van een kerkeeraads-geweten tornen. Hij verwijst dan naar wat hij tegenover het synodale drijven in 1943 en 1944 geschreven heeft: 'God heeft gelukkig met het kerkverband meer geduld dan u!' Toen stelde men: wie het met een synodaal besluit niet eens is, moet maar heengaan. Maar wel wil Schilder nú zeggen: Zij die door het besluit van Kampen antwoord kregen op hun klachten, hebben ook rechten. Een antwoord dat de weg wil openen om hun zaak behandeld te krijgen. Hij vervolgt: 'En nu zouden we moeten wachten op1954? En dan weer moeten inglijden in 1955, als de Acta gedrukt en bestudeerd zullen zijn?' Hij acht dit misbruik maken van het kerkrecht en is van mening dat hier op korte termijn iets moet *gebeuren*. Hij vraagt om voorbede van alle kerken. Daarom roept hij ertoe op dat langs de geordende weg er een roep komt om een buitengewone generale synode. Het gaat volgens hem om een veldslag om de hanteerbaarheid van art. 31 met het behoud van het recht van allen.¹⁷

Hoezeer dit alles Schilder ernst is, kan blijken uit de inzet van dit artikel: De zegen van het kerkverband komt ons van Christus toe. 'Hij heeft zijn leven gegeven ook voor het "kerkverband".'

Volgens Schilder heeft Christus ook voor het kerkverband gebloed om het ons als vrij-gemaakt weer te geven.

Op dit artikel kwamen reacties. Eerst weinig. 'De post is me erg meegevallen,' deelt Schilder in het volgende nummer van *De Reformatie* mee. Op bepaalde kritiek, die zijn schrijven partijdig achtte, antwoordt hij: 'Wat ik voor Kralingen wenste, dat kan een bezwaarde in Kr. wensen, en dat kan óók de kerkeeraad wensen. Wie zou niet *blij* zijn en *vrolijk*, als hij een *bezwaár*, dat hem drukt, gauw kwijt kan en kan zien komen in bespreking?'

2.2. *Perspolemie*

Naar meer dan één zijde moet Schilder front maken. Hij doet dit onder meer in zijn befaamde artikel 'Zandhoop of gelei' van 1 maart 1952, waarin hij er tegen waarschuwt de plaatselijke kerken als los zand naast elkaar te zien. Hij wijst erop dat de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk iets anders is dan naast-elkaar-staan. Geen enkele kerk mag zich op zichzelf houden. Het kerkverband is geen kwestie van onze smaak, maar het 'smaakt' Christus. Hij schrijft dan: 'Vandaar, dat dezelfde belijdenis, die de zelfstandigheid der plaatselijke kerken (meervoud) leert, ook weer even vrolijk spreekt van 'de kerk' (in het enkelvoud).'

In 'Persschouw' gaat Schilder in op een reactie van ds. H. Brink te Krommenie. Deze spreekt de wens uit dat geen enkele kerk naar de oproep tot een vervroegde synode zal luisteren. Waarom? Wel:

'De kerkeraden (...) zijn van God geroepen de gemeenten, waarover zij door God gesteld zijn, te regeren. Hun verantwoordelijkheid is voor geen overdracht vatbaar.'

Het antwoord van Schilder laat zich raden. Natuurlijk wil hij geen enkele kerkeeraad van zijn verantwoordelijkheid ontheffen. Maar, zolang een kerkeeraad het

kerkverband aanvaard heeft, heeft hij *bij voorbaat* beloofd synodebesluiten voor vast en bondig te houden, op de ene uitzondering van artikel 31 na. Schilder vervolgt:

'Afspraken, voor het kerkverband door kerkeraden vrijwillig aangegaan, kunnen kerkeraden niet opzij dringen.'

Wie in een bepaalde zaak gelijk heeft, doet hier niet terzake. Soms heeft de één gelijk, soms de ander, soms hebben beiden ongelijk. Soms staat ook de classis met de handen in het haar. En dan komt de spitse opmerking:

'En intussen zou elke rechtsbeslissing *moeten krachteloos blijven* tot na de...atoombom?'

Hoe onwezenlijk het debat wordt, blijkt uit de volgende opmerking van ds. Brink:

'Bovendien, wat kan een synode doen ? Een repetitie geven van 1926 (de zaak Geelkerken). Dat was immers een ernstig *déraillement* van het Geref. Kerkrecht.'

(Geelkerken werd, in strijd met de kerkorde, door de synode van Assen 1926 afgezet, W.G.d.V.).

Schilder antwoordt:

'Welke dwaas heeft een repetitie gevraagd van 1926 ? Ik heb er niet één gezien of gehoord.'

Ds. Brink ziet maar één oplossing:

'Er is tenslotte maar één maatregel die een generale synode treffen kan, nl. het kerkverband breken met een kerk.'

Schilder heeft in deze richting zelfs niet willen kijken en betoogt dat een kerke raad op korte termijn de volle gelegenheid bieden tegen een synode-beslissing in beroep te komen het *tegendeel* is van het kerkverband zomaar verbreken. Brink waarschuwt tegen heerschappij voeren over een plaatselijke kerk, waarop Schilder reageert:

'Is elkaar helpen, en elkaars revisie-verzoeken gauw in ontvangst nemen, "heerschappij voeren"? Welneen. Maar weet men, wát "heerschappij voeren" is? Dat is: zaken slépende houden, zó, dat er niets gebeurt, althans niet in de eerste drie jaar.'

Hoe scherp het debat wordt, kan uit de opmerking van ds. Brink blijken dat hij de door Schilder gewezen weg zo verkeerd acht '...dat ik zelfs, als ik er toe gekozen werd, zou weigeren mee te doen.' De eerste reageert heftig:

'Dat laatste zinnetje zegt mij meer dan mij te horen lief is. (...) Ik zal hier geen debatje ontketenen over '*independentisme*'. Ik houd niet van kwalificaties, zolang ze nog gevaar lopen, factoren in dergelijke overwegingen over het hoofd te zien.'

Maar als iedereen zou mogen spreken als ds. Brink, dan zouden de kerken kunnen delegeren, maar de gedelegeerden zouden zeggen: we doen 't niet. Hij vervolgt:

'*Dát* noem ik nu: heerschappij voeren. Van personen over kerken. Niet willen. En dat van te voren al weten en publiceren, eer de kerken nog iets hebben kunnen zeggen.'

In het nummer van 8 maart 1952 gaat Schilder ook in op een reactie van ds.

K. Doornbos, 'eveneens in Noord-Holland', voegt hij veelbetekenend toe. Hij heeft blijkbaar de ontwikkelingen in de richting van het independentisme al lang bezig gezien, want hij schrijft:

'Lang, lang heb ik gewacht, omdat ik het hoogst onaangenaam vind, in de pèrs op deze dingen in te gaan. Maar mijn overtuiging, dat langer zwijgen schuld betekent, dreef me eindelijk tot de weg van openbare bespreking; ik ben overtuigd dat we samen proberen moeten uit de wirwar ons los te werken.'

Hier legt Schilder bloot, welke zorgen hem de laatste jaren van zijn leven hebben gekweld over de ontwikkelingen in de kerken.

Wie wist op dat moment dat hij nog maar amper twee weken te leven had? Maar wat hij dan laat volgen, tekent in één zin, welke ontwikkelingen het zijn geweest, die na zijn sterven zouden leiden tot het ontstaan van de kerken-buiten-verband:

'Opdat we de vrijmaking van de hiërarchie niet zien omslaan in een losbandigheid van kerkindividualisme. Een beetje wirwar is niet erg, maar de strikken van Satan worden erg, als men ze niet onderkent.'

Wat in Kralingen gebeurt noemt Schilder een 'klein vuurtje' en van dat plaatselijk gebeuren hoeft niet ieder af te weten. Maar het gemanipuleer met de kerkorde rondom deze zaak noemt hij een grote bosbrand. De mensen moeten weten 'of we vrijgemaakt zijn, om — niks te doen, als ergens de boel in brand staat'. Het gaat om 'de rechten van artikel 31'.

Ds. Doornbos maakt de opmerking dat de kerkorde de term 'kerkverband' niet kent. Op 18 maart gaat Schilder daarop in, zegt hierover verwonderd te staan en toont met veel voorbeelden aan dat de záák van het kerkverband steeds voorkomt in kerkorde en belijdenisgeschriften. Alleen de drie formulieren van *enigheid* kunnen dit al duidelijk maken.

Een centraal punt in dit debat is de typering door Doornbos van wat Schilder over het kerkverband heeft gezegd: Christus heeft ook daarvoor zijn bloed gegeven. Zijn opponent noemt dit krasse uitspraken! Weer doorloopt Schilder de hele kerkorde om aan te tonen, hoezeer de kerken elkaar door Christus gegeven zijn voor onderling hulpbetoon. Hij schrijft dan:

'Ik geloof dus niet, dat mijn uitspraken kras zijn, doch dat het "kras" vinden ervan "kras" is.'

De eenheid der kerken (die eenheid heet vaak zelf 'kerk') is door Christus' bloed verworven en Christus heeft er in Johannes 17 voor gebeden. Schilder is best bereid, daarover nog eens te schrijven. En dan komt deze geladen zin:

'Maar ik ben *niet bereid deze dingen tot zolang als disputabel te stellen of voor te stellen.*'

Ds. Doornbos verplaatst het debat naar de kwestie, dat het nog de vraag is, of Gods Woord het kerkverband kent en leert. Daarmee komt de aap duidelijk uit de mouw! Schilder ontkent dan met stelligheid dat het onderhouden van het kerkverband niet door de Schrift geboden zou zijn, al kan de regeling op onderdelen variëren. Hij vaart dan uit, dat hij waarheden als koeien, die al enkele eeuwen concreet zijn uitgewerkt *en door allen aanvaard* (ook door ds. Doornbos in de kerkorde) niet als een kwestie van interpretatie wil laten behandelen. Vol-

gens hem is men hier en daar bezig *een synode lam te slaan*.

Op 22 maart 1952 – één dag voor Schilders sterven – verschijnt het laatste nummer van *De Reformatie* van zijn hand. Opnieuw moet hij polemiseren met hen die bezig zijn het kerkverband te ondermijnen. Ditmaal gaat het weer tegen ds. H. Brink en ds. K. Doornbos, die sterke nadruk leggen op de hoogheid van elke kerkeraad en de laagheid van de meerdere vergaderingen. Ds. Brink schrijft dat een synode slechts een instelling van mensen is, terwijl het werk van Kerke- raad en Predikant (twee hoofdletters!) rechtstreeks door God in zijn Woord ge- boden is. Daarop vraagt Schilder of het apostolisch bevel: 'Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden', alleen maar slaat op wat rechtstreeks door Gods Woord geboden is? Niet op catechismusprediking, formulierenlezing, kerklied, aantal avondmaalsdiensten, aantal openbare vermaningen, biddagen? We kun- nen dan nog heel wat beleven – inzake de onderlinge en *aangenomen* orde, meent hij.

Hier spreekt de gereformeerde confessor K. Schilder. En hij bestrijdt het bibli- cisme en independentisme met zijn laatste krachten. Hij heeft niet geweten, hoe- veel de Gereformeerde Kerken, die hij zo intens liefhad, inderdaad hebben *beleefd*, tot in verre jaren na zijn sterven. Maar hij heeft de *geest* geproefd, de verkeerde geest, waardoor de vrijgemaakte kerken bedreigd werden.

Nog eenmaal neemt Schilder het op voor een mede-hoogleraar en mede-strijder in dit geding. Prof. P. Deddens had geschreven dat de generale synode de laatste schuilplaats voor het recht is. Ook dit is ds. Doornbos in het verkeerde keelgat geschoten. Dit werd tijdens een discussie gezegd en daarom wil Doornbos prof. Deddens er maar liever buiten laten. Schilder repliceert: Ik wil hem er helemaal niet buiten laten.

'We hebben geen hoogleraar in 't kerkrecht, die zich van de dingen afmaakt: hij helpt ons.'

Dan wijst Schilder op wat Deddens over het 'zeggen' van kerkelijke meerdere vergaderingen over mindere vergaderingen heeft geschreven, zoals art. 36 van de (oude) kerkorde hierover spreekt:

' 't Zelfde zeggen heeft de Classis over de Kerkeraad, 't welk de Particuliere Synode heeft over de Classis, en de Generale Synode over de Particuliere (...) Moeten we art. 36 soms al vragende ook disputabel stellen?'

Ik eindig dit onderdeel met de laatste alinea op de laatste bladzijde van dit laatste nummer van Schilders hand. Ds. Doornbos had geschreven:

'Niettemin blijkt uit het artikel van prof. Schilder dat de gedachte heeft post gevat dat meerdere vergaderingen schuilplaatsen zijn voor het recht.'

Schilder antwoordt:

'Inderdaad, (...) dat is al een oude ontdekking. Zo oud, voor wat ons betreft, als de K.O.'

Doornbos:

'Prof. Schilder is niet bang voor grote woorden.'

Schilder:

'Neen, gelukkig niet. Evenmin als ds. Doornbos of – heel de kerk. Wij zwemmen allemaal in grote woorden. Het is dus maar de vraag, of we ze zuiver hanteren.'

Zo schreef de 'woordkunstenaar' Schilder, de auteur van *Kerktaal en leven*. Hij eindigde:

'Geen plaats meer. Volgende week de rest.'

Die rest is niet meer gekomen. Hij stierf. Het was genoeg. God die aan de mens de gave van de taal geschonken heeft, deed zijn instrument, Klaas Schilder, de taal gebruiken in dienst van de kerk en van haar leven. En dat heeft voor het leven van de kerk ook na 1952 veel betekend!

3. EEN GROTE BRAND

3.1. In het westen

De door Schilder gewenste synode kwam inderdaad in 1952 bijeen. Maar (mede) om andere redenen dan hij had aangevoerd. Immers, op 23 maart 1952 kwam hij te overlijden en op 30 april daarop volgend, zijn collega prof. B. Holwerda. Groot was de schok en diep de rouw in de Gereformeerde Kerken. Een vervroegde synode was noodzakelijk, waarom alle particuliere synoden gevraagd hadden.

Het verslag van curatoren en hoogleraren van 5 mei 1952 meldt dat aan de hoogleraren verzocht werd, advies uit te brengen voor de op te stellen nominatie op de komende synode. Deze kwam op 14 oktober 1952 samen te Berkel en Rodenrijs. Op dezelfde datum worden in de ontstane vacatures benoemd: ds. L. Doeke te Hilversum (in de plaats van dr. K. Schilder) en ds. H.J. Schilder te Utrecht (in de vacature B. Holwerda), in overeenstemming met de door de curatoren ingediende voordracht.

3.1.1. De zaak Kralingen

Wat ons in het kader van dit cahier vooral bezig houdt is de 'zaak-Kralingen'. Deze zaak wordt in handen gesteld niet van één, maar van alle aan te wijzen commissies, ten getale van 4. Op 19 november 1952 (artikel 144 van de *Acta*) komt de synode tot de uitspraak dat de kerkeraad van Kralingen geen goede grond biedt tot verwerping van de besluiten der generale synode te Kampen. In een brief wordt erop aangedrongen dat de kerkeraad en de bezwaarde broeders en zusters elkaar in liefde mogen zoeken. De constatering en overwegingen die tot de besluitvorming leidden maken een formele indruk en geven als zodanig geen duidelijk inzicht in de materie zelf. De zaak wordt iets duidelijker doordat de synode van Berkel tegenover de bezwaren van Kralingen de uitspraak van de classis Rotterdam van 22 juni 1951 handhaaft: bij de kerkeraad van Kralingen in deze te moeten constateren een schuldige nalatigheid, omdat 1. het herstellen van genoemde verkeerde ambtelijke handeling (berusten in een ambtsneerlegging, zonder de gronden daarvoor nader te onderzoeken, W.G.d.V), reeds een jaar geleden van God geboden was; 2. het nalaten gedurende een jaar van deze daad een onberekenbare schade heeft moeten toebrengen aan de gemeente van Kralingen; en besluit: de kerkeraad van Kralingen mee te delen, dat het volgens de classicale vergadering thans de eis des Heren is, dat de kerkeraad van Kralingen onder schulderkenning aan de Here en de gemeente van Kralingen, ten spoedigste de verschuldigde daad verricht en van deze handeling aan de eerstvolgende vergadering van de classis bericht geeft.

3.1.2. Ds. C. Vonk over de zaak-Kralingen

We gaan nu verder niet op de materie van de 'zaak-Kralingen' in. De reacties daarop, die al eerder onze aandacht hadden – het kleine vuur waarvan K. Schilder sprak – blijken inderdaad een grote brand te hebben veroorzaakt. Allereerst in het westen van ons land. Een brand, mede aangewakkerd door een brochure van ds. C. Vonk te Schiedam met de titel *Terug naar de wissel* van maar liefst 184 bladzijden. Maar meteen een brochure, die duidelijk in het

kader van het door K. Schilder gesignaleerde *independentisme* blijkt te passen.

Wat bedoelt ds. Vonk namelijk met 'terug naar de wissel'? Hij is van mening dat iemand, die bezwaard is over de uitspraak van een mindere vergadering (bijv. de kerkeraad), zich met zijn bezwaren niet *eerst* tot die vergadering mag wenden, maar *meteen* naar een meerdere vergadering *moet* gaan. Hij zou dus geen revisie mogen vragen bij zijn eigen kerkeraad.

Maar de synode van Kampen 1951 sprak uit dat wie zich verongelijkt voelt

'...weliswaar *het recht* heeft in appèl te gaan bij de meerdere vergadering, maar de vrijheid heeft eerst met zijn bezwaren te gaan naar een volgende gelijksoortige mindere vergadering.' (artikel 177 *Acta*).

De bezwaarden te Kralingen hebben dan ook meer dan eens hun kerkeraad aangesproken over hun moeiten. En dat siert hen, want naar Matteüs 18 moet men een zaak in de kleinst mogelijke kring houden. Dus moesten de bezwaarden zich eerst tot hun eigen kerkeraad wenden. Toen zij echter tenslotte aankondigden zich op de classis te beroepen, weerhield hun kerkeraad hen daarvan en drong erop aan in het bijzijn van de *kerkvisitatoren* met de kerkeraad over hun moeiten te spreken.

Ds. G. Hagens heeft in een brochure *De waarheid is bovenal* dit duidelijk aange-toond. Maar ds. Vonk was van mening dat men zich meteen tot de classis had moeten wenden en veroordeelde het handelen van de kerkvisitatoren.

Hij heeft zich op tientallen bladzijden uitgeput om allerlei fouten van kerkelijke vergaderingen te signaleren en in zijn spoor heeft de kerkeraad van Kralingen dit ook gedaan tot op de synode van Berkel 1952 toe. Vandaar dat de besluitvorming van deze synode ook een formalistische indruk maakt.

Steeds weer werd over het recht en de bevoegdheid van allerlei kerkelijke vergaderingen gedebatteerd en geschreven. Maar het lijkt op de bekende latijnse spreuk: terwijl de senaat debatteerde ging Carthago te gronde. Dat bedoelden K. Schilder en anderen, toen zij tegenover dit formalistisch vechten over de bevoegdheid van meerdere vergaderingen de generale synode typeerden als een schuilpaats van het recht.

De brochure van ds. Vonk wemelt van kritiek op de generale synoden van Kampen 1951 en Berkel 1952. De typeringen zijn niet mals. Kampen zou een bureau voor kerkelijke zaken zijn geworden (blz. 26). Zij zou 'puur synodocratisch kerkrecht' hebben beoefend. De synode van Berkel had 'een blunder' van Kampen goed moeten maken. Al waren op deze synode vier commissies aan het werk over de 'zaak Kralingen', volgens ds. Vonk moesten de broeders hun werk nog eens over kunnen doen (blz. 169). Een uitspraak van de synode van Kampen wordt voluit *rooms* genoemd en zij wordt ervan beticht de classis Rotterdam opgezet te hebben tegen de door onze Here Jezus Christus te Kralingen geplaatste ambtsdragers. Daarover moeten de 'broeders die eens de Kamper synode hebben gevormd, in de schuld komen'. Volgens ds. Vonk deugt van 'Kampen' geen zier en van 'Berkel' evenmin. Beide synoden hebben alleen maar 'kromme sprongen op het veld van het kerkrecht gemaakt'. Nog erger, ds. Vonk ziet 'de scheuring van onze kerken daar' (blz. 172). Maar hij heeft zich zelf nooit op enige kerkelijke vergadering beroepen. En zijn argument dat de kerk te Kralin-

gen het toch deed, is wel erg pover. Hij zag heel het kerkverband in gevaar, hij zag zelfs een scheuring dreigen. En dan wel een brochure schrijven en zelf via de kerkelijke weg niets doen? Het independentisme ten voeten uit!

Wonderlijk, hij verwijt de bezwaarders dat zij niet meteen naar de classis gingen, maar wanneer dan een synode in de lijn van dit appelrecht een uitspraak doet, wil hij zich daaraan niet houden. Zo speelde hij met het kerkverband.

De door hem gesignaleerde verkeerde wissel ligt dan ook niet bij het feit dat men niet *meteen* naar art. 31 in appèl was gegaan, bij classis en tenslotte synode, maar volgens ds. Hagens bij het niet behandelen door de kerkeraad van Kralingen van de *gewetensbezwaren* zelf, die tot neerlegging van het ambt bij een bepaalde broeder leidden. Steeds werd aangedrongen, door de visitatoren en door meerdere kerkelijke vergaderingen, op het *behandelen* van deze bezwaren.

Het einde van deze droeve geschiedenis was dat de predikant en veel gemeenteleden tot de synodaal Gereformeerde Kerken terugkeerden.

Dit neemt niet weg, dat er een duidelijke les uit deze twistzaak te trekken valt. We constateren bij de woordvoerder van 'Kralingen', ds. C. Vonk, een *overschatting* van de positie van de kerkeraad en een *onderschatting* van de functie en bevoegdheid van het kerkverband. En dat zal lange jaren invloed hebben op predikanten en andere ambtsdragers in het kerkverband. De plaatselijke ambtsdragers worden meer dan eens als 'gezalfden des Heren' aangeduid. En bekend is de uitroep van ds. Vonk: Het zijn gekroonde hoofden, broeders! Zo schrijft hij op blz. 173 van zijn brochure over de bezwaarde broeders en zusters:

'Natuurlijk moeten die broeders en zusters zich allereerst weer voegen bij de kerk van Christus te Kralingen, ook al bestaat die kerk uit Davids en Bathseba's en al zouden daar ambtsdragers zijn met boosheden als Saul en als Asa. Dan zijn die ambtsdragers toch maar de gezalfden des Heren.'

Een typische oudtestamentische constructie ten koste van de leer van het Nieuwe Testament. Ik denk aan wat de apostel Johannes schrijft over een heerszuchtige ambtsdrager als Diotrefes, die met boze woorden zwetste. De gemeenteleden werden opgeroepen in die situatie het kwade niet na te volgen (3 Johannes vs 11). Het standpunt van ds. Vonk vertegenwoordigt typisch het independentisme, waardoor de gelovigen worden overgeleverd aan de heerszucht van plaatselijke ambtsdragers. Bekend kan zijn dat de hiërarchie in de rooms-katholieke kerk met deze heerszucht van plaatselijke ambtsdragers begonnen is!

Verder valt ons op, hoezeer het kerkverband bij ds. Vonk in verachting is. Zo schrijft hij over artikel 44 van de kerkorde, waarin staat dat de classis elk jaar enkele van haar ervarenste en bekwaamste predikanten zal machtigen in alle kerken van haar ressort visitatie te doen, dat dit een klein overblijfsel is van de vroegere bisschoppelijke inspectiereizen (blz. 81). Hij wil zich er wel bij neerleggen met de woorden: 'Ons kerkelijk leven kent ze nu eenmaal. Goed.' Maar eigenlijk heeft hij er niet veel mee op. Volgens hem zit er iets paternalistisch in dit instituut. De bisschop was vader. Daarom moeten we, aldus ds. Vonk, '... òf dat hele visitatoreninstituut als een Rooms overblijfsel afschaffen òf, als we het houden, aan visitatoren het recht laten over hun kwade bevindingen te zwijgen.' Daarmee wil hij het recht van de classis, om op de plaatselijke kerken en ambtsdragers toe te zien, ontkrachten. Geheel in strijd met wat de kerkorde in artikel

44 bepaalt: 'De visitatoren zullen onderzoeken of de ambtsdragers ieder voor zich en gezamenlijk hun ambt trouw vervullen, zich houden aan de zuivere leer, de aangenomen orde in alles naleven en de opbouw van de gemeente zo goed ze kunnen met woord en daad bevorderen.' Nog sterker: 'Het doel van de visitatie is het tijdig vermanen van ambtsdragers bij wie in een of andere richting nalatigheid geconstateerd wordt, en met raad en daad meewerken aan de vrede, de opbouw en het welzijn van de kerken. De visitatoren zullen van hun werk schriftelijk rapport uitbrengen aan de classis.' Ik citeer de moderne tekst, maar zakelijk is die gelijk aan de oude: de visitatoren zijn 'geautoriseerd' door de classis. Eigenlijk is deze brochure van ds. Vonk één en al verzet tegen het toezien van het kerkverband op de plaatselijke kerken en ambtsdragers en ook tegen de zeggenschap die meerdere vergaderingen over mindere hebben. Het oude artikel 36 spreekt over het 'zeggen' van de classis over de kerkeraad. Dit is zakelijk gelijk aan het huidig art. 35 in onze kerkorde: 'De classis heeft de bevoegdheid rechtsgeldige uitspraken te doen ten opzichte van de kerkeraad. Dit geldt eveneens voor de particuliere synode ten opzichte van de classis en voor de generale synode ten opzichte van de particuliere synode.' Het is de oude, klassieke overtuiging van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Maar ds. Vonk bestrijdt dit als een rooms overblijfsel. Bij hem worden de plaatselijke ambtsdragers als het ware 'sacrosanct'. Niemand mag op ze toezien, niemand mag hen berispen of controleren. Daarmee worden de gemeenteleden overgeleverd aan de dictatuur van de plaatselijke predikant en de andere ambtsdragers. Hun rechten in en krachtens het kerkverband worden genegeerd en de gemeenschap der heiligen die ook tussen zusterkerken bestaat wordt gefrusteerd. Zie, dat is de achtergrond van de strijd die rondom Kralingen plaatsvond. En dat heeft zijn gevolgen gehad in de verdere ontwikkeling van het kerkelijk leven. Want ds. Vonk heeft 'school' gemaakt met zijn ongereformeerde opvattingen inzake kerk en kerkverband, zoals het vervolg zal leren. Hij heeft een grote bosbrand in het westen gesticht. Hoe schismatiek zijn schrijven en handelen al in het jaar 1953 dreigden te worden, kan blijken uit wat ds. G. Hagens in zijn brochure (blz. 2) mededeelt: Ds. Vonk conformeerde zich niet aan de uitspraken van Kampen en Berkel, maar maakte wel allerlei grieven tegen enige collega's bekend.

'Niet echter aan hun kerkeraden, het enig-juiste adres, maar aan het hele volk. Zelfs oordeelt hij in het publiek een der beschuldigten schorsenswaardig.'

Maar voordat de brochure *Terug naar de wissel* geschreven werd, is nog persoonlijk contact met hem gezocht.

'Toen reeds in de maanden Januari - Februari 1953 uit Schiedam alarmerende geruchten kwamen over een nieuwe vrijmaking, over verbreking van het kerkverband, heeft schrijver dezes, samen met een predikant buiten de classis Rotterdam, goede bekende van Ds. Vonk, getracht met Ds. Vonk een gesprek te hebben over 'de zaak Kralingen'. Maar Ds. Vonk weigerde zijn collega's te ontvangen. Weigerde zelfs met hen te spreken over het motief van die weigering.'

Aldus ds. G. Hagens.

Dit past precies in het independentisme. Onafhankelijkheidszucht ten aanzien

van het kerkverband brengt altijd heerschappijvoering van plaatselijke ambtsdragers mee. Met een vreemd woord *dominocratie* genoemd. Het de baas spelen van dominees en het zich subjectief beroepen op hun 'vroomheid'. Het zal uit het vervolg van ons verhaal blijken, welke grote rol dit verschijnsel heeft gespeeld bij het ontstaan van de kerken-buiten-verband.

Laten we intussen niet vergeten dat al in 1953 bedreigd werd met verbreking van het kerkverband. Zo diep liggen de wortels die tot het ontstaan van de kerken buiten verband hebben geleid. En daarbij waren niet alleen kerkrechtelijke controversen de inzet, maar ook de functie en gelding van de gereformeerde belijdenis. We zagen al eerder, hoe in Noord-Holland predikanten als H. Brink en K. Doornbos dezelfde vrijblijvende instelling tegenover het kerkverband kenden. Daarin waren zij eensgeestes met ds. Vonk. Zijn opvattingen over de kerkvisitatie werkten door, bijvoorbeeld in de classis Alkmaar-Zaandam die besloot alleen dáár kerkvisitatie te brengen, waar de plaatselijke kerk het nodig vond, en anders niet. Deze classis stuurde in 1957 geen afgevaardigden naar de Particuliere Synode van Noord-Holland. Men bleef eenvoudig wèg. Daarover door deze PS berispt, schikte de classis met een geringe meerderheid zich naar dit oordeel. Dit vond allemaal plaats in de vijftiger jaren. Het zou in de zestiger jaren voortgaan en nog ernstiger vormen aannemen.¹⁸

3.2. In het zuiden

3.2.1. Ds. B. Telder over de 'tussentoestand'

In 1960 publiceerde ds. B. Telder te Breda een boek met als titel *Sterven ... en dan?* Daarin ontkende hij de leer van de bijbel dat de gelovige meteen bij zijn sterven naar de hemel gaat. Zo kwam hij ook in strijd met wat de kerk in Zondag 22 belijdt dat 'mijn ziel terstond tot haar Hoofd Christus opgenomen zal worden'. De verschijning van dit boek veroorzaakte een grote beroering in de kerken. In het blad van de Mannenverenigingen op Gereformeerde Grondslag *Petahja* van september 1960 werd dit boek door mij besproken. Het blijkt dat ds. Telder al jarenlang zijn overtuiging op dit punt heeft verbreid. Zo neemt hij in zijn boek een artikel van zijn hand op, gepubliceerd in het Kerkblad van Breda van 3 mei 1958 onder de titel 'Broertje is nu in de hemel'. Hij wijst daarin dit spreken af:

'"Broertje is nu in de hemel"' moge ons voor het kindergemoed minder hard voorkomen dan: "'Broertje is gestorven en ligt nu in het graf, en zal ook straks weer uit het graf opstaan"' – maar we spreken dan in het laatste geval zoals de Schrift ons leerde spreken.'

We gaan hier niet uitvoerig op deze leer van ds. Telder in. Dat is vaak en breed gebeurd.¹⁹ Het gaat nog verder dan de oude doperse leer van de zielelaap:

'De Dopers hebben allen de overtuiging gemeen, dat de zielen wanneer zij het lichaam verlaten hebben, niet meer leven tot op de dag van de opstanding,'

aldus al Calvijn, die 'daarop heftig reageert:

'Hun conclusie dat de ziel van de mens vergaat met het lichaam is niet alleen een beestachtigheid maar ook een schaamteloze vrijpostigheid.'²⁰

Nu werd deze doperse dwaling openlijk geleerd door een gereformeerd predi-

kant, in strijd met de belijdenis, in strijd ook met de belofte die hij in het ondertekeningsformulier heeft afgelegd. Deze belofte:

'En indien het zou mogen gebeuren, dat wij na dezen eenig bedenken of ander gevoelen tegen de voorzeide leer of eenig punt derzelve kregen, beloven wij, dat wij het noch openlijk noch heimelijk zullen voorstellen, drijven, prediken en schrijven; maar dat wij het vooraf den Kerkeraad, Classe of Synode zullen openbaren, om door deze geëxamineerd te worden, bereid zijnde 't aller tijd ons aan het oordeel derzelve gewilliglijk te onderwerpen; op poene (op straffe, W.G.d.V.) dat wij hiertegen doende metterdaad (ipso facto) van onze diensten gesuspendeerd (ontheven, W.G.d.V.) zullen zijn.'

Dat was dan ook het hoofdbezwaar tegen het handelen van ds. Telder en anderen, dat zij zich niet hielden aan de plechtige beloften, eenmaal bij hun ambtsaanvaarding afgelegd. Daardoor brachten zij de kerken in grote verwarring. Dat zo van het begin af de zaken gesteld zijn, kan blijken uit de door mij in 1960 gegeven recensie:

'De schrijver gaat breed in op de bestrijding van ds. D. van Dijk van zijn standpunt. Waarom niet op wat prof. J. Kamphuis in *De Reformatie* hierover te berde heeft gebracht? En al vermeldt hij even de artikelenreeks van prof. dr. K. Schilder "Is er een tusschentoestand?" in *De Reformatie* jrg 21, waarom heeft hij de materie hiervan niet in zijn boek betrokken? Me dunkt, wat door K.S. breedvoerig betoogd werd, is alle overweging waard, vooral als men zich er toe zet over deze zaken een boek te schrijven. Wij willen dan ook tegenover dit boek van ds. Telder met instemming onderstrepen de opmerking van prof. Schilder: "Wat nu haar onderwijs in deze betreft, voor ons besef is er geen enkele mogelijkheid van trouw aan de Schrift met gelijktijdige loochening van den tusschentoestand". Geen enkele mogelijkheid van trouw aan de Schrift!'

Mijn recensie eindigt met een verwijzing naar het ondertekeningsformulier, dat ds. Telder verplicht over zijn gevoelen niet te schrijven of te prediken. Dat is een eis van simpele trouw. Maar hij stoorde zich niet aan zijn belofte en schreef zelfs een tweede boek *Sterven.... waarom?* in 1963.

Hij vond overal in het land medestanders, die soms op zeer felle wijze het recht van deze leer en van dit handelen van ds. Telder verdedigden. Onder hen was ook ds. C. Vonk, die in zijn reeks Schriftverklaringen *De voorzeide leer*, waar hij er maar kans toe ziet, de leer bestrijdt dat de gelovige meteen bij zijn sterven de heerlijkheid van Christus in de hemel ziet.

Hoe agressief deze belijdenis over het leven van de ontslapen gelovigen bij Christus bestreden werd, kan duidelijk worden uit de opmerking van ds. Vonk dat dit 'de oudste leugen' van satan is!²¹ Het blijkt dat het independentisme, dat toch al de 'ambtshoogheid' van de plaatselijke ambtsdragers in het gevele komt – géén controle van het kerkverband – , ook leidt tot een niet meer volledig onderschrijven van de aangenomen belijdenis. Zo werd geschreven dat men met de gebreken van deze belijdenis geduld moest hebben, zoals men het ook moest hebben met de gebreken van de ouders! Steeds meer vraagtekens werden gezet bij allerlei onderdelen van de belijdenis, bijvoorbeeld bij art. 1 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis inzake God als een 'enig en eenvoudig geestelijk

Wezen'. Zo ontstond er onrust in het hele land over wat in het zuiden aan de gang was.²²

3.2.2. De Particuliere Synode van het zuiden 1962

Op de Particuliere Synode van het zuiden lagen dan ook in 1962 bezwaarschriften van kerken als Bedum, 's-Hertogenbosch en Hoogeveen.

De kerken van Bedum en Hoogeveen hadden zich eerst met hun klachten tot de kerkeraad van Breda gericht, maar kregen geen bevredigend antwoord. Toen richtten zij zich tot de classis Noord-Brabant/Limburg. Op 6 december 1961 sprak deze classis uit:

'De classis stelt met vreugde vast, dat ds. Telder en zijn medeambtsbroeders geen valse leer verkondigen en van het Evangelie van genade en verzoening door Jezus Christus niet afwijken en Gods Woord in alles willen bewaren, zonder daar ook maar het minst af te doen.'

De classis zag geen 'ernstige reden tot nadenken', waarom zij van haar recht tot examinatie gebruik zou moeten maken. Wel had de kerk te 's-Hertogenbosch, die zelf tot deze classis behoorde, gevraagd om de zaak alsnog volgens het ondertekeningsformulier te behandelen, maar dit werd afgewezen. Zo kwam de 'zaak-Telder', die ook de 'zaak-Breda' was geworden, op de Particuliere Synode van 1962-1963. Op 17 januari 1963 kwam zij tot een reeks uitspraken. We geven er enkele kernzaken uit door. De PS overweegt dat het Woord van God met name in Lukas 16:19-31 (ook in verband met Lukas 16:9), Lukas 23:43, Joh. 11:25,26, Filipp. 1:23 en 2 Cor. 5:8, duidelijk en onmiskenbaar leert, dat de gelovigen, die ontslapen, niet alleen als doden naar het graf worden gedragen, maar dat zij eveneens terstond bij hun sterven uit het lichaam heengaan tot Christus Jezus, om het eeuwige leven ook buiten het dode lichaam en in Christus' gemeenschap voort te zetten tot de dag toe, dat zij als geheel verheerlijkte mensen zullen herrijzen uit de graven.

Had de kerkeraad te Breda de zinsnede in Zondag 22, antwoord 57a, *on-schriftuurlijk* genoemd, de PS overweegt dat zij geheel conform de Schrift is. Ten aanzien van de door ons boven geciteerde passage van de classis inzake de trouw van ds. Telder aan het evangelie, spreekt de PS als haar oordeel uit dat de lering van ds. B. Telder geheel in strijd is met de in de Schrift beloofde ononderbroken voortzetting van het eeuwige leven in de tijd tussen sterven en opstanding en met de belijdenis van antwoord 57a H. Catechismus, die daarop steunt. Hetzelfde oordeel geldt het gevoelen van de kerkeraad te Breda.

De boven geciteerde vertrouwensuitspraak van de classis brengt naar het oordeel van de PS niet in rekening dat de leer van ds. Telder in strijd komt met Luk. 23:42 en Joh. 11: 25,26 en tekort doet aan de onschendbaarheid van het evangelie. Verder spreekt de PS uit dat ds. Telder zich niet gedragen heeft overeenkomstig hetgeen hijzelf in zijn ondertekening van het Ondertekeningsformulier voor de dienaren des Woords beloofd heeft. Ook zijn kerkeraad is tekort geschoten, omdat hij in plaats van de zaak aan een meerdere vergadering voor te leggen ds. Telder in zijn afwijkend gevoelen bijvalt.

Tenslotte spreekt de PS uit dat de classis Noord-Brabant/Limburg de uitspraak van 6 december 1961 in haar geheel dient te herroepen. De eerstvolgende classis

dient zich volgens art. 31 aan de PS-uitspraken te conformeren 'opdat niet de enigheid der leer in het ressort dezer particuliere synode in gevaar worde gebracht'. Ook moet de classis erop toezien dat ds. Telder en de kerkeraad te Breda zich gedragen naar kerkorde en ondertekeningsformulier.

Duidelijke uitspraken, die het schip van de kerk in goede koers wilden houden. Maar het gevolg was een scheuring in het zuiden in kerkeraden en classis, die we hier niet in detail in beeld zullen brengen.

De hele zaak kreeg landelijke proporties, omdat de kerkelijke pers zich er uiteraad mee bezig hield.

Het blad *Opbouw*, opgericht in 1956, nam het voor de kerk te Breda en ds. Telder op. Het bepleitte tolerantie, ook al was men het met de leer van ds. Telder *cum suis* niet eens.

Het blad *De Reformatie* drong aan op kerkelijke trouw terzake van Schrift en belijdenis en bestreed met alle macht het independentisme dat landelijke afmetingen ging aannemen.

Ds. D. van Dijk, die inhoudelijk de leer van ds. Telder al bestreden had, zonder naar het ondertekeningsformulier te verwijzen, sprak op de Schooldag van 1962 over 'onrust in zijn hart' tengevolge van wat in de boezem van de vrijgemaakte kerken gezien en gezegd werd. Hij formuleerde dit aldus:

'Ik meen daar te speuren de neiging om de band aan de belijdenis losser te maken, de neiging ook om de betekenis van het geïnstitueerde leven van de Kerk zoals ons dat in de Schrift getekend wordt, gering te schatten... O, broeders en zusters, laten wij oog voor deze dingen hebben en laten wij voorzichtig zijn.'

Om de situatie te tekenen die in het kerkverband zich ging toespitsen, geef ik hier door wat ds. D. van Dijk daarover heeft geschreven:

'Ik wilde niet jagen. Ik had een hekel aan wat Schilder altijd noemde zeltisme. En toen had je in Kampen een kring van mensen, Veenhof en enkele anderen, die bang waren dat het in de kerken weer de hiërarchische kant opging en dat men in de krant te hard polemiseerde.'

Zo sloot ds. Van Dijk zich aan bij de oprichters van het blad *Opbouw*, ja hij maakte zelf het eerste ontwerp daarvoor. Maar al gauw kwam de kentering, aldus door Van Dijk beschreven:

'Maar mijn lieve man, toen kwam ik op één van de eerste vergaderingen en daar hield prof. Veenhof een betoog over leiding in de kerk, waar niets van klopte. En toen gingen ook stemmen op om een man als mr. Meulink uit Enschede op te nemen in de redactie. Nou, dat was de man met wie ik indringend over een aantal zaken had gepolemiseerd en die naar mijn mening geheel de verkeerde kant opging. Toen begreep ik dat ik erin gelopen was, dat zij met *Opbouw* iets geheel anders bedoelden dan ik.'²³

Dit was dus in de tijd dat de leer van ds. Telder door velen in bescherming werd genomen, ook in de kring van het blad *Opbouw*. Tegelijk moet gezegd worden dat een overgrote meerderheid niet met deze leer instemde, maar dat sommigen wel van mening waren dat zij geduld kon worden.

3.3. In het noorden

Wenden we onze blik nu naar het noorden van ons land, dan komen we ook

daar een haard van moeilijkheden tegen. Zeg maar: een bosbrand. Deze hangt sterk samen met bepaalde ontwikkelingen in de synodaal Gereformeerde Kerken en de verwachtingen die men daarover koestert. Het is daarom van belang, kort op deze ontwikkeling te wijzen.

3.3.1. De ontwikkeling in de synodaal Gereformeerde Kerken

In 1959 besluit de generale synode van Utrecht de 'vervangingsformule' terzijde te stellen. Er moest een nieuwe situatie geschapen worden. Intussen wordt de grondheid van de bezwaren tegen de vorige leeruitspraken niet erkend. Volgehouden wordt dat de vrijgemaakten de kerkelijke trouw hadden aangetast en propaganda tegen de aangenomen leer hebben gemaakt. Daarom worden de tuchtmaatregelen ook niet opgeheven of teruggenomen. Verder overweegt deze synode dat de leeruitspraken van 1946 in vele opzichten zegenrijk en samenbindend hebben gewerkt.

Waarom worden deze dan toch terzijde gesteld? Wegens verkeerde uitleg en om de toenadering tot de Vrijgemaakten te bevorderen. Maar het brengt geen baat. Want in de 'staart' van de uitspraak van 1959 staat te lezen dat de inhoud van de vorige leeruitspraken *in geconcentreerde vorm* moet worden gehandhaafd. Wat dit betreft brengt 1959 geen verbetering. Van de dragende grondgedachte van de vroegere leeruitspraken werd niet het allerminste prijsgegeven!

Dat blijkt ten overvloede nog uit het volgende. Over de schorsingen en afzettingen zal nog afzonderlijk gesproken worden. In comité-zitting wordt hierover in 1960 gehandeld. Resultaat? Schorsingen en afzettingen kunnen niet ongedaan gemaakt worden, omdat de gevonnisten zich indertijd tegen rechtmatige leeruitspraken verzet hebben! Van dit front dus geen nieuws.

Maar wel is het effect van deze terzijde-stelling dat in de vrijgemaakte kerken de onderlinge verdeeldheid toeneemt. Al jarenlang verschijnt in deze kring het blad *Contact*, een spreekbuis van hen die zich verzetten tegen 'doorgaande reformatie' en die toenadering tot de synodaal Gereformeerde Kerken zoeken.

Nu heeft de vrijgemaakte synode van Assen 1961 uitgesproken

'... dat de besluiten inzake "hereniging", genomen door de generale synode van Utrecht 1959/60, de twistzaak die tussen de Gereformeerde Kerken en haar ligt' (...) niet hebben weggenomen, en daarom geen uitgangspunt kunnen zijn voor het door de synode bedoelde en gezochte contact.'

Dit besluit, met de daaraan verbonden brief, schiet de aanhangers van het blad *Contact* in het verkeerde keelgat. Er wordt een 'Open brief' gepubliceerd door drs. G. Puchinger en anderen, die 'de verwaten stijl' en 'de geborneerde geest' van de synode van Assen laken. Men klaagt dat duizenden kerkleden voor deze synode als niets gelden en komt op voor het recht van 'religieuze oppositie' in de kerk. Men stelt dat

'... de ontwikkeling ons er wel toe nopen kan, *koste wat het koste*, de strijd over 1944 op korte termijn algeheel te staken.'

Nu, dat gebeurt weldra: Puchinger en anderen worden synodaal Gereformeerd. Al eerder, in 1960, heeft ds. F.A. den Boeft, eerst een geweldig strijder voor 'doorgaande reformatie' – vaak op een onwijze manier daarover schrijvend in de pers – zich bij de synodaal Gereformeerde Kerken gevoegd. Hij en an-

deren, met name de medewerkers aan *Contact*, klagen over 'nieuwe bindingen' die in de vrijgemaakte kerken zouden bestaan, met name bij hen die ijverden voor doorgaande reformatie. We hopen daarop nog terug te komen. Hier is het de plaats, te signaleren dat naast de strijd tegen het independentisme in het westen en zuiden van het land ook de strijd over de vraag, hoe men tegenover de synodaal Gereformeerde Kerken positie moet kiezen, weer opstaat. Het is dus wel een strijd op meer fronten geworden!

3.3.2. De zaak ds. A. van der Ziel

Grote beroering wordt in heel het kerkverband veroorzaakt door het conflict tussen de kerkeraad te Groningen-Zuid en ds. A. van der Ziel. Hierover zijn zoveel stukken verschenen dat het onmogelijk is tot in bijzonderheden deze ingrijpende kwestie te behandelen. De hoofdzaken trachten we weer te geven.

In 1960 ligt er bij de kerkeraad van Groningen een verzoek van de synodaal Gereformeerde Kerk ter tafel tot samenspreking. Hierover komt een discussie op gang binnen de vrijgemaakte kerkeraad, waarbij de deformatie in de synodale gemeenschap aan de orde komt en met name ook de vraag, of men hen nog als broeders kan aanspreken, gezien de tuchtmaatregelen van 1944. Tenslotte wordt een conceptbrief van ds. P.K. Keizer met grote meerderheid aangenomen (14 november 1960), waarin uitvoerig gemotiveerd een samenspreking wordt afgewezen. Onder meer, omdat de synodale kerkeraad had geschreven:

'Wij zijn op de hoogte van uw visie op de vrijmaking, en u van de onze. Daarover is geen samenspreking nodig.'

Daarop antwoordt de kerkeraad van Groningen onder meer:

'U is na 16 jaren nog steeds van oordeel, dat het zó moet gaan in de kerk van Christus: wie niet buigt voor de synodebesluiten van 1942-1959 kan geen dienaar van Christus zijn in Zijn kerk (...) Onder dat juk van hiërarchie wilt u ons doen doorgaan en daarvan heeft onze Here God ons nu juist vrijgemaakt. Wij kunnen en mogen de zegen van de kerkelijke vrijmaking niet verspelen. Daarvoor behoeft ons de Koning der kerk.'

Wat het niet gebruiken van de broedernaam betreft schrijft de kerkeraad:

'Dat we u ditmaal niet met broeders aanspreken moge u doen schrikken en u er toe brengen om de ernst van de zaak te zien.'

Op de kerkeraad van 27 november 1961 wordt een brief gelezen, waarin wordt meegedeeld dat 13 broeders, onder wie ds. A. van der Ziel, voornemens zijn een aantal besprekingen te voeren met delegaties van de raden van de Gereformeerde Kerken (synodaal) ter plaatse, over hetgeen de beide Geref. Kerken gescheiden houdt. Inmiddels is er te Groningen door kerkplitsing een drietal zelfstandige kerken ontstaan: Groningen-Oost, Groningen-Noord en Groningen-Zuid.

Op de kerkeraad te Groningen-Zuid ontstaat een uitgebreide bespreking over de aangekondigde samensprekingen. Gewezen wordt op het besluit van de kerkeraad, niet te gaan samenspreken. Wie hiertegen bezwaar heeft, dient naar art. 31 in appèl te gaan. Sterk wordt er bij ds. Van der Ziel op aangedrongen, niet voort te gaan met samensprekingen. Hij geeft hiermee als predikant tegenleiding en men ziet hierin een begin van scheurmaking in de kerkeraad, waarover men

ds. Van der Ziel ernstig vermaant. Deze antwoordt:

'Ik heb me tegen het besluit van de kerkeraad inzake samenspreking uitgesproken. Ik meen, dat heel de Schrift anders spreekt dan de kerkeraad gedaan heeft.'

Volgens hem is bij de synodale kerk wel wat veranderd. De binding is opgeheven. Hij zegt verder dat hij zich in zijn diepste gevoelens gedrongen weet om deze weg te volgen. Mijn geloof kan ik niet verkrachten. De kerkeraad spreekt uit, ds. Van der Ziel te verzoeken de door hem begonnen samenspreking te beëindigen en nieuwe niet aan te vatten en dringt er bij hem op aan, tot behoud van de enigheid des Geestes (Ef. 4:3), dit ernstig broederlijk vermaan te aanvaarden. Ds. Van der Ziel zegt toe, dit vermaan ernstig te zullen overwegen.

Op de vergadering van 4 december 1961 verklaart hij echter geen andere weg te kunnen gaan. We citeerden het al: 'Ik kan mijn geloof niet verkrachten'. Daarop spreekt de kerkeraad uit

'... dat ds. V.d. Ziel door samen te spreken met delegaties van de synodale kerkeraad in feite in strijd heeft gehandeld met zijn belofte zich te onderwerpen aan de kerkelijke vermaning volgens de gemene ordening der kerk geschied.'

Hij verzoekt ds. Van der Ziel om zijn bezwaren tegen het samensprekingsbesluit van de kerkeraad schriftelijk ter kennis van de kerkeraad te brengen, opdat de kerkeraad zijn argumenten kan toetsen aan Schrift en Belijdenis.

Het komt me voor dat ieder dit een wijs en schriftuurlijk besluit zal noemen. Maar niet aldus de aangesprokene. Op 16 december schrijft hij aan zijn kerkeraad dat hij boven geciteerd besluit van de kerkeraad onvoldoende gegrond acht. Het kerkeraadsbesluit inzake samenspreking acht hij incidenteel en laat ruimte voor de door hem ondernomen samenspreking in gezelschap van andere gemeenteleden. Hij verzoekt de uitspraken aan zijn adres terug te nemen. Als de kerkeraad elke samenspreking verboden acht, moet hij dit, naar de mening van ds. Van der Ziel, alsnog duidelijk en schriftuurlijk funderen.²⁴

Daarop neemt de kerkeraad op 18 december 1961 een breed besluit. Hij constateert onder meer dat van synodale zijde geen bericht ontvangen werd dat men niet meer ten volle het ingenomen standpunt handhaaft of twijfel heeft of men in 1944 wel goed heeft gehandeld. Verder wordt geconstateerd dat het verzoek tot samenspreking van de vrijgemaakte broeders en zusters is uitgegaan, onder wie twee predikanten (naast ds. Van der Ziel ds. L.L. van der Vliet van Groningen-Noord). Een groot aantal verwijzingen naar de Schrift wordt vervolgens geboden. Als oordeel van de kerkeraad wordt dan uitgesproken, dat Ds. v.d. Ziel, door het in combinatie met andere broeders en zusters verzoeken om samensprekingen als boven omschreven, zonder in de kerkelijke weg zijn bezwaren tegen het kerkeraadsbesluit van 27 juni en 14 november 1960 kenbaar te maken, in strijd is met de door hem aanvaarde kerkorde. Voor een billijk en barmhartig oordeel is het nodig ds. v.d. Ziel te horen. Daarom spreekt de kerkeraad uit dat Ds. v.d. Ziel van 's Heren wege geroepen is aan de ook over hem gestelde regering der kerk rekenschap te geven van zijn gevoelens en van de motieven tot zijn handelingen in dezen. De kerkeraad besluit, hem gelegenheid te geven dit schriftelijk te doen op 22 januari a.s.

Antwoord van ds. Van der Ziel per briefje van 22 januari 1961:

'Hierbij deel ik U mede de gelegenheid, die U mij per kerkeraadbesluit van 21-12-'62 "geeft", niet te accepteren.'

Bepaald niet een hoop biedende reactie!

De kerkeraad typeert deze dan ook per schrijven van 30 januari als 'in hoge mate onbroederlijk' met verwijzing naar allerlei schriftplaatsen, en besluit aan ds. Van der Ziel nog tot 5 februari gelegenheid te geven aan zijn roeping van 's Heren wege te voldoen. Maar op 5 februari bericht de predikant zijn kerkeraad dat hij voor diens besluit niet ontvankelijk en toegankelijk is. Meteen wil hij wel enige toelichting geven. Hij wacht nog steeds op het bewijs van de kerkeraad dat afwijzing van samenspreking een algemeen, elk kerklid bindend, verbod is. Ook is hij van mening dat de kerkeraad de rollen omkeert. Hij acht de kerkeraadsbrieven dan ook niet ter zake. Hij verklaart, altijd bereid te zijn geweest om te spreken en meent aan deze roeping ruimschoots voldaan te hebben. Onderstreept voegt ds. Van der Ziel eraan toe, dat hij tot een broederlijk gesprek bereid is *onder volle erkenning van zijn rechtmatige plaats in de kerk*, en zonder dat een van de gesprekspartners doet *alsof alleen bij hem het Woord van God is en de belijdenis der Kerk*. Hij verzoekt zijn kerkeraad ook goede nota te nemen van een synode-uitspraak 'opdat de rechtzinnige leraars niet tevergeefs verdacht worden gemaakt'.

3.3.3. De doorgaande reformatie

Uit deze emotionele reactie blijkt een grote gekwetsheden bij ds. Van der Ziel. Deze gekwetsheden hangt samen met de doorgaande reformatie, die in die tijd door veel kerkleden wordt voorgestaan. Men heeft opnieuw de centrale positie van de kerk voor heel de samenleving leren zien. Men is ook van mening dat de tuchtmaatregelen die de synodale kerken hadden genomen gevolgen hebben voor heel de christelijke samenwerking. Het leven is immers één. Wie door de kerk als revolutionair is uitgeworpen kan toch niet zonder meer in allerlei christelijke organisaties als een goed christen begroet en aanvaard worden. Verder zijn velen van mening dat de deformatie-verschijnselen in de kerk hun gevolgen zullen hebben in de christelijke organisaties. Vandaar dat het GPV is opgericht, het GMV enz. Ook op het gebied van het christelijk onderwijs signaleert men dat de afval in allerlei kerken doorwerkt op de scholen. Vandaar het oprichten van gereformeerde scholen in heel het land. In het kader van dit cahier kan ik dit niet nader uitwerken. Het is breed in allerlei artikelen en brochures gedaan.²⁵

Nu wordt er juist inzake deze vraagstukken niet altijd even verstandig en wijs gehandeld en geschreven. In zijn laatste Schooldagrede heeft K. Schilder gewaarschuwd tegen *zelotheid*, een ijver zonder verstand. Wie niet voor deze doorgaande reformatie is, wordt door sommigen als niet goed vrijgemaakt afgeschilderd. Het gevaar dreigt dat men bij voorbaat 'ingedeeld' is. Een blad als *Contact* gaat hiertegen ten strijde. Maar helaas is dit alles verbonden met vredesinitiatieven in de richting van de synodale kerken, waar men – zoals we hebben aangetoond – op geen enkel punt bereid bleek over de verkeerde bindingen en tuchtmaatregelen van de veertiger jaren schulderkenning te doen. Reactie op

al of niet vermeend onrecht binnen de vrijgemaakte gemeenschap brengt sommige predikanten en gemeenteleden helaas tot een lonken naar de synodale gemeenschap. Alsof fouten en gebreken bij de één de scheurmakende daden van de ander goed zouden maken!

In elk geval kan gezegd worden dat het verschil van mening over de noodzaak van doorgaande reformatie nooit tot tuchttoefening heeft geleid. Er is de wil en de hoop dat men elkaar kan overtuigen, al moet eerlijkheidshalve gezegd worden dat dit niet altijd met de nodige wijsheid en zachtmoedigheid gebeurt. Uitdrukkingen als 'niet goed vrijgemaakt' aan de ene kant en 'die extremisten' aan de andere kant zijn vaak te horen. Terecht heeft K. Schilder naast anderen zijn waarschuwend stem daarover laten horen. Indertijd heb ik daar voorbeelden van gegeven.²⁶

In 1950 spreekt Schilder de hoop uit op 'een hernieuwd samen-optrekken' na het vertrek van ds. B.A. Bos c.s. Hij wil dan wel graag klaarheid op deze punten:

'Wil men graag met ons de kerken bouwen, de kerkelijke weg begaan, alle besloten conferenties met name met onze vervolgers beëindigen, precies zeggen, waarover men wil spreken, zich daaraan houden en vooral: God met ons danken, dat wij een kerk hebben en weten te moeten hebben, die voor *allerlei* "geestesgesteldheid" open staat, als maar wordt gehandeld naar de bestaande normen en accoorden? Dat gezeur over nieuwe bindingen houdt dan vanzelf weer op.'

Tegelijk dringt hij op geduld aan:

'Geduld – sommigen geven soms de indruk, dat zij de vraag om geduld mogen uitleggen als een verzoek tot staking van het werk. Maar niets is minder juist. Wij willen alleen maar vragen: realiseren we ons genoegzaam, dat "onze mensen" vóór 1944 over die "voortgaande reformatie" zo hopeloos verdeeld waren? (...) Iedereen, die vóór 1944 met ons communiceerde, moet het nog kunnen, *voorzover het aan ons ligt*.'

In 1951 houdt Schilder zijn laatste Schooldag-rede. De titel is 'Zelus en zeloten'. Het woord 'zelus' betekent zoiets als ijver.

'Het is niet best in de kerk, wanneer men niet kent de ijver, de zelus, het stáán voor je zaak. En het stáán voor je beginsel en het stáán voor je kerk en het stáán als een vent voor de Naam, die je belijdt.'

zo zegt Schilder letterlijk. Maar deze ijver kan in een zondige wereld ook gevaren meebrengen. Daarom is zelfucht nodig. Er bestaat immers ook een ijver zonder verstand. In dat verband wil Schilder een paar voorbeelden geven, waarbij hij niemand speciaal op het oog heeft. Maar 'ons allemaal' wil hij op een gevaar wijzen. Dan denkt Schilder aan de 'voortgaande reformatie' en zegt:

'Gezegend de kerk, die dat woord altijd aanvaardt als een juiste opdracht, want de oude leus van eeuwen geleden dat de gereformeerde kerk er is om altijd nog meer gereformeerd te worden is heus niet afgeschaft bij de vrijmaking.'

Dat geldt ook voor de vraag van de kerk. Schilder noemt het voorbeeld van iemand die aan de kerk zijn eigen mening op dogmatisch gebied wilde opleggen en daarbij zei: ... en als je er anders over denkt, waarom ga je niet weg!

'Ik ben bang voor de vraag: waarom ga jij niet weg?' We zijn voor allemaal immers verantwoordelijk. Denk eraan: 'Ik, zegt de Here, wil door mijn Woord de kerk vergaderen en geen kerkje... Een kerk, waarin plaats is voor allen die God vrezen.'

Daarom mogen we niet zeggen: ik zie het zo, en zie jij het anders, ga dan toch weg.

'Dat betekent dus: ga naar een ander kerkje toe. Er zijn verscheiden winkels, waar je genade-artikelen kunt kopen. En dan zeg ik: als men iemand weg-snauwt uit de kerk – ik noem het snauwen – met de gedachte: als hij weg wil gaan, goëd, hij kan ergens elders terecht, dan zeg ik: néé.'

Even verder maakt Schilder het aldus concreet:

'Maar weet wel dit: als wij zeggen: meneer, we zijn goed voor de voortgaande reformatie en wij zeggen: we zijn de ware kerk – daar ben ik het ook mee eens, dat moeten we zijn – dan zeg ik: Gij die zo spreekt en zo belijdt met mij mee, wees dan consequent. Zeg niet heimelijk: een lastpost of iemand die de kerkeraad critiseert of één die de dominee in zijn preken critiseert of wat dan ook: hij moet worden afgevoerd naar een ander kerkje. Als u meent: dat andere mag er eigenlijk niet zijn, dan moet ge er ook nooit van profiteren, dat het er is!'

Tegen gevaarlijke zeloten-praktijken zegt God – aldus Schilder:

'Ik sta bij jullie kerkdeur en Ik trek de kerkgrens en Ik wil weten, of in mijn Huis plaats is voor wie Ik verkoren heb.'

Schilder besloot deze indrukwekkende rede met deze woorden:

'Ik heb geen mèn's bedoeld, alleen mezelf. Ik heb geen krantje bedoeld, alleen m'n eigen krant. Ik heb geen partij bedoeld en geen vereniging, alleen m'n eigen vereniging. Maar ik heb dit gezegd en ik geloof dat, als u en ik daarover gaan broeden, dat 's Heren kerk in vrede leven zal.'

3.3.4. Voortgaande behandeling zaak Van der Ziel

Ik heb hiervoor enkele min of meer brede citaten gegeven om de situatie in kaart te brengen, waarin ds. Van der Ziel met zijn kerkeraad in conflict kwam. Zijn kijk op de synodaal Gereformeerde Kerken werd ongetwijfeld beïnvloed door zijn kijk op de voortgaande reformatie en – laten we eerlijk zijn – ook als reactie op de wijze, waarop die soms tot gelding werd gebracht. Maar reactie kan nooit een gezonde basis zijn voor een juiste oordeelsvorming. Zeker niet als het gaat om de situatie in de synodaal Gereformeerde Kerken. Ik prijs dan ook het geduld, waarmee de kerkeraad te Groningen-Zuid steeds weer inging op de korte en bitse brieven van zijn predikant. In een wel zeer uitvoerige brief d.d. 19 maart 1962 toont de kerkeraad aan dat het besluit om niet tot samenspreking te komen bepaald niet een incidenteel karakter heeft. Bij de synodale kerkeraden blijkt immers een totaal gemis aan berouw te bestaan over de in het verleden bedreven zonden. We lezen:

'Welnu, in zo'n situatie, waarin men bij voorbaat zegt aan de zonde te zullen vasthouden, achte de kerkeraad een samenspreking zinloos.'

Daarom kan en wil de kerkeraad niet meewerken aan een wederzijdse erkenning als kerken. Uitdrukkelijk hebben de synodale kerkeraden uitgesproken de

eigen zaaksgerechtigheid niet prijs te geven. Nog steeds zien zij de vrijmaking als een revolutionaire beweging, die onder schone schijn de gemeente des Heren verwoest. Appellerend schrijft de kerkeraad dan:

'Waarde dominee Van der Ziel, waar hier dan naar het oordeel van de kerkeraad een duidelijk verbod Gods ligt, daar kan en mag de kerkeraad ook U in dezen geen vrijheid laten.'

Door zijn handelwijze belemmert ds. Van der Ziel de oproep tot bekering die de kerkeraad deed uitgaan. De brief eindigt met het uitspreken van de vurige begeerte en hartelijke bede tot God dat ds. Van der Ziel mag verstaan dat de liefde tot de kerk des Heren en de liefde tot hem als één van haar dienaren hem in dezen dringt. Dit antwoord moge dienstbaar zijn aan wat eendrachtige samenwerking verhindert.

Antwoord van ds. Van der Ziel op 2 april 1962:

'Uw brief heeft mij niet tot een andere overtuiging gebracht dan die, welke ik op vorige vergaderingen heb toegelicht en U ook overigens bekend kan zijn, al jarenlang. Ik zou het zeer op prijs stellen dat U thans in dezen tracht te komen tot een afgeronde zaak.'

Op 1 mei 1962 constateert de kerkeraad dat ds. Van der Ziel volhardt in zijn afwijkende overtuiging inzake de samensprekingen zonder ook maar de minste poging te doen de door de kerkeraad aangevoerde gronden te weerleggen en spreekt uit

'... dat Ds. v.d. Ziel van Godswege geroepen is zich te conformeren aan de besluiten van de kerkeraad en zich van nu voortaan van dergelijke samensprekingen met officiële instanties buiten zijn kerkeraad om dient te onthouden'.

Meteen komt er een antwoord van de predikant, gedateerd 2 mei, waarin hij beoogt dat hij geen samenspreking in plaats van de kerkeraad heeft gehouden en dat alle gelovigen in deze zaak een roeping hebben. Dan volgt een belangrijke zin:

'Naar mijn overtuiging is het gescheiden leven van vele broeders en zusters zonde voor God. Daarom meen ik alles te moeten doen om deze scheiding zo klein mogelijk te doen zijn en zo kort mogelijk te doen duren. Als de synodale kerkeraad dus te overtuigen is van mijn wil tot kerkelijk samenleven (zowel in 1944 als in 1962), wil ik dit niet nalaten.'

Terwijl de kerkeraad zei: de synodale kerkeraden moeten zich bekeren van concrete zonden, zegt zijn predikant recht daartegen in: ik wil de synodale kerkeraad overtuigen van mijn wil tot kerkelijk samenleven. Met andere woorden: hij zocht de weg tot hereniging, terwijl zijn kerkeraad zei: die weg is door God verboden, gezien de concrete situatie.

Geen wonder dat het conflict zich ging toespitsen. Hier stond overtuiging tegenover overtuiging en dan wel van ambtsdragers die geroepen zijn, aan de gemeentelijke leiding te geven.

Op 21 mei ligt er bij de kerkeraad een voorstel van een ouderling om ds. Van der Ziel van het avondmaal af te houden en hem te schorsen naar art. 79, 80 kerkerode. Dit doet ds. Van der Ziel een uitvoerige brief schrijven, d.d. 28 mei, waarin hij zijn standpunt nader uiteen zet. De strijd tegen de synodale kerken

ging volgens hem alleen tegen *binding* aan verkeerde synodebesluiten, maar sinds het congres van 1948 te Amersfoort (dat de stoot gaf tot de oprichting van het GPV, W.G. d.V.) meent hij dat de schriftuurlijke koers van de vrijgemaakte kerken is verlegd. Sinds 1950 heeft ds. Van der Ziel begrepen,

'... dat de opvatting aangaande de kerk, zoals die steeds meer naar voren kwam onder hen die de "doorgaande reformatie" voorstaan, moest leiden tot een sectarisme, waardoor ik mij niet wilde laten meeslepen.'

De terzijdestelling van de Vervangingsformule in 1959 is volgens de predikant een begin van de door hem begeerde koerswijziging in de synodale kerken. Nogmaals gaat ds. Van der Ziel op het karakter van zijn samensprekingen in, waarop hij verder schrijft: 'Rechtstreeks vanuit het Evangelie en mijn hunkering naar de eenheid in de waarheid van allen die Christus liefhebben, voel ik mij geroepen om alles te doen, wat deze schriftuurlijke eenheid kan bevorderen.'

Blijkbaar is het bovenvermelde voorstel om tot schorsing te komen niet behandeld, want op 1 juni stelde de kerkeraad een adviescommissie in over de vraag, hoe in deze zaak verder te handelen is. Weer moet me van het hart dat de kerkeraad te Groningen-Zuid veel geduld en voorzichtigheid heeft betracht, in tegenstelling met allerlei verhalen die later in het land opgeld zouden doen. De adviescommissie komt met een zeer uitvoerig rapport, waarin breed wordt ingegaan op de koers die de kerken sinds de vrijmaking hebben gevaren. De commissie deelt in het geheel niet de blijdschap die er bij ds. Van der Ziel bestaat over een begin van koerswijziging in de synodale gemeenschap en geeft daarvoor argumenten.

Nu had de kerkeraad, volgens ds. Van der Ziel, door zijn laatste brief aan de synodale kerkeraden, de deur in het slot gegooid. De commissie bestrijdt dit en merkt daarbij op:

'Ds. v.d. Ziel had zich met zijn bezwaren dienen te wenden tot zijn kerkeraad, die volgens hem de deur in het slot geworpen had, en niet tot hen voor wie — alweer volgens ds. v.d. Ziel — de deur in het slot geworpen werd.'

Na kennisname van dit brede rapport komt de kerkeraad op 29 oktober tot een zeer uitvoerige besluitvorming, die uitloopt op de vermaning aan ds. Van der Ziel, dat hij op de door hem ingeslagen zondige weg niet mag voortgaan en daarover leedwezen dient te betuigen. De kerkeraad besluit: 'Van ds. v.d. Ziel te vragen de toezegging dat hij, in geval van zodanige bezwaarnis dat hij zich niet kan conformeren, zijn woord gestand zal doen en zal gaan in de kerkelijke weg.' Tegelijk schrijft de kerkeraad een brief aan zijn predikant in antwoord op diens schrijven van 28 mei.

Tijdens de behandeling van bovenvermeld commissievoorstel komt er nog een korte brief van ds. Van der Ziel binnen (8 oktober), waarin hij al bij voorbaat meedeelt dat het vermaan als voorgesteld bij hem geen enkele ingang zal hebben.

'Hier staat geloofsinzicht *naast* geloofsinzicht, waarin men elkander moet aanvaarden.'

Op 10 november komt er een uitvoerig antwoord van ds. Van der Ziel. Hij deelt mee aan de vermaning van zijn kerkeraad geen gehoor te kunnen geven. Hij ziet zijn schorsing en te zijner tijd zijn afzetting dreigen. Al 10 jaar eerder heeft hij voorspeld dat het nog eens zover zou komen. Hij heeft met een schorsing 'diepe

vrede', omdat hij zich van geen zonde bewust is die hem het ambt onwaardig maakt. Dan schrijft hij:

'Ik begrijp echter ten volle, dat U onmogelijk anders kunt vanuit Uw kerkelijk levenspatroon, waarin U sinds plm. 1948 elke ambtsdrager en elk gemeentelid hebt willen dringen te leven en te arbeiden.'

Op emotionele wijze schetst hij dan het vrijgemaakte kerkelijke leven, zoals hij het ziet.

'Al zijn er nog veel goede dingen aan te wijzen, wij hebben de vrijmaking verloren. We zijn een kerk met weinig vreugde en geringe werfkracht. We hebben tot nu toe weinig bijgedragen tot waarachtige kerkopbouw in Nederland. Op een groot deel van onze jongeren hebben we de greep verloren. De Evangelische ruimte en het Paulinische elkaar aanvaarden, die de inzet van de Vrijmaking waren, welke schatten we aanvankelijk mochten genieten, gingen al te snel verloren.'

De predikant wijst er verder op dat men zijn volhardend neen nooit los moet zien van de door hem beschreven conflictsituatie. In een bijvoegsel wijst hij erop dat de toonaangevende richting in de kerken weinig met de gevoelens van anderen rekt en meent het monopolie van de waarheid te hebben. Wie hen niet volgt wordt als vrijgemaakte gediskwalificeerd.

'Ds. D. van Dijk schreef in de Kerkbode dat hij toegaf dat de Kerkbode eenzijdig was, dat het echter niet anders kon, want "hoe kan ik daarin nu laten meeschrijven hen, van wie ik meen, dat ze geen goede schriftuurlijke leiding geven". Daarmee maakte hij als met één slag een aantal ambtsbroeders bij het kerkvolk verdacht.'

We stonden eenzaam en alleen, klaagt ds. Van der Ziel, en konden ons woord nergens kwijt. In die situatie werd de geboorte van *Contact* noodzakelijk.

Zo blijkt duidelijk – we wezen daarop al – dat de houding in de samensprekingsaffaire bij ds. Van der Ziel samenhang met zijn gekwetstheid en verbittering over de ontwikkeling van het eigen kerkelijk leven. Hij miste de 'evangelische' ruimte. Aan een analyse van zijn bezwaren kunnen we hier niet beginnen. Wel is duidelijk dat op de achtergrond ook de overtuiging inzake de kerk een grote rol speelde. Ds. Van der Ziel was zo 'oecumenisch' ingesteld dat hij conferenties en spreekbeurten hield die zijn medekerkleden hem kwalijk namen. Nàm hij aanstoot aan veel zaken, hij gaf ook aanstoot. Wie kan het allemaal schetsen?

Nog eens gaat zijn kerkeraad uitvoerig in op de grieven die ds. Van der Ziel had geuit. Hij blijkt zich in een persoonlijk gesprek met twee ambtsdragers, die hem de brief van 30 oktober hadden overhandigd, bijzonder driftig te hebben gemaakt. De kerkeraad houdt hem deze uitingen voor, die we uit kiesheid hier weglaten, en vraagt dan of hij deze zondige en grievende kwalificaties van kerkeraadbesluit en kerkeraadbeleid wil terugnemen. Het blijkt dat men zich op de kerkeraadvergaderingen van 26 november, 3 en 17 december 1962 met deze zaak bezig heeft gehouden. Op de kerkeraadvergadering van 14 januari 1963 is ds. Van der Ziel aanwezig en legt een verklaring af, door hem later schriftelijk bevestigd. Hij beklagt zich erover dat de kerkeraad hem van de aanvang af heeft geplaatst in de positie van een beschuldigde en gedaagde. Verder spreekt

hij uit: 'Broeders, het is onmogelijk in dit stadium uw vragen te beantwoorden.' De zaak die de kerkeraad tegen hem aanvoert acht ds. Van der Ziel onwettelijk.

'Er is tussen U en mij alleen maar een aangelegenheid, waarover men van mening kan verschillen.'

Hij dringt er bij de kerkeraad op aan de hele zaak van tafel te nemen.

'Wij moeten allen samen hard aan het werk. De velden zijn wit om te oogsten.'

Hij dringt aan op een van harte aanvaarden van elkaar en vraagt om volledig ambtelijk eerherstel ten overstaan van de gemeente en de kerken.

Op 28 januari verklaart ds. Van der Ziel in een schrijven aan zijn kerkeraad ten volle bereid te zijn tot een gesprek,

'... maar op de bekende, vanzelfsprekende en alleszins billijke voorwaarde, n.l. als vrije, gelijkbetrokkende gespreksdeelnemers.'

De kerkeraad had hem namelijk in het kader van het ondertekeningsformulier een nadere verklaring van gevoelen gevraagd, maar hij heeft naar zijn oordeel nooit in enig stuk van de *leer* redenen van verdenking gegeven en daarover gaat het in dit formulier. Weer gaat de kerkeraad breed in op dit antwoord van zijn dienaar des Woord, per schrijven van 28 januari 1963. De kerkeraad is de instantie die moet beoordelen of een verklaring van gevoelen nodig is en niet de betrokkene zelf. Daarom handhaaft de kerkeraad zijn eis tot beantwoording van zijn vragen en wel vóór of op 4 februari a.s.

Op de kerkeraadvergadering van 4 februari is ds. Van der Ziel aanwezig en houdt vol aan de eis van zijn kerkeraad niet te kunnen voldoen. Er lag volgens hem geen verbod tot elke samenspreking en waar geen verbod bestaat, is er ook geen overtreding. De kerkeraad is volgens hem volledig op de hoogte van zijn gevoelen. Daarvoor is een beroep op het ondertekeningsformulier niet nodig. Zodra de tuchtprocedure terzijde wordt gesteld is hij tot een gesprek bereid, op de door hem al eerder geformuleerde voorwaarden. Hij vervolgt:

'Tenslotte, het is mijn vaste overtuiging, dat het tussen ons gaat over een verschil van mening binnen het kader van Schrift en Belijdenis, waarvoor dus ook ruimte moet zijn binnen de gemeenschap der Kerk.'

Op de vergaderingen van 11 en 12 februari wordt over de verklaring van ds. Van der Ziel verder doorgesproken.

3.3.5. Schorsingswaardigheid uitgesproken

Op 14 februari 1963 doet de kerkeraad van Groningen-Zuid de volgende uitspraak: dat ds. A. van der Ziel zich heeft schuldig gemaakt aan zonden, die in een dienaar des Woords niet gedragen mogen worden en besluit de kerkeraad aan de Raad van de genabuurde Kerk te Groningen-Noord te verzoeken zijn, voor een schorsing naar art. 79 K.O. noodzakelijk, voorgaand oordeel te willen geven.

Intussen is ds. Van der Ziel niet geschorst. Het oordeel van Groningen-Noord moet nog komen. Hij blijft dus voorgaan in de diensten des Woord. Maar wel hangt hem het dreigend zwaard van een schorsing boven het hoofd. Zo kon het gebeuren dat hij op zondag 24 maart 1963 in een preek de volgende passage inlaste:

'Ik die U nu in deze eredienst mag voorgaan ben naar het oordeel van de kerkeraad daartoe onwaardig. Ik heb mij mijn ambtelijke bediening onwaardig gemaakt doordat ik, tegen de wil van de kerkeraad, deel heb genomen, heb gemeend persoonlijk deel te moeten nemen, aan een samenspreking met enige particuliere gemeenteleden met de synodale kerkeraden. Na dit oordeel van de kerkeraad is het mij zelf dan ook uitermate moeilijk, ja bijna onmogelijk, hier op de kansel te staan, als het niet was dat ik wist, en er van overtuigd was dat de Heiland en dat ook het merendeel van U, gemeente, dit oordeel niet deelt.²⁷

Het is te begrijpen dat de kerkeraad deze publieke kanselmededeling hoog opneemt. Groningen-Noord heeft nog geen oordeel uitgesproken, de zaak is nog vertrouwelijk en hier wordt publiek gezegd, dat het merendeel van de gemeente op dit punt niet achter de kerkeraad staat. We verstaan best de spanning, waarin ds. Van der Ziel verkeerde.²⁸ Maar hij dient ook te verstaan dat geen enkele kerkeraad, in welk kerkverband ook, een dergelijke tegenleiding zou kunnen dulden. De kerkeraad heeft deze moeite ook wel aanvoeld door op 14 februari uit te spreken dat hij het niet mogelijk acht in dit stadium, nu hij besloten heeft naar Groningen-Noord te gaan, aan de gemeente opening van zaken te geven. Zonder concrete namen te noemen zouden de predikanten deze zaak in de gebeden voor de Here kunnen brengen.

Uiteraard komt dit handelen van ds. Van der Ziel op de eerstvolgende kerkeradsvergadering ter sprake, mee naar aanleiding van een rapport hierover van de Westwijkraad, die in de betrokken eredienst aanwezig was. Ds. Van der Ziel deelt mee in de houding van deze Wijkraad 'de klauw van het beest van de hiërarchie' gevoeld te hebben. Hem wordt onder ogen gebracht dat de kerkeraad besloten had, over deze zaak niets bekend te maken. Daarop legt ds. Van der Ziel de volgende verklaring af:

'Hoewel ik tenvolle handhaaf de rechtmatigheid van de gewraakte preekpassage, ook in verband met de preek en de situatie waarin deze werd uitgesproken, ben ik niet van plan deze passage bij herhaling uit te spreken.'

Verder herhaalt hij zijn mondelinge toezegging ernstig zijn best te doen zich 'ingetogen' te gedragen. De kerkeraad neemt met blijdschap van deze verklaring kennis. Wel besluit hij op zondag 31 maart de volgende kanselboodschap te doen uitgaan:

'De Kerkeraad ziet zich tot zijn leedwezen geroepen U mede te delen, dat hij het betreurt dat Ds van der Ziel in de prediking over het 2e gebod j.l. zondag ongeoorloofde en onjuiste mededelingen heeft gedaan over handelingen van de Kerkeraad en lichtvaardig over de houding van de gemeente heeft geoordeeld. Zodra de Kerkeraad zich gerechtigd acht opening van zaken te geven zal hij dit doen, gelijk hij u reeds eerder heeft medegedeeld. De Kerkeraad wekt U op hem het vertrouwen te geven waarop hij krachtens het Woord des Heren recht heeft en wekt U ernstig op hem met al zijn leden op te dragen aan de troon der genade.'

Op 1 april deelt ds. Van der Ziel mee dat hij deze kanselafkondiging 'bij iedere gelegenheid, die hem geboden werd' zal bestrijden. Deze verklaring handhaaft hij op de vergadering van 3 april, tegen het vermaan van de kerkeraad in.

Intussen ligt op de kerkeraadstafel van Groningen-Noord het verzoek tot een 'voorgaand oordeel' over de schorsingswaardigheid van ds. Van der Ziel. Geen gemakkelijke zaak voor deze kerkeraad, want één van zijn eigen predikanten, ds. L.L. van der Vliet, deelt de overtuiging van zijn collega en heeft ook aan de bewuste samensprekingen deelgenomen. In vervolg op een eerste memorandum dat door Groningen-Zuid aan deze kerkeraad is verstrekt, komt nu een tweede over het recente optreden van ds. Van der Ziel. De kerkeraad van Groningen-Zuid spreekt daarin als haar oordeel uit

'... dat Ds van der Ziel zich blijft schuldig maken aan de reeds in het memorandum onder "van oordeel" genoemde zonden', waarin onder meer te lezen valt 'dat ds. A. van der Ziel blijk gegeven heeft van miskenning van en verzet tegen het ook over hem gestelde gezag van de ouderlingen als regeerders der kerk.'

Vandaar de huidige uitspraak van Groningen-Zuid

'... dat Ds van der Ziel zich blijft verharden in de reeds eerder hem ten laste gelegde zonden en nu in de weg van verharding nog zonde tot zijn zonde toedoet' en besluit 'de raad van de genabuurde kerk van Groningen-Noord nogmaals te verzoeken zijn, voor een schorsing (naar art. 79 K.O.) noodzakelijk voorgaand oordeel ten spoedigste te willen geven.'

Maar deze kerkeraad komt er niet uit. Na ettelijke discussies komt het wel tot een stemming, waarin de weigering om tot een positief 'voorgaand oordeel' te komen wordt vastgelegd, maar er komt geen *motivatie*. Groningen-Zuid kan kennis nemen van de gevoerde discussie! Ook op uitdrukkelijk verzoek van Groningen-Zuid komt geen nadere motivatie, wat bij een 'oordeel' hoe dan ook toch geboden is, wil men een zusterkerk werkelijk helpen. Ook een nieuwe aanklacht naar art. 79 KO weigert Groningen-Noord te beoordelen. Dus zit de zaak muurvast.

Dan wordt door Groningen-Zuid de weg naar de classis Groningen ingeslagen.

3.3.6. De classis Groningen 1963

De classis van 16 mei 1963 geeft aan ds. Van der Ziel nog een maand bedenktijd, in de verwachting dat hij ten overstaan van de classis zal erkennen, dat hij zich in de kerkelijke weg had dienen te begeven en alsnog zal begeven. Maar dit brengt ook geen oplossing. Ds. Van der Ziel weigert deze erkenning, terwijl juist de kerkeraad een dergelijke erkenning als het einde van de tuchtprocedure wil honoreren. Ds. van der Ziel verklaart echter:

'Ik sta hier nog als de eerste avond en ik zie mijn handelen nog als goed.' Hij handhaaft zijn standpunt en spreekt op 5 juli 1963 uit zich van geen zonde bewust te zijn.

Na deze maand 'bedenktijd' komt de classis Groningen voor de vraag te staan of zij in plaats van de kerk te Groningen-Noord een positief 'voorgaand oordeel' over het al dan niet schorsingswaardig zijn van ds. Van der Ziel kan en mag geven. Zij komt tot een ontkenkend antwoord en wijst op 27 juni 1963 de zaak terug naar de kerkeraad van Groningen-Zuid, nadat zij het element van een conflictsituatie en onbroederlijke verhoudingen in rekening heeft gebracht. Volgens de synode van Rotterdam-Delfshaven 1965, die nog uitvoeriger ter sprake

zal komen, ten onrechte. Volgens haar zijn de kerkeraad te Groningen-Noord en de classis Groningen

'... ernstig in gebreke gebleven hun taak naar art. 79 en 80 KO, om de kerkeraad van Groningen-Zuid naar behoren te helpen in de zware rechtshandel, waarin deze raad zich moest begeven, te vervullen.'²⁹

Maar de moeilijkheden in Groningen-Zuid nemen eerder toe dan af. Wat moet de kerkeraad in deze situatie doen? Hij komt op 5 en 9 juli 1963 bijeen en besluit in de kerkelijke weg tegen het classisbesluit van 27 juni in beroep te gaan. Als zijn oordeel spreekt de kerkeraad uit dat hij

'naar art. 87 K.O. alle naarstigheid heeft gedaan om ook art. 79 K.O. te onderhouden, door in dit geval te handelen èn met de genabuurde kerkeraad te Groningen-Noord èn met de vergadering der classis Groningen.'

Hangende het appèl op de PS van Groningen is hij verder van oordeel in eigen verantwoordelijkheid te (moeten) handelen naar art. 31 K.O. Het is namelijk èn ten aanzien van ds. Van der Ziel èn ten aanzien van de gemeente niet langer verantwoord de bestaande situatie te bestendigen. Daarom besluit de kerkeraad

'... met groot leedwezen Ds. A. van der Ziel voor de tijd van drie maanden te schorsen in de uitoefening van zijn ambt als dienaar des Woords, met de bede, dat deze tuchtoefening onder de genade des Heren hem tot leedwezen en bekering van zijn zonden diene.'

3.3.7. De schorsing in eigen verantwoordelijkheid

Had de zaak van de kerkeraad te Groningen-Zuid met zijn predikant al eerder onrust in het hele land veroorzaakt, na diens schorsing door de kerkeraad 'in eigen verantwoordelijkheid' stak er een storm op. Allerlei persorganen gingen zich ermee bemoeien. In allerlei toonaarden werd betoogd dat de kerkorde alleen de schorsing van een predikant toestaat, wanneer de aangewezen genabuurde kerk een positief voorgaand oordeel geeft.

Dat wist de kerkeraad te Groningen-Zuid natuurlijk ook. Niet voor niets had hij zich tot twee maal toe tot de kerk van Groningen-Noord gewend en vervolgens tot de classis. Toen deze beide geen voldoende hulp boden en naar het oordeel van de kerkeraad de situatie onhoudbaar was geworden, kwam het tot schorsing met een onmiddellijk beroep op de Particuliere Synode van Groningen. Deze komt op 7 november 1963 bijeen en doet een hele reeks uitspraken. Daarin komt op breedvoerige wijze de hele zaak tussen de kerkeraad en ds. Van der Ziel aan de orde. Minutieus wordt nagegaan hoe het conflict zich heeft ontwikkeld. Dit ook om antwoord te kunnen geven op een reeks bezwaarschriften, die het voor het standpunt en het handelen van ds. Van der Ziel opnemen.

We kunnen onmogelijk de uitspraken van de PS breed behandelen. Voor een groot deel geven ze weer, wat in het voorgaande door ons werd beschreven. De PS wijst nadrukkelijk op het geduld en de uitvoerigheid, waarmee ds. Van der Ziel steeds weer door zijn kerkeraad werd benaderd. Voor haar is de kern van de zaak dat ds. Van der Ziel zich principieel had uitgesproken tegen het besluit van zijn kerkeraad om niet met de synodale kerkeraden te gaan samenspreken. Zo schreef hij op 28 november 1961:

'Ik heb me tegen het besluit van de kerkeraad inzake samenspreking uit-

gesproken. Ik meen, dat heel de Schrift anders spreekt als de kerkeraad gedaan heeft.'

Volgens hem stond zijn geloofsinzicht naast dat van de kerkeraad. Daarom had ds. Van der Ziel, nu volgens hem de zaken zo zwaar lagen, zich naar art. 31 KO met een appèl tot de classis moeten wenden, als hij zich om Gods wil niet kon conformeren. Maar wat deed hij? Hij vroeg met andere gemeenteleden zelf een samenspreking aan met officiële delegaties van de synodale kerkeraden. De PS is van oordeel dat zijn kerkeraad terecht onbroederlijk handelen constateerde en een in strijd komen met art. 30 NGB (over de regering van de kerk door de wettig verkozen ambtsdragers) en het genoemde art. 31. Hij heeft daarmee de goede orde en vrede in kerkeraad en gemeente verstoord. Verder weigerde ds. Van der Ziel steeds zijn bezwaren schriftelijk ter kennis van de kerkeraad te brengen. Motief: 't wordt er niet anders van of ik hier met een stuk papier kom.' De PS constateert een weigerachtigheid bij de predikant om een nadere verklaring van zijn gevoelens te geven, die symptomatisch is. De kerkeraad heeft hem terecht daarover vermaand. De PS waardeert het in de kerkeraad dat hij zo breedvoerig op alle punten inging, die ds. Van der Ziel steeds weer aan de orde stelde, maar is tevens van oordeel dat daarmee de aandacht van de hoofdzaak werd afgeleid:

'... daar het in de procedure van de kerkeraad tegen ds. A. van der Ziel niet gaat over de zaak van samenspreking, ja of neen, maar over zijn ontrouw aan kerkelijke accoorden en aan zijn gegeven belofte om naar art. 31 K.O. hetgeen door de meeste stemmen goedgevonden wordt voor vast en bondig te houden en in geval van bezwaarnis in de kerkelijke weg te gaan en uit Schrift, belijdenis en K.O. te bewijzen, dat het samensprekingsbesluit van de kerkeraad onschriftuurlijk en onrechtmatig was.'

We onderstrepen deze overweging van de PS, die even verder ook het ondertekningsformulier in geding brengt. Dit zegt dat ieder die weigert op verzoek van een kerkelijke vergadering een nadere verklaring van zijn gevoelens te geven, metterdaad schorsingswaardig is. Het convent van Wesel 1568 noemde dan ook onder de zonden die in dienaren des Woords niet te verdragen zijn, na 'scheuring': 'openbare veragtinge van Kerkelyke ordre'. Daarom drong de kerkeraad van Groningen-Zuid terecht op schorsing aan bij het vragen van het voorgaand oordeel van Groningen-Noord. Vandaar dat nu de PS uitspreekt dat ds. A. van der Ziel naar art. 76, 79 en 80 K.O. schorsingswaardig is.

Nu ligt er ook een hele reeks bezwaarschriften van gemeenteleden en ambtsdragers, die in beroep komen tegen de schorsing in eigen verantwoordelijkheid, waarbij volgens hen art. 79 KO geheel buiten spel wordt gezet. De genabuurde kerk moet immers volgens dit artikel een positief oordeel tot schorsing geven. De PS doet daarover op 24 januari 1964 een uitspraak. Zij constateert onder meer dat de kerkeraad van Groningen-Noord niet een voorgaand oordeel heeft gegeven en, nader verzocht, dit niet heeft willen geven. Inmiddels heeft de PS ook het besluit van de classis Groningen van 27 juni 1963 als strijdig met Gods Woord veroordeeld. De PS heeft deze volgorde in haar lange reeks besluiten aangebracht: Het is haar taak eerst zich ervan te vergewissen of ds. Van der Ziel *schorsingswaardig* is en daarna zich uit te spreken over de bezwaren tegen de uit-

voering van de schorsing. Welnu, het eerste had ze al eerder uitgesproken. Nu komt ze tot de uitspraak dat de kerkeraad van Groningen-Zuid genoegzame, schriftuurlijke gronden had om tijdens zijn appèl op de Particuliere Synode tot de schorsing van ds. A. van der Ziel voort te varen en ook, dat het daarom niet aan de kerkeraad van Groningen-Zuid mag worden verweten, dat hij is afgeweken van de schorsingsweg naar art. 79 K.O., daar hiervoor het kerkverband in dit geval aansprakelijk is, en in gebreke gebleven.

Vooraf op de laatste uitspraak vestig ik de nadruk. Want de kerkeraad te Groningen-Zuid speelde ten onrechte art. 31 uit tegen art. 79. De kerkeraad achtte zich verongelikt door het besluit van de classis Groningen, die geen voorgaand oordeel over de schorsingswaardigheid van ds. Van der Ziel had willen geven. Toen ging de kerkeraad naar art. 31 hiertegen in appèl. Maar intussen schorste hij in eigen verantwoordelijkheid zijn predikant. Zeker, vanwege de onhoudbare toestand. En die bestond er ook. Denk u in, een kerkeraad die van oordeel is dat zijn predikant moet worden geschorst, maar die hem elke zondag nog op de kansel moet toelaten. Denk u in, een predikant die weet dat zijn kerkeraad hem schorsen wil en die week in, maand uit, onder die druk moet werken. Dit was inderdaad een onhoudbare situatie. En... daar droeg het kerkverband mee de schuld van. Een en andermaal had Groningen-Noord geweigerd te *formuleren*, waarom deze kerkeraad schorsing niet kon goedkeuren. Hij verwees alleen naar de discussie, maar daarin waren tegengestelde meningen geuit. Goed geformuleerde gronden waren onmisbaar. Immers, daardoor zou of de kerkeraad te Groningen-Zuid overtuigd kunnen worden, of hij had bij verongelijking zich naar art. 31 op de classis kunnen beroepen.

Maar ook de classis, die op 16 mei ferme uitspraken had gedaan, dat ds. Van der Ziel geroepen was in de kerkelijke weg te gaan en die hem nog een maand bedenktijd had gegeven, maakte op een volgende zitting niet waar, wat ze eerder had uitgesproken: dat hij vermaningswaardig was. Op 27 juni verwees ze de hele zaak naar Groningen-Zuid terug met een beroep op de conflictsituatie.

Daarbij moeten we wel in rekening brengen dat er onderling veel verschil van beoordeling was bij de onderhavige zaak. Een wisseling van afvaardiging kon weer een besluitvorming veroorzaken, afwijkend van een eerder gevolgde koers.

Dat de PS ook tot de uitspraak kwam dat Groningen-Zuid was afgeweken van de schorsingsweg naar art. 79 is, dunkt me, van groot belang. Ik herinner me uit de tijd van de vrijmaking, dat één van de bezwaren die tegen de zittende synoden werd ingebracht was, dat zij van de kerkorde afweken inzake de duur van de vergadertijd. Had men nu maar, zo schreef K. Schilder toen, erkend dat dit een afwijking van de KO betekende, dan was in elk geval daarmee de wet erkend. Ik zeg het nu maar in eigen woorden. Er kunnen immers in een kerkverband zulke absurde situaties voorkomen, dat ook de beste kerkorde daarin niet voorziet. Letterknechterij is t.a.v. de kerkorde altijd door de gereformeerden afgewezen. Daarom zegt art. 84 van de huidige kerkorde ook, dat de kerkeraden zich erop zullen 'toeleggen' de kerkorde te houden. Vroeger stond er: 'naarstigheid' betrachten. Welnu, de erkenning door de PS dat er afwijking van art. 79 bij Groningen-Zuid was geweest met het aanwijzen, waarom dit was gebeurd, bracht wat dit betreft het 'kerkrechtelijk been' weer in het lid. Het kerkverband

zelf was in gebreke gebleven.

Ik sta hier zolang bij stil, omdat deze kwestie een grote rol ging spelen in de verdere ontwikkeling. Rondom de zaak Van der Ziel was namelijk een grote opschudding ontstaan, zowel binnen als buiten de vrijgemaakte kerken. Daardoor werd de juiste taxatie van deze zaak grondig verstoord.

3.3.8. *De opschudding in het kerkverband*

Voor ik op het vervolg van dit alles inga, moet ik wel enig inzicht geven in het geweldig rumoer dat rondom de zaak-Van der Ziel was ontstaan. Dat was al in een eerder stadium begonnen. Al in het begin van het jaar 1963 en daarvoor had de pers zich intens bemoeid met wat er in het noorden gebeurde. Vooral het blad *Contact* was bezig de kwesties op te blazen en matigde zich oordelen aan en ging daarbij voorbij aan alle voorzichtigheid en trouw aan het kerkverband. In het voetspoor daarvan ging ook de landelijke dagbladpers. Op de meest onriderlijke wijze werden de vrijgemaakte kerken zwart gemaakt. Met extra grote koppen werden plaatselijke moeiten aan de lezers doorgegeven. Men werkte ook met 'lekken' in plaatselijke kerkeraden en plaatste dit onder: 'Men schrijft ons...'. Kreten als 'bij de puinhopen van de vrijmaking' en 'de teerling is geworpen', deden opgeld. En dat, terwijl de kerkeraad van Groningen-Zuid zich uitputte – we wezen het aan – om zijn predikant weer in het goede kerkelijke spoor te brengen. Hij kon in deze periode dan ook geen opening van zaken geven. Maar *Contact* deed dit wel. Zo schreef de eindredacteur: 'De vrijmaking een reformatie te noemen, lijkt mij een belachelijke zaak' en daarbij werd naar allerlei plaatselijke kwesties verwezen.³⁰

Ook allerlei kerkbladen gaan zich met de zaak Groningen-Zuid bemoeien. Zo schreef ds. K. Doornbos te Wormer – we kwamen hem al eerder tegen! –: 'Beverwijk en Groningen-Zuid willen van hun predikant af.' Over de zaak-Beverwijk, die over iets heel anders ging, later meer. Ik reageerde destijds op deze kwalijke aanklacht:

'Waar belanden we, als een voorganger der gemeente, die aan de schapen der kudde heeft voor te houden, dat wij geen achterklapper en lasteraar mogen zijn, dat we niemand onverhoord mogen oordelen, zulke dingen durft zeggen van een zusterkerk, van mede-amtsdragers in de Heere? *Eer is teer*. En men proeft de *partijdigheid*. Want evengoed had hij kunnen schrijven: Beverwijk en Groningen-Zuid hebben predikanten, die van hun kerkeraad af willen. Maar het zou éven oppervlakkig en partijdig zijn.'³¹

Maar ook buiten de kerken meende men zich ermee te moeten bemoeien. Zo schrijft ds. J.H. Velema, christelijk gereformeerd predikant: 'Een kerkeraad heeft bezwaren tegen zijn predikant. Hij tamboert niet genoeg op de doorgaande reformatie...'. Wie het voorgaande heeft gelezen, kan weten welk een mistekening dit is. Maar het deed zijn werk, naar binnen en naar buiten. Ik wees toen op wat Petrus zegt over 'een bemoeial' (1 Petr. 4:15) en op het woord van Spreuken 26:17, dat iemand die zich met eens anders doen bemoeit gelijk is aan een die een hond bij de oren vat. Daar komen brokken van.

Ook anderen waarschuwden tegen deze bemoeizucht en allerlei kwade suggesties, die de kerken in discrediet brachten. Maar het mocht niet baten. Er werd

overal in het land een hetze ontketend, gepaard gaande met een algehele oordeelsverzwakking. Zo kon het gebeuren dat op een Schooldag te Kampen achter een raam een fles met water stond, met het opschrift: 'De tranen van ds. Van der Ziel'!

Op 21 maart 1964 verschijnt een 'Getuigenis', ondertekend door ongeveer 650 kerkleden, onder wie veel intellectuelen. Dr. C. Trimp typeert dit in *De Reformatie* als 'Op de glijbaan van het relativisme'. Men wil in dit 'Getuigenis' laten zien

'... hoe diep het kwaad van het stellen van de confessionele trouw in een aan gelegenheid, die ter vrije discussie behoort te blijven, reeds in onze kerken is doorgedrongen.'

Men spreekt over een deformatrice ontwikkeling in de vrijgemaakte kerken. Maar volgens Trimp sterft bij het ontwerp van dit 'Getuigenis' de confessie een nette dood.

'Voortaan dekken wij onze mening met de opmerking, dat de confessie over onze visie niet spreekt en ander confessie-gebruik ook slechts een visie is!' Hij ziet hier een tolerantie bepleit die de confessie buiten spel zet. Men verzet zich in dit stuk tegen het spreken over de valse kerk. Daarop reageert Trimp aldus:

'Wij hebben er niet de minste behoefte aan met het valse-kerkpredicaat te zwaaien en daarmee de omgeving af te knuppelen. Maar wij willen wel graag zó over Christus' kerk spreken en belijden, dat wij allen, die in Christus' Naam geloven, roepen tot de eendracht in één eredienst en aan één Avondmaal. Wij bedanken er hartgrondig voor ons te presenteren als een groepje, een brokstuk van de ware kerk met enige vrijgemaakte specialités de la maison. We willen graag Christus' oecumenische kerk blijven en de jongens en meisjes waarschuwen voor de kwade leiding en de verderfelijke ontwikkeling, waaraan de synodale kerken meer en meer blootstaan. Wij willen graag de gelovigen in de synodale kerken *met confessionele overtuiging* blijven oproepen onder het kwade juk vandaan te komen.'³²

Dit 'Getuigenis' is geschreven vlak voor het samenkomen van de Generale Synode van Rotterdam-Delfshaven op 7 april 1964. Niet zonder een kennelijke bedoeling!

Intussen is in het hele land een persdebat op gang gekomen over wat in Groningen-Zuid gebeurd is. Ook het blad *Opbouw*, dat de spreekbuis van de kerken-buiten-verband zou worden, houdt zich ermee bezig. Zo schrijft in het blad van 10 april 1964 prof. C. Veenhof onder de titel 'Vragen en zorgen' over de 'Groninger regel'. Hij trekt een vergelijking tussen het afwijken van de kerkorde in 1926 en 1944. Dan schrijft hij:

'In 1963 heeft men in Groningen tijdens en terwille van een tucht-procedure, in strijd met de duidelijke woorden van de kerkorde, de regel vastgesteld dat een kerkeraad in bepaalde gevallen, terwijl het kerkverband nog geheel in tact is, ambtsdragers mag schorsen *tegen* het oordeel van de kerkeraad der naastgelegen gemeente en van de desbetreffende classis in.'

Hij noemt dit een *schenden* van het kerkverband.

Trimp reageert aldus: 'Er ontbreekt één strofe aan deze marche funèbre.' Hij

wijst dan op wat in het zuiden is gebeurd, ook door ons geschetst. Daar is terwille van een particuliere opinie, terwijl belijdenis en ondertekeningsformulier nog intact zijn, de regel gevolgd dat in een centraal punt over de troost van de gelovigen opinies mogen worden gepubliceerd *tegen* het oordeel van de zusterkerken in het betreffende particuliere ressort in. De zaak ds. Telder dus.

Trimp vervolgt: 'In Groningen heeft men in geen enkel opzicht een regel vastgesteld. Bovendien ontkent de kerkeraad te Groningen dat het kerkverband nog geheel intact is. Het gaat ook niet om bepaalde gevallen, maar om één bepaald geval.'

Hoe verdeeld in deze periode het kerkelijk front was, kan blijken uit wat dr. Trimp verder uit hetzelfde nummer van *Opbouw* citeert, nu met instemming. Ds. G. Visee schreef daarin:

'En wie vandaag peinst over hereniging met of aansluiting bij de synodale kerken, die berekene de kosten: hij wordt mét de zijnen, ook met de kinderen opgenomen in de maalstroom van de oecumene. Die prijs is te hoog. En hij bedenke voorts, dat andere verrassingen wachten. Nauwelijks daar aangekomen zal hij bemerken dat een nieuwe verrassing hem wacht: de Achttien(synodale en hervormde predikanten, W.G.d.V.) zijn al bezig zijn hereniging met de Hervormde Kerk voor te bereiden.'

Ds. Visee heeft gelijk gekregen. Samen op Weg getuigt ervan: het samengaan van deze twee volkskerken. Had hij op dat moment zijn collega dr. Trimp ook maar gelijk gegeven, toen deze bij hem aandrong op *sanering* van het kerkverband! Immers, tegelijk voerde ds. Visee het pleit voor evangelische ruimte. Trimp vraagt hem of die er dan al niet *is* en vraagt hem:

'Wórdt er dan onder ons gebogen onder het juk van elkaar of van enig mens, of begeert iemand onder ons iets anders dan het buigen onder het juk van Christus Jezus? Wat is precies die evangelische ruimte, die wij volgens ds. Visee kwijt zijn of dreigen kwijt te raken?'³³

Het zal blijken dat deze vragen naast het verzet tegen hereniging met de synodale kerken een centrale rol gaan spelen in het vervolg van het leven der vrijgemaakte kerken.

3.3.9. De synode van Rotterdam-Delfshaven 1964-1965

De synode van Rotterdam-Delfshaven van 7 april 1964 tot 28 januari 1965 vormde daarin een mijlpaal. De crisis, waarin het kerkverband was komen te verkeren, kreeg op deze synode een uitkristallisering, die voor de toekomst van de gereformeerde kerken van doorslaggevende betekenis zou worden. Met name drie zaken speelden daar een grote rol, de zaak Beverwijk, de zaak ds. J. van der Schaft en de zaak ds. A. van der Ziel. Allemaal appel-zaken. Over de eerste twee zaken werd een grote eenstemmigheid bereikt. Maar de laatste zaak dreigde de synode uiteen te doen vallen en daarmee ook het hele kerkverband.

3.3.10. De zaak Beverwijk

Blijkens art. 449a van de *Acta* bestond over deze zaak grote eenstemmigheid. Het werd een eenparige beslissing.

Ds. L.E. Oosterhoff te Beverwijk verkondigde de mening dat Christus niet al-

leen voor de uitverkorenen gestorven is, maar voor heel de gemeente, ook voor de bondsbrekers in de gemeente. Deze overtuiging was het uitgangspunt van zijn prediking. Hij zag dit wel als zijn persoonlijke mening, maar verklaarde dat deze telkens 'uit de volheid van zijn hart in zijn preken opwelt.' Zo kwam hij volgens de synode tot uitspraken die niet vrij zijn van remonstrantisme en bracht hij in de gemeente grote verwarring. Daarom kwam de synode tot het oordeel

'... dat de genoemde leringen van deze predikant in strijd zijn met Schrift en belijdenis, en derhalve in de gemeente Gods niet geleerd mogen worden.'

Daarom had ook de PS van Noord-Holland dit behoren uit te spreken. In art. 458b lezen we dat ds. Oosterhoff, ondanks vele vermaningen van zijn kerkeraad, in deze dwaling heeft volhard. Daarom sprak de kerkeraad te Beverwijk terecht zijn schorsingswaardigheid uit en heeft de kerkeraad te Haarlem ten onrechte geweigerd met dit oordeel in te stemmen.

Aan deze zaak was een 'doleantie-besluit' van de kerkeraad te Beverwijk verbonden, om de juiste prediking voortgang te doen hebben, daar ook de classis Haarlem van geen schorsingswaardigheid wilde weten. De synode overwoog

'... dat reeds de Dordtse Synode van 1618/19 het doleren van gereformeerde zijde binnen het kerkverband ter wille van de leer heeft goedgekeurd en de beschuldiging van partijdigheid en scheurmakerij heeft afgewezen. Daarom was de kerkeraad van Beverwijk terecht van oordeel dat het zonder meer gaan van de appèlweg, nadat vergeefs de weg van art. 79 K.O. was betreden, onschriftuurlijke prediking in de gemeente en daarmee verwarring zou bevorderen.'

Daarom wordt de PS Noord-Holland veroordeeld die de 'doleantiekkerkeraad' had afgewezen. De doleantie-kerkeraad moet als wettige kerk in het verband van de zusterkerken ontvangen worden, terwijl de credentiebrieven van ds. Oosterhoff en de zijnen niet als wettig aangemerkt kan worden.

Hiermee heeft de synode *eenparig* het zogenaamde 'doleantie-kerkrecht' als juist erkend. Dit komt erop neer, dat bij een conflict over trouw aan Schrift en confessie, wanneer de kerkelijke weg naar art. 79 bewandeld is tot schorsing van een predikant die afwijkt in de leer, de kerkeraad niet verplicht is hem op de kansel toe te laten, hangende zijn appèl op een meerdere kerkelijke vergadering. Dit is geheel in overeenstemming met wat F.L. Rutgers hierover onderwezen heeft inzake het prevaleren van de belijdenis boven de kerkorde.

Het is opvallend dat het in de 17e eeuw ook kerken in Noord-Holland betrof, tegenover welke werd vastgesteld dat men de kerkorde alleen kon handhaven, wanneer de kerken één bleven in de belijdenis en de gezamenlijke onderwerping aan Gods Woord. Was dit laatste er niet, dan zou het kerkverband 'niet anders dan ontbindend' werken! Wonderlijk, dat in de vrijgemaakte kerken deze zaak weer aan de orde kwam, meer dan drie eeuwen later!³⁴ Op dit kardinale punt was er geen enkele verdeeldheid ter synode.

3.3.11. De zaak ds. J. van der Schaft

Deze zaak vertoonde overeenkomst en had ook verbanden met die van ds. Van der Ziel. Deze laatste schreef in een brief van 6 april 1964 over 'het kwaad' in

Murmerwoude en bedoelde daarmee de schorsing en afzetting van Ds. Van der Schaft.

Er was grote overeenstemming tussen hen. Beiden waren van mening dat in de synodale kerken de eenheid in de leer hersteld was en dat deze kerken waren teruggekeerd naar de drie formulieren van enigheid. Beide meenden daarom dat de weg naar samenspreking tot hereniging open stond en niet geblokkeerd mocht worden. Ds. Van der Ziel had meer dan eens uitgesproken dat hij nu niet meer tot vrijmaking kon oproepen. Ook Ds. Van der Schaft had hetzelfde standpunt.

In verband met de zaak Ds. Van der Ziel is het daarom interessant om na te gaan hoe de synode over het standpunt en de handelingen van ds. Van der Schaft oordeelt.

De commissie, waarvan dr. R.H. Bremmer voorzitter en ds. G. Janssen rapporteur is, die over zijn schorsing en afzetting moet oordelen, erkent deze als juist. Een oordeel dat tot een bijna *unanieme* besluitvorming leidt. Bij het eerste voorstel onthoudt slecht één afgevaardigde zich van stemming. Bij het tweede zijn twee tegen en onthoudt zich één. Het derde voorstel wordt *met algemene stemmen* aangenomen, zonder enige onthouding. Belangrijk om te noteren. Een vrijwel eenstemmige synode!

Op 5 juni 1964 spreekt de synode uit dat ds. Van der Schaft zich ten onrechte beklaagt over bepaalde uitspraken van de Particuliere Synode van Friesland 1962/1963, die zakelijk de uitspraken van de Generale Synode van Assen 1961 heeft nagesproken.

In de tweede uitspraak gaat de synode in op de klacht van ds. Van der Schaft, dat de classis Dokkum ten onrechte zijn afzettingswaardigheid heeft uitgesproken en dat de PS van 1964 dit heeft goedgekeurd. De commissie merkt onder meer op

'... dat op het punt van de betekenis van de vrijmaking voor het *heden* ds. J. van der Schaft en zijn kerkeraad diametraal tegenover elkaar staan, en dat in verband daarmee de leiding van de gemeente, zoals die van beiden uitging, eveneens volkomen tegengesteld is. Ds. van der Schaft wil heenleiden naar vereniging met de synodale gemeenschap. De kerkeraad acht dat een schadelijke weg, die hij voor God niet verantwoord kan.'

De commissie is van oordeel

'... dat de leden van de kerkeraad in het aangeven van de richting, waarin de gemeente geleid en van de richting, waarin zij niet geleid diende te worden zich getrouwe opzieners der gemeente hebben betoond.'

De kerkeraad heeft met grote wijsheid en tegemoetkomendheid jegens ds. Van der Schaft gehandeld. Deze wilde niet meer tot vrijmaking oproepen. De kerkeraad heeft zijn gevoelens ontzien en het laatste ook niet geëist. Maar in dit verschil van gevoelens, dat de rechte vergadering van de gemeente betrof, wilde de predikant zijn gevoelens niet voor zichzelf houden en dreigde erover te spreken op de catechisatie. Hij wilde 'ruimte' en 'christelijke vrijheid'. Dan komt er een belangrijke opmerking van de commissie, ook volgens haar zelf, want deze wordt cursief gedrukt:

'Dit beroep op vrijheid is *hier* misplaatst. *Het ging hier om de ambtelijke lei-*

ding der gemeente op het punt van haar al dan niet voortbestaan als vrijgemaakte kerk des Heren, d.i. van het vergaderen van de gelovigen naar de maatstaf van Schrift en belijdenis.'

Na deze belangwekkende opmerking valt de uitspraak te voorzien. De bezwaren van de predikant worden afgewezen. In een brief wordt ds. Van der Schaft er op gewezen dat zijn strijd voor de begeerde ruimte grote verwoestingen heeft aangericht in de gemeente. Tegenover zijn klacht dat de vrijgemaakte kerken onverzoenlijk zijn stelt de synode:

'... dat het weigeren om tot hereniging te komen zonder dat de door Gods Woord aangewezen verhinderings zijn weggenomen, en het weigeren van contact om tot *zulk* een vereniging te komen ('Assen-1961') geen blijk van onverzoenlijkheid is.'

Men zou zeggen dat na deze duidelijke, bijna *unanieme* uitspraak, voor deze synode de zaak ds. Van der Ziel niet zo moeilijk zou liggen. Hij zag wat men hem had aangedaan immers in één lijn liggen met wat ds. Van der Schaft overkomen was. En hij eiste dezelfde vrijheid en evangelische ruimte op als deze predikant. Ook hij streefde naar hereniging met de synodale kerken. Daarom schreef hij al in *Contact* van 10 december 1960:

'Immers met individuele hereniging is de worsteling om de eenheid niet gebaat, maar wat ons voor ogen moet blijven staan is: herstel van de geslagen breuk in haar geheel.'

Daarom waarschuwde hij tegen overhaaste stappen, zoals bij iemand als ds. F.A. den Boeft.

Hij sprak in dit verband niet van 'verkeerde' stappen. Hij was evenmin van mening dat hereniging met de synodale kerken van Godswege verboden was, zoals zijn kerkeraad oordeelde. Integendeel, hij zag zijn kerkeraad in de lijn van allerlei synoden daarmee zelf de verkeerde weg op gaan. Vandaar dat hij in het boven geciteerde nummer van *Contact* ook schreef dat de vrijgemaakte kerken door hun afwijzende houding

'... deze lijn der Heilige Schrift en de praktijk der vaderen in het verleden (...) beginnen te verlaten, en daarmee bedenkelijk de grens van kerk en sekte naderen.'

Op dit punt stonden de kerkeraad en ds. Van der Ziel diametraal tegenover elkaar. En het ging ook hier om de ambtelijke, geestelijke leiding van de gemeente op het punt van het al dan niet voortbestaan van de gemeente als vrijgemaakte kerk des Heren. Dat wordt door de synode van Rotterdam-Delfshaven ten aanzien van ds. Van der Schaft geconstateerd. Nu, het optreden van ds. Van der Ziel ligt in geheel dezelfde lijn.

Maar de verwachting dat de synode 'dus' spoedig met deze zaak zal klaar komen wordt grondig de bodem ingeslagen.

3.3.12. De zaak ds. A. van der Ziel

Moeiten over deze zaak dienen zich al aan, omdat er een meerderheids- en minderheidsrapport van de hiervoor aangewezen commissie is ingediend. Rapporteur van het eerste is ds. A.I. Krijtenburg, van het tweede ds. H.J. van der Kwast. Omdat veel zeer vertrouwelijke stukken ter inzage zijn gegeven en het

om een schorsing gaat, is de commissie van mening dat de zaak in besloten zittingen moet worden behandeld. Aldus wordt ook door de synode besloten. Het verloop van de discussies valt dus niet te volgen. Wel kunnen er conclusies getrokken worden uit voorstellen die in de openbare *Acta* zijn opgenomen. Daaruit blijkt onder meer dat de commissie de volgorde van de PS Groningen heeft willen aanhouden: eerst oordelen over de schorsingswaardigheid en dan over de schorsingsweg.

Nadat namelijk de tweede ronde van de besprekingen beëindigd is, wordt er een voorstel van orde ingediend (art. 306), dat beoogt niet tot stemmen over de schorsingswaardigheid over te gaan voordat ook de schorsingsweg door de synode is besproken en afgehandeld. Dit voorstel wordt met 16 tegen 12 stemmen verworpen. Blijkbaar wordt dit door verscheiden leden van de synode hoog opgenomen, want negen leden verzoeken aantekening in de *Acta* dat zij vóór aanvaarding van dit ordevoorstel hebben gestemd.

Nog een tipje van de sluier wordt opgelicht door een ordevoorstel van dr. R.H. Bremmer (art. 311), waarin wordt geconstateerd dat er na twee ronden nog geen genoegzame overeenstemming is bereikt, dat verder nog niet de hele zaak in bespreking is geweest, met name niet de kerkordelijke vragen, dat daarom alsnog rapport 2 in behandeling moet komen, voor een beslissing over rapport 1 wordt genomen. Na bespreking wordt dit voorstel door de indiener ervan teruggenomen. De gronden worden niet vermeld. Maar het is duidelijk, welke zaak onder meer de discussies heeft beheerst: kan men spreken over schorsingswaardigheid zonder de schorsingsweg erbij in geding te brengen en: kan een eventuele verkeerde schorsingsweg invloed uitoefenen op de vraag of iemand al dan niet schorsingswaardig is (geveest)?

Daarop komt het voorstel van de minderheid van de commissie in stemming. Het wordt met 15 tegen 9 stemmen en drie onthoudingen verworpen. Kern van dit voorstel is:

'De synode is *van oordeel*, dat de kerkeraad die van een klaar en duidelijk verbod Gods sprak (inzake de samenspreking, W.G.d.V.), ds. A. van der Ziel ten onrechte een plicht naar art. 31 K.O. heeft opgelegd, met als gevolg, dat een onbarmhartig en onrechtvaardig oordeel over deze dienaar des Woords is geveld.'

Daarom moet de schorsing van ds. Van der Ziel onvoorwaardelijk worden afgewezen (art. 314a). Daarop worden de conclusies van de meerderheid van de commissie met 14 tegen 13 stemmen aanvaard. Uiteraard bleven de afgevaardigden van de PS Groningen evenals bij de gehele besluitvorming buiten stemming. Het is een besluit van grote omvang, verdeeld over de artikelen 315b tot 315f, genomen op vrijdag 6 november 1964.

Ook hier kunnen we slechts de kern van de zaak maar even aanduiden. Dit hoeft na de voorgaande historische uiteenzettingen echter niet een groot bezwaar te zijn. De kerkeraad zag terecht, aldus deze uitspraak, een verbod van Godswege inzake samenspreking, omdat de zaaksgerechtigheid buiten discussie zou blijven. Toen ds. Van der Ziel daarop zijn geloofsinzicht naast en in feite tegenover dat van de kerkeraad stelde, mocht hij zich niet op zijn vrijheid om wel samen te spreken beroepen. Omdat hij zelf stelde dat heel de Schrift anders spreekt dan

zijn kerkeraad, had hij deze van zijn ongelijk moeten overtuigen of naar art. 31 in appèl moeten gaan.

Eén van de argumenten die door ds. Van der Ziel steeds weer naar voren werd gebracht, zelfs na zijn later gevolgde afzetting,³⁵ was dat door hem begonnen samensprekingen van een geheel ander karakter waren dan die welke de kerkeraad had afgewezen. Omdat deze kwestie steeds weer is opgedoken, geef ik het betreffende onderdeel van het synodebesluit hier door.

De synode acht dit argument niet ter zake, aangezien:

'a. de instantie, met wie samensprekingen werd gevraagd, dezelfde was als die in 1960 haar samensprekingsverzoeken richtte tot de kerkeraad, nl. de gebonden kerkeraden te Groningen;

b. zowel het relativerend spreken over "de beide gereformeerde kerken" en "wat hen gescheiden hield" in de brief van 23 november 1961, als ook het getuigenis van ds. A. van der Ziel op de kerkeraadvergadering van 28 november 1961, dat samenspreking van 's Herenwege roeping is, ook ongeacht wat van synodale zijde aan voorwaarden voor samenspreking wordt gesteld, welk getuigenis hij op de vergadering van 4 december 1961 nadrukkelijk herhaalde, mede gelet op zijn antwoord op 28 november 1961 op een desbetreffende vraag: "Ik kan nu niet oproepen tot vrijmaking", de kerkeraad geen enkele aanleiding gaf om te concluderen, dat het hier om een samenspreking van "geheel ander karakter" zou gaan, maar integendeel met recht moest doen vrezen, dat hier de gemeente zou worden geleid op een weg, die hij in 1960 nadrukkelijk had afgewezen, waardoor het ganse kerkeraadbeleid werd doorkruist;

c. ook overigens dit "andere karakter" der aangevraagde samensprekingen (...) geen rol heeft gespeeld, noch op de kerkeraadvergadering van 28 november 1961, noch op die van 4 december 1961, noch in de brief van ds. A. van der Ziel aan de kerkeraad van 16 december 1961, maar door hem eerst in zijn brief van 28 mei 1962 duidelijk is naar voren gebracht, zodat dit motief van het "andere karakter" zeker niet dienen kan, de uitspraak van de kerkeraad van 28 november 1961 omver te stoten.'

Wanneer ds. Van der Ziel zich er verder op beroept dat hij aan de samenspreking deelnam krachtens het ambt der gelovigen, wijst de synode ook deze verontschuldiging af. Hij blijft altijd gebonden aan de opdracht van zijn ambt dat in het huis Gods 'alles met goede orde en betamelijkheid moge toegaan.' Dit bevoerde andere karakter speelt dan ook een ondergeschikte rol, gezien het centrale motief dat de predikant dreef: het was voor hem een zaak van eenvoudige gehoorzaamheid aan het Woord des Heren. Daarom bleef het zijn roeping de kerkeraad te overtuigen of de kerkelijke weg te gaan. Nu hij op dit punt weigerde de enigheid des Geestes door de band des vredes te bewaren, tegen alle vermaan in, begeerde hij een onschriftuurlijke vrijheid. Zijn volharding daarin deed hem zich schuldig maken aan de zonde van het aanrichten van secten en muerij in kerkelijke regeringen, een zonde die naar art. 76 censurabel is, een zonde die volgens art. 80 schorsing en afzetting tengevolge heeft. Daarom is volgens de synode niet aangetoond dat de uitspraak van de PS Groningen dat ds. A. van der Ziel naar de art. 76, 79 en 80 K.O. schorsingswaardig is, ten onrechte

is gedaan. Onmiddellijk nadat deze uitspraak gedaan is, leest de praeses Psalm 123 en houdt hij een korte toespraak. Hij wijst erop dat nu voor de tweede maal appellen tegen de schorsingswaardigheid van een dienaar des Woords zijn afgevoerd. Tot zijn leedwezen nu met een zo geringe meerderheid van stemmen. Dankbaar memoreert hij dat de besprekingen in broederlijke geest werden gehouden (art. 316).

3.3.13. Het conflict op de synode van Rotterdam-Delfshaven

Meteen bij de opening van de synode op dinsdag 10 november ligt er een verklaring van 12 synodeleden. Ze spreken uit diep geschokt te zijn dat de schorsingswaardigheid van ds. Van der Ziel werd uitgesproken met de kleinst mogelijke meerderheid van 14 tegen 13 stemmen. Ze zijn van oordeel dat in dezen

'... de broederschap niet is betracht, omdat nagelaten is te pogen, alsnog tot overeenstemming te komen, hoewel daarom dringend verzocht was, met het gevolg, dat het besluit alle zedelijke kracht mist en onmogelijk de vrede der kerken kan dienen.'

De ondertekenaars zijn ook diep ontsteld over het feit dat op dringend verzoek de synode niet wilde treden in het voorstel, pas een beslissing te nemen, nadat ook het kerkrechtelijk aspect van deze schorsing was beoordeeld. Volgens hen is de broederschap geschonden en het recht vertreden. Wanneer het genomen besluit niet wordt teruggenomen, is verdere samenwerking in dit synodeverband voor hen niet mogelijk (art. 319).

Het valt te verstaan welke schok deze verklaring veroorzaakte. In art. 321 komt de bespreking hiervan aan de orde. Namens de meerderheid van de commissie zet ds. A.I. Krijtenburg nog eens uiteen, waarom zij voor deze methode van behandeling gekozen heeft. Ze wilde in etappen haar taak volbrengen. Daarbij kwam als eerste de vraag aan de orde, of er schorsingswaardigheid bestond. Daarna moest geoordeeld worden over de rechters in dit geding: hebben zij inzake de schorsingsweg goed gehandeld? Als derde etappe zou dan de vraag komen naar het samenvoegen van beide besluiten in een eindoordeel. Daarbij kan in overweging genomen worden

'... of iets, en indien ja, wat verder te doen staat in regelrecht contact met partijen.'

In de nu ontstane impasse wil de commissie, voor er verder gehandeld kan worden, nog rapporteren over de gehele nog resterende materie. Daarom spreekt zij de verwachting uit dat de ondertekenaars van de verklaring tot zolang hun oordeel zullen opschorten. Deze verklaren zich hiertoe bereid

'... mits het gewraakte besluit vanwege zijn definitieve karakter en als fundament voor de verdere nog te nemen besluiten in dezelfde zaak wordt weggenomen.'

De praeses, ds. D. Deddens, acht dit voorstel onaanvaardbaar. Op deze en de volgende dag ontstaat een uitvoerige discussie. Aan het eind daarvan verklaart de praeses dat de hiervoor genoemde verklaring de synode onrechtmatig in staat van beschuldiging stelt. Zolang zij gehandhaafd blijft, aldus verklaart hij, is verder werken onmogelijk. Daarom verzoekt hij de broeders ieder in het bijzonder dringend, haar terug te nemen, opdat de synode haar arbeid kan voortzetten.

Op de avondzitting blijken de 12 ondertekenaars afwezig te zijn. In een brief delen zij mee, zich tot hun leedwezen genoodzaakt te zien, de verklaring te handhaven. Ze hebben deze wijze van mededeling gekozen wegens te grote psychische spanningen van sommigen hunner.

De synode gaat op de volgende dag over tot zelfbeproeving. Heeft zij zich op een schadelijke weg begeven, toen zij na het besluit met de kleinst mogelijke meerderheid genomen, zich niet meteen op de vraag heeft beraden, of dit zo wel kon? Na uitvoerige discussie spreekt de vergadering uit, dat zij niet overtuigd is, dat hier van een schadelijke weg moet worden gesproken.

Gevolg: 12 afgevaardigden zijn weg en blijven weg. Deze situatie veroorzaakt in de kerken een geweldige deining. Dat valt te verstaan. Zelden of nooit in de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken was iets dergelijks voorgekomen. De zaak kon ook niet geheim gehouden worden, want ze bezat als zodanig een publiek karakter: een bijna gehalveerde synode. Daarbij moet bedacht worden, dat behalve de 13 voorstемmers voor het omstreden besluit ook de 4 leden van de PS Groningen hun werk voortzetten. Zo was het aantal dat bleef 17 tegenover de 12 die gingen. Maar de zaak was ernstig genoeg. Een crisis, als na de vrijmaking nooit vertoond, dreigde het kerkverband te doorsnijden.

Op 11 november komt de synode met een perscommuniqué, waarin summier opening van zaken wordt gegeven. Deze wordt gevolgd door een zeer uitvoerig schrijven aan alle kerkeraden, waarin ook de brief staat afgedrukt die op 13 november aan de heengegane broeders werd gezonden. Daarin wordt er onder meer op gewezen dat tijdens de besprekingen en de besluitvorming op geen enkele wijze is gerept van schending van de broederschap. Aan ieder is de volle ruimte gegeven, ook voor amendementen en tegenvoorstellen. De synode denkt niet gering van de moeiten, waarin de broeders zijn gekomen, maar dit geeft hun niet het recht de synodale medewerking te beëindigen. Daarom roept de synode hen op:

'Keer van deze weg terug, hervat Uw taak ter synode, werk voor Uw deel mede aan de verdere behandeling der aanhangige zaak, draag daarin Uw moeite, wil de mede-afgevaardigden aanvaarden, blijf daardoor de kerken dienen en verwacht in die weg de zegen des Heren.'

Daarop komt als antwoord, dat volgens de 12 heengegane afgevaardigden, de synode-wagen volkomen vastgelopen is. Zij kunnen niet verder werken op de basis van een besluit dat zij volstrekt afwijzen. Men wil wel verder samenwerken,

'maar dan zullen wij naar onze vaste overtuiging samen terug moeten tot het broederlijk overleg, dit is wat de feiten betreft het punt van de gewraakte besluitneming, opdat definitieve besluiten kunnen genomen worden, die door een duidelijke meerderheid gedragen worden.'

In haar brief aan de kerkeraden schrijft de synode:

'Uiteraard is het belangrijk, dat er over een besluit grote eenstemmigheid is. Maar de broeders hebben terugname van het besluit als noodzakelijk gesteld en synodale samenwerking *daarvan* laten afhangen.'

Het is volgens de synode ook in strijd met het karakter van de vergadering, met een meerderheid en een minderheid te werken.

'De wijze waarop de broeders met getallen van synode-leden werken, ver-

raadt hun pogen de werkelijke stand van zaken om te construeren tot een gering tussen synode-leden.'

De synode mag niet de positie innemen van een groep tegenover een andere groep.

Uit het antwoord van de heengegane broeders op boven geciteerde brief blijkt dat er geen wezenlijke verandering in hun standpunt is gekomen. Zij delen mee:

'Wij achten het genomen besluit niet in overeenstemming met Gods Woord en verkeren daarom in de onmogelijkheid verder te werken met en vanuit zulk een besluit...'

Daarop spreekt de synode uit dat verdere samenwerking in synodeverband blijkbaar voor de broeders niet mogelijk is. 'De synode heeft tot taak de arbeid haar door de kerken opgedragen voort te zetten. Dit zal dus moeten gebeuren zonder deze broeders. Dit laatste ligt geheel voor hun verantwoordelijkheid.'

Intussen zijn veel secundi van de weggegane afgevaardigden al aanwezig. Zij worden ontvangen en nemen deel aan de voortzetting van het synode-werk. Wat het *aantal* betreft, deelt de synode nog aan de kerkeraden mee dat ten onrechte hier en daar de mening heeft post gevat, dat de synode haar werkzaamheden zou hebben voortgezet als de kleinst mogelijke meerderheid. Feit is, dat op 17 november, toen nog geen secundus zijn plaats had ingenomen, het aantal aanwezige synode-leden 20 bedraagt.

Op 18 november verschijnt in allerlei bladen een persbericht van de heengegane broeders, waarin zij stellen dat hun verzoek om broederlijk overleg is afgewezen en dat het 'in de kerkzaal samenzijnde gedeelte der synode' heeft besloten dat de arbeid zal worden voortgezet zonder de bewuste twaalf broeders.

Gezien de feitelijke toedracht valt het te verstaan dat de synode aan de kerkeraden mededeelt dat de broeders zwijgen over het feit dat zij het conflict gesteld hebben, na een besluitvorming, waaraan zij zonder enig protest hadden meegewerkt, al stemden zij tegen. Ook wordt verzwegen dat zij voortzetting van de synodale arbeid afhankelijk maakten van terugname van dit besluit. In elk geval, de synode heeft haar agenda afgewerkt. Slechts een aantal van de heengegane broeders heeft na verloop van tijd zijn plaats weer op de synode ingenomen. De plaats van de anderen is door hun secundi vervuld. Verder heeft de PS van Noord-Holland op 23 januari aan haar afgevaardigden naar de GS opgedragen aan de arbeid van de generale synode geheel niet deel te nemen, zolang deze niet terugkeert van 'het kwaad van de heerschappijvoering'. Nemen we stand van zaken op, dan blijkt dat de diep ingrijpende tegenstelling op deze synode zijn gevolgen heeft gehad in de strijd die zou leiden tot de kerken-buiten-verband. Zo'n tien afgevaardigden gingen 'buiten verband'.

3.3.14. De synode zet haar werk voort

Intussen zette de synode haar werkzaamheden voort, ook inzake de omstreden schorsingsweg van ds. A. van der Ziel, waarover in het hele land zoveel deining was ontstaan.

Blijkens art. 426 van de *Acta* wordt een voorstel om de schorsingsdaad van Groningen-Zuid, als in strijd met art. 79 K.O. onder betuiging van leedwezen aan de Here, te herroepen verworpen met 19 tegen 2 stemmen en 1 onthouding.

Daarna komt het voorstel van de commissie in stemming, dat wordt aangenomen met 16 tegen 4 stemmen en 2 onthoudingen.

Belangrijk in de besluitvorming van de generale synode is haar overweging A I. (art. 431):

'... dat het in de kerkenordering vastgelegde voorschrift, dat dienaren des Woords geschorst zullen worden "door voorgaand oordeel des kerkerads derzelve en der naastliggende gemeente" (art. 79 K.O.), van hoge betekenis is ter waarborging van een onpartijdige en billijke rechtshandel en als zodanig op eigen wijze toepast wat de Schrift in dezen leert.'

Vervolgens overweegt de synode

'... dat de kerkeraad van Groningen-Noord zijn bij stemming kenbaar gemaakte weigering, een voorgaand oordeel naar art. 79 K.O. te geven, niet heeft gemotiveerd...'

Ook de classis Groningen van 27 juni 1963 heeft zichzelf verhinderd haar rechterlijke taak uit te oefenen, door de zaak terug te verwijzen naar de kerkeraad van Groningen-Zuid.

Tegelijk is de synode van oordeel dat de PS Groningen ten onrechte het beroep van de kerkeraad van Groningen-Zuid op art. 31 K.O. heeft gebillijkt en een onjuiste interpretatie van art. 79 K.O. heeft gegeven. Eveneens wijst de synode op de onhoudbare situatie in de kerk van Groningen-Zuid: dat ds. A. van der Ziel op zondag 24 maart 1963 in de prediking de gemeente op eigen gezag inlichtte en dat op zulk een wijze, dat deze openlijk en met gebruik van de naam van Christus tegen de kerkeraad werd opgezet. Verder overweegt de synode dat

'... door het in gebreke blijven van de kerkeraad van de naastgelegen gemeente en van de classis Groningen zulk schismatiek handelen niet werd gestuit, zodat de kerkeraad in een positie werd gedrongen, waarin art. 79 K.O. niet voorziet.'

Daarom is de synode van oordeel

'... dat de kerkeraad van Groningen-Zuid vanwege de aldus ontstane situatie gerechtigd was in afwijking van de in art. 79 K.O. gestelde regel zijn "eigen verantwoordelijkheid" tegenover de grote Herder der schapen te betrachten, door de schorsingsdaad ten uitvoer te leggen, met gelijktijdig beroep op de eerstkomende particuliere synode.'

Wel laakt de synode het in de kerkeraad van Groningen-Zuid dat hij naast het appèl tegen de classis Groningen zijn schorsingsdaad niet aan het oordeel van de PS heeft voorgelegd. Maar de PS heeft de schorsingswaardigheid van ds. Van der Ziel in feite gedragen en de classis Groningen heeft zich daaraan geconformeerd. Daarom wordt dit schorsingsoordeel gedragen door meerdere kerkelijke vergaderingen en is het wettig.

Ik acht dit een juist besluit, geheel in de lijn van F.L. Rutgers, die altijd gewaarschuwd heeft tegen formalistische hantering van de kerkorde. Al eerder heb ik uiteengezet dat door dit besluit de normatieve gelding van de kerkorde gehandhaafd is, omdat de afwijking daarvan grondig en overtuigend verantwoord is.

De synode besluit dan ook een appellerende brief aan ds. Van der Ziel te schrijven, met een beroep op zijn broederhart. Hij wordt daarin opgeroepen zich te

voegen naar de door Christus gestelde orde van de kerk. De synode roept hem op, zich te benaastigen de eenheid des Geestes te bewaren door de band des vredes. Zij spreekt de hoop en de verwachting uit, dat hij zich zal laten overtuigen, door het appèl van de uitspraken der synode te verstaan. Maar het mag niet baten, zoals het vervolg zal laten zien.

3.3.15 De afzetting van ds. A. van der Ziel

Bij schrijven van 12 april 1963 richt de kerkeraad van Groningen-Zuid zich tot de classis Groningen met het verzoek naar art. 79 K.O. haar oordeel te geven of ds. A. v.d. Ziel geheel van zijn dienst af te zetten is, omdat de kerkeraad geen geoorloofde weg ziet om tot opheffing van de schorsing te komen.

Op 3 juni 1965 spreekt de classis de afzettingswaardigheid uit, maar de meerderheid van de deputaten naar art. 49 K.O. is daartegen. Dus is een beroep van de classis op de PS van Groningen, die op 16 juni 1965 samenkomt, geboden. Zij houdt een aantal zittingen, 16, 22 en 29 juni, 23 augustus, 1, 14 en 22 september en 1 oktober 1965, waarop deze zaak uitvoerig ter sprake komt.

Een bezwaarschrift van ds. Van der Ziel en van veel van zijn medestanders ligt ook op haar tafel. De Particuliere Synode gaat niet over één nacht ijs, maar besluit ook de drie dienstdoende predikanten van Groningen-Zuid te horen. Daarna wordt besloten ook ds. Van der Ziel zelf te horen. Hem zullen drie vragen worden gesteld en daarna zal hij nog in de gelegenheid worden gesteld, naar voren te brengen wat hij wil. De Here wordt gesmeekt om wijsheid voor de praeses en ds. Van der Ziel.

Deze beantwoordt de eerste vraag en verzoekt de resterende twee schriftelijk te mogen beantwoorden. Verder maakt hij geen gebruik van het aanbod, nog iets tot de vergadering te zeggen. Hem wordt een week bedenktijd gegeven.³⁶ Per schrijven van 29 september 1965 antwoordt hij op de resterende vragen van de PS. Deze neemt hiervan kennis en komt na brede bespreking tot het oordeel 'dat het antwoordschrijven van Ds. V.d. Ziel geen gezichtspunten heeft opgeleverd, die uit de stukken niet reeds bekend waren'.

Op 1 oktober 1965 komt de Particuliere Synode tot het oordeel 'dat de bezwaren tegen het oordeel van de classis ter zake van de afzettingswaardigheid van ds. Van der Ziel ongegrond zijn' en spreekt uit 'dat de classis Groningen terecht uitsprak dat ds. A. van der Ziel geheel van zijn dienst is af te zetten'.

In een appellerend schrijven richt de PS zich op 1 oktober tot hem. Zij moet tot haar diepe leedwezen constateren dat ds. Van der Ziel op geen van de drie hem voorgelegde vragen bevredigend heeft geantwoord. De predikant wil niet erkennen dat hij onkerkelijk gehandeld heeft; hij wil zelfs niet erkennen dat het hem aan de christelijke welwillendheid heeft ontbroken, die de Here van ons vraagt. Na breedvoerige bespreking en onderzoek moet de PS wel tot de uitspraak komen dat de classis Groningen terecht de afzettingswaardigheid heeft uitgesproken. De PS schrijft dan:

'Broeder Van der Ziel, de Particuliere Synode is met diepe smart hierover vervuld. Zij bidt de Heere der Kerk, dat het Hem behage moge u aan uw schuld in dezen te ontdekken.'

De PS roept ds. Van der Ziel op, zich alsnog met zijn kerkeraad te verzoenen.

Uit de nu door de PS bekrachtigde classisuitspraak blijkt, dat deze het handelen van ds. Van der Ziel geheel in dezelfde lijn ziet liggen als dat van ds. J. van der Schaft, die bijna unaniem door de synode van Rotterdam-Delfshaven afzettingwaardig werd geacht. De classis had overwogen, dat geloofsovertuiging tegenover geloofsovertuiging stond en dat ds. Van der Ziel zich niet slechts tegen een kerkeradsbesluit, maar tegen het kerkerads*beleid* inzake samenspreking verzette. Ook overwoog de classis,

'... dat de regel van art. 31 K.O. hier dus ten volle zijn klem had, omdat Ds. v.d.Z. van overtuiging was, dat zijn kerkeraad in deze zaak een onschriftuurlijke koers volgde en het daarom zijn roeping was met een beroep op de Schrift zijn kerkeraad van deze z.i. heilloze weg terug te roepen, en zo dit niet mocht gelukken, deze zaak aan het oordeel van het kerkverband voor te leggen.'

Het ging in het geding tussen de kerkeraad en ds. Van der Ziel 'om de ambtelijke leiding der gemeente op het punt van het al dan niet voortbestaan als vrijgemaakte kerk des Heren, d.i. het vergaderen van de gelovigen naar de maatstaf van Schrift en belijdenis', zo luidt een andere overweging van de classis, die op 20, 24 en 25 mei 1965 over deze zaak vergaderde. Verder overweegt de classis 'dat Ds. Van der Ziel tegen alle vermaan van zijn kerkeraad en eveneens tegen alle uitspraken van kerkelijke vergaderingen in, weigert zijn zonden in dezen te erkennen en daardoor voortgaat met het aanrichten van secten en muiterij in de kerk en met het verstoren van de eendracht der gemeente'.

Daarmee is dan een einde gekomen aan een procedure, die jarenlang het kerkverband heeft beziggehouden en in grote beroering heeft gebracht. De kerkeraad te Groningen-Zuid komt tot afzetting van ds. Van der Ziel, maar daarmee is de onrust in de gemeente niet afgelopen. Weldra vormt zich een groep gemeenteleden rondom deze afgezette predikant, die eigen samenkomsten belegt in het 'Tehuis', een zalencentrum te Groningen. Ook als ds. Van der Ziel zich met enkele honderden gemeenteleden bij de synodale kerk voegt, evenals ds. L.L. van der Vliet, blijft de 'Tehuisgemeente'. Ze is nu één van de Nederlands Gereformeerde Kerken.

3.3.16 Nabeschouwing

Kijken we vandaag terug naar de zaak ds. Van der Ziel, dan doen we dit in de wetenschap dat hij inderdaad synodaal gereformeerd is geworden. Nu kan men zeggen: geen wonder, na wat hem in de vrijgemaakte kerken overkomen is. Daartegen valt in de eerste plaats op te merken dat fouten bij de één natuurlijk het verkeerde bij een ander niet goedmaken. Tot op vandaag toe, ook na de schuldbelijdenis die de generale synode van deze kerken in 1988 heeft uitgesproken, ziet men de eigen leeruitspraken als formulering van de *zuivere leer*; alleen werd deze indertijd te hard aangeboden. Maar daarover hier verder niet. De periode, waarin ds. Van der Ziel synodaal wordt, is die van de terzijdestelling van de vroegere leeruitspraken (1959). Deze terzijdestelling wordt verschillend getaxeerd. Ds. Van der Ziel is van mening dat hierdoor de synodale kerken tot de confessie alleen zijn teruggekeerd. Zijn collega, ds. Van der Vliet, schrijft openlijk dat de beruchte leerbeslissingen zijn weggedaan en dat de vele von-

nissen met schuldbelijdenis herroepen zijn.³⁷

Dit is een misvatting. Volgens de synode van Utrecht 1959 (synodaal) hebben de leerruitspraken in vele opzichten zegenrijk en samenbindend gewerkt. De inhoud ervan diende dan ook 'in geconcentreerde vorm' gehandhaafd te worden. Van de dragende grondgedachte werd niet het allerminste prijsgegeven. Daarom kunnen de schorsingen en afzettingen niet opgeheven worden, want de gevonisten hebben zich indertijd tegen rechtmatige leerruitspraken verzet!

Ook de ontwikkelingen in de synodale kerken geven geen enkele reden om van terugkeer tot Schrift en belijdenis te spreken. Integendeel, in de zestiger jaren is allang het proces aan de gang dat de synodale kerken tot *totaal andere* kerken zal maken. Kerken met leervrijheid, schriftkritiek, gebrek aan tucht, in die mate dat dr. G. Puchinger, die zelf synodaal geworden is, moet schrijven van '... tussen de puinhopen van zijn kerken rondlopende gereformeerden.'³⁸

Dat is niet een spreken achteraf. Al in 1949 schreef K. Schilder over de synodale kerken:

'Van een *reformatie* heb ik ginds sinds 1944 niets gezien; wel veel doorgaande deformatie.'

Toen al bracht hij de hele situatie van deze kerken in tekening:

'Bovendien: al waren alle besluiten van 42-46 "ingeslikt", we zitten nog met een kerkelijke gemeenschap, die sinds 1944 meer en meer naar links is opgeschoven en die week in week uit het loon ontvangt van haar onbeleden zonden.'

Hij was van mening dat er een enorme aanslag werd gepleegd op de *vrijmaking*.³⁹

Nu, die aanslag herleeft in de herenigingsacties van ds. J. van der Schaft, ds. A. van der Ziel, ds. L.L. van der Vliet en nog meer predikanten, ambtsdragers en gemeenteleden. Het vrijgemaakt kerkverband verkeert in een crisis, die aangewakkerd wordt van buiten en van binnen. Puchinger spreekt in die periode over het faillissement van de vrijgemaakte kerken.

Daarom prijst de synode van Rotterdam-Delfshaven de kerkeraad van Murmerwoude. De kerkeraadsliden hebben zich daar 'getrouwe opzieners' van de gemeente getoond in het aangeven van de richting, waarin de gemeente geleid dient te worden en van de richting, waarin zij niet geleid dient te worden. Daarom zijn de handelingen van ds. Van der Schaft, die op de synodale kerken aanstuurde, scheurmakend, aldus het oordeel van de synode.

Welnu, hetzelfde valt van ds. Van der Ziel te zeggen. Hij ziet wat met hem gebeurde, in dezelfde lijn liggen als wat met ds. Van der Schaft was gebeurd. Maar de synode van Rotterdam-Delfshaven keurde diens afzetting goed. En het gaat in de zaak Van der Ziel om *precies dezelfde* houding en handelingen die men in ds. Van der Schaft veroordeeld heeft. Beiden wilden niet meer tot vrijmaking oproepen. Beiden meenden dat de synodale kerken weer gereformeerd geworden waren. Beiden werkten heen naar vereniging met deze kerken, tegen het beleid van hun kerkeraden in. Daarom mag van Groningen-Zuid hetzelfde gezegd worden als van Murmerwoude: 'getrouwe opzieners der gemeente'!

Nee, de predikanten werden niet veroordeeld op grond van hun overtuiging inzake de samensprekings-affaire, maar omdat zij zich hardnekkig tegen de goede

koers van hun kerkeraden bleven verzetten. Ook de kerkeraad te Groningen-Zuid wilde het gevoel van zijn predikant dragen, als hij maar geen tegenleiding gaf en de kerkelijke weg ging. Daarom sprak de classis Groningen ook uit '... dat Ds. v.d. Z. niet vanwege zijn beoordeling van de kerkelijke situatie, – waarin de kerkeraad hem lankmoedig droeg – maar vanwege zijn *gedragingen* als ambtsdrager vanuit deze beoordeling in kerkeraad en gemeente verwarring stichtte.'

Het is dan ook onbegrijpelijk dat de 12 afgevaardigden op de synode van Rotterdam-Delfshaven zó gehandeld hebben. En we zijn van mening dat deze synode te prijzen is in haar kloeke optreden tegen wat een factie dreigde te worden.

De kerken zijn in die jaren langs een afgrond gegaan. En dat vanwege een predikant die op hereniging met deformatorische kerken aanstuurde. Men had het kunnen weten. Hij had het zelf al in 1960 in *Contact* geschreven: niet individueel en niet voorbarig herenigen met de synodale kerken, maar als geheel. Hij wilde de hele kudde daarheen leiden. Dat valt eigenlijk beter te verstaan dan wat andere voorgangers deden: op hun eentje synodaal worden. Bij ds. Van der Ziel valt een zekere stijl te zien. Daarom hield hij het ook zo lang vol, zelfs nog na zijn afzetting. Maar daarom was zijn handelen des te gevaarlijker! Men had het kunnen weten. Hij had allang deelgenomen aan besloten conferenties met synodale hoogleraren en hij zei: ik ga ermee door! Hij had geschreven aan zijn kerkeraad dat hij de 'zondige scheiding' tussen de synodale en vrijgemaakte kerken zo klein mogelijk wilde doen zijn en zo kort mogelijk wilde doen duren. Zo klein mogelijk – door niet meer tot vrijmaking op te roepen. Zo kort mogelijk – het in 1944 gestichte 'kerkinstituut' van de vrijgemaakten moest zo spoedig mogelijk weer opgaan in dat van de synodale kerken. En hij heeft ernaar gehandeld!

Nogmaals, dit is geen oordeel achteraf. Ds. Van der Ziel had zijn program publiek en duidelijk ontvouwd.⁴⁰ En het is ook niet een gemakkelijke conclusie achteraf, wanneer ik zeg, dat de synode, door een halt toe te roepen aan dit streven, de eenheid en vrede van de kerken heeft gediend. In het niet (h)erkennen daarvan ligt één van de wortels, waaruit de Nederlands Gereformeerde Kerken zijn ontstaan. Eén. Er zijn er meer, zoals uit het vervolg zal blijken. Want de storm trok niet voorbij. Hij zou zich nog in volle hevigheid ontladen, ook door de bemoeizucht in het oosten van ons land. Of in een ander beeld: het verkeerde vuur werd niet gedoofd, maar het laaide op in allerlei kerken.

3.4. In het oosten

Al in 1963, dus voor het samenkomen van de synode van Rotterdam-Delfshaven, komt de kritiek in het oosten van het land op gang. We kunnen het midden er wel bijrekenen, zoals straks zal blijken.

Zo schrijft ds. H. Veltman te Zeist dat ieder maar doet wat goed is in eigen ogen en dat we in de chaos terechtkomen. Hij brengt in elk geval niet in rekening dat ds. Van der Ziel zich ook een 'eigen vrijheid' voorbeheld.

Dr. B. Jongeling te Apeldoorn schrijft op 28 september 1963 over 'de zwakke rechtspositie van een predikant' die door art. 79 enigszins beschermd wordt. Hij

is van mening dat de kerkeraad te Groningen-Zuid niet verongelijkt is, nu Groningen-Noord geen oordeel van schorsingswaardigheid heeft uitgesproken. Men had zich bij dit oordeel moeten neerleggen òf het kerkverband moeten verbreken. Meent de kerkeraad wel verongelijkt te zijn, dan moet hij dit zuchtend dragen, hangend het beroep op een meerdere vergadering.

Ook in *Opbouw* van 4 oktober 1963 wordt op deze zaak ingegaan door ds. G. Visee. Hij is van mening dat art. 31 niet kan worden uitgespeeld tegen art. 79. Werkt een genabuurde kerk niet mee, dan is de kous af.

'Dan gaat de schorsing niet door. Uit. En daar komt art. 31 verder niet bij te pas.'

Maar als het voor de betrokken kerkeraad nu onherroepelijk vaststaat dat zijn predikant een openbare, grove zonde heeft gedaan en die genabuurde kerk dit niet inziet, wat dan? Dan ontstaat er, aldus ds. Visee, een precaire situatie. Mocht de kerkeraad volharden in zijn overtuiging, dan is de keuze moeilijk,

'... want of hij moet zulk een kwade herder dulden, of de gemeenschap met een kerk verbreken, die kwade herders de hand boven het hoofd houdt.'

Volgens ds. Visee is de keuze niet moeilijk. Zo'n kerkeraad moet de wolf weren. Maar dan kan er geen kerkverband meer onderhouden worden met kerken die dergelijke grove zonden niet meer herkennen. Als dat werkelijk het geval is, dan is de ontrouw van zulke kerken ook reeds lang in andere zaken gebleken.⁴¹ We zijn het ermee eens dat art. 31 niet kan worden uitgespeeld tegen art. 79. En we hebben het onze ook al over de afwijking van de kerkorde in dezen gezegd. Maar we vinden het merkwaardig, dat opeens een genabuurde kerk een soort diploma van onfeilbaarheid krijgt. Krijgt deze genabuurde kerk daarmee niet een onaantastbare positie? En gluurt hier niet de consistoriocratie om de hoek, verbonden met het independentisme? Zou haar oordeel niet feil kunnen gaan, zoals nu t.a.v. Groningen-Zuid wordt betoogd? Wilde deze laatste kerk tegen dit oordeel in appèl gaan, dan kòn dit toch slechts, wanneer zij de *argumenten* voor een dergelijk afwijzend oordeel kon aanvechten. Maar die waren er niet en kwamen er ook niet na speciaal verzoek. Nogmaals, we kunnen de onrust over deze afwijking van de KO verstaan, maar men had in dit geval niet naar één kerkeraad moeten kijken. Verder zijn er nog vele kwalijke suggesties in de richting van Groningen-Zuid gedaan, en die hebben de hele zaak enorm vertroebeld.

Zo komt dezelfde ds. Visee in *Opbouw* verzekeren, eind 1964, dat de eigenlijke zaak zou zijn, of er in de kerk plaats is voor mensen die niet voor doorgaande reformatie zijn. Hij gaat daarbij in de lijn van de verwijten van ds. K. Doornbos en ds. J.H. Velema. We noemden deze twee reeds. Met deze en dergelijke kwalijke suggesties wordt de publieke opinie negatief beïnvloed. Indertijd schreef ik daarover: De zaak ds. Van der Ziel is een plaatselijke kwestie.

'En we mogen het aan al die "bemoelers" wel vragen: Wie heeft u tot een rechter over Groningen-Zuid gesteld? Wie kan óóit een billijk oordeel vellen zonder hoor en wederhoor te hebben toegepast, zonder de stukken gelezen te hebben? (...) Er is maar één aspect aan deze kwestie, dat wel alle kerken aangaat, nl. de vraag of de kerkorde al dan niet geschonden is op de schorsings-wèg. Want dit accoord van gemeenschap hebben wij allen hoog

te houden. Daarom ben ik persoonlijk dankbaar, dat de synode aan art. 79 van de K.O. recht heeft gedaan, want die vraag gaat ons allen aan. Maar verder geldt: laat men plaatselijke kwesties als deze, die bepaald zijn ook door allerlei plaatselijke factoren, niet gaan beoordelen. Het kàn niet. Het måg niet.'

Ik signaleerde verder dat er lasterlijk gesproken werd over deze zaak en dat er dingen bijgehaald werden, die geen rol hebben gespeeld; dat men onrust ging zaaien en een storm heeft ontketend die — als God het niet verhoeden zou — ons kerkelijk leven teisteren zou.⁴² Het is maar al te waar gebleken! Het oosten haakt aan bij de andere brandhaarden in ons kerkelijk leven. De vlam slaat over en veroorzaakt een groot vuur, met als gevolg dat duizenden buiten de vrijgemaakte kerken terecht komen.

Ik zou dat aan de hand van de kerkelijke pers kunnen illustreren, maar ik moet mij beperken. Eén voorbeeld, dat ik indertijd ook naar voren haalde in *Petahja* van juni 1965, nl. dat dr. K.J. Popma schreef over mensen die 'momenteel proberen de vrijgemaakt-gereformeerde kerken naar de weerlicht te helpen'. Hij heeft het dan over vrijgemaakte sophisten die hun machinaties bedrijven op kerkelijke vergaderingen, terwijl van serieuze discussie geen sprake is. Er is volgens dr. Popma een gericht over de vrijgemaakte kerken losgebroken. En als ze meer zijn dan een verdwaasde secte, moeten ze goed over dit gericht nadenken. Ook het kerkvolk wordt door hem onder schot genomen: het wil graag eenvoudig zijn, maar ze nemen de moeite niet, de dingen te onderzoeken.

Wie de dingen wel onderzocht — en dat was gelukkig nog het gros van het kerkvolk — kan weten dat ds. Van der Ziel na zijn afzetting, die door het hele *kerkverband* gedragen wordt, de hele gemeente te Groningen-Zuid heeft opgeroepen, de kerkdiensten aldaar niet meer te bezoeken en hem te volgen. Hij vraagt geen revisie aan van het afzettingsbesluit, maar gaat ook hier zijn eigen weg: muiterij en scheurmaking in de gemeente. Zo vormt hij de Tehuisgemeente, waarin naast hem ook allerlei predikanten voorgaan. Met name ook uit het oosten van het land, zoals een aantal predikanten te Kampen.

En de scheuring gaat door. In 1966 legt ds. L.L. van der Vliet te Groningen-Noord zijn ambt neer en wordt synodaal. Eerlijk komt hij ervoor uit: zijn doel is geweest het helen van de breuk in haar geheel. Dit standpunt heeft hij nooit onder (preek)stoelen gestoken. Daarom heeft de procedure tegen Ds. Van der Schaft en tegen Ds. Van der Ziel hem zo verontrust.⁴³ De lezer kan constateren dat beide predikanten hier in één lijn worden gezien. Geheel volgens het standpunt van ds. Van der Ziel zelf, die geen enkel verschil zag tussen ds. Van der Schaft en hem.

Nogmaals: onbegrijpelijk dat de 12 heengegane broeders op de synode van Rotterdam-Delfshaven dit niet gezien hebben. Maar de betrokken predikanten zagen dit wel! Ds. Van der Vliet betreurt het dan ook:

'... dat zij die naar eenheid streefden zo verbrokken optraden, waardoor het onmogelijk was een vuist te maken en te zeggen; en nu is 't uit.'

Ik spreek dan de wens uit in ons boven geciteerd blad van de mannenbond (april 1966): 'Als ons kerkvolk nu maar de ogen open gaan en gezien wordt, dat hier weer een enorme aanslag op de vrijmaking wordt gepleegd.' Maar nee, de steun

aan de Tehuisgemeente gaat door. En de hetze tegen de koers van de vrijgemaakte kerken hield niet op.

Op 31 oktober 1966 verschijnt de 'Open Brief', ondertekend door 25 leden van deze kerken, voornamelijk predikanten. We komen er nog op terug.

Intussen is de synode van Amersfoort-West 1967 bijeen gekomen. Op haar agenda staat een groot aantal bezwaarschriften uit het hele land van kerkeraden en personen tegen de behandeling van de zaak-ds. A. van der Ziel en diens afzetting. Maar geen revisieverzoek van hemzelf! We mogen er de aandacht op vestigen dat het grootste aantal bezwaarschriften (art. 202, heeft kennis genomen sub 5) de zaak ds. Van der Ziel onmiddellijk koppelt aan die van ds. Van der Schaft. Een bewijs achteraf dat er tussen hun opvattingen en handelingen praktisch geen verschil bestond. Dit maakt het conflict op de synode van Rotterdam-Delfshaven nog onbegrijpelijker. Inzake de bezwaren tegen de afzetting van ds. Van der Ziel sprak de synode uit dat deze ongegrond zijn (art. 232). Over de Tehuisgemeente kwam de synode tot de uitpraak dat een beroep op 'kerkelijk dakloos zijn' niet wettig is, omdat het niet voor vast en bondig houden van bepaalde besluiten allerminst meebrengt en moet inhouden dat men elders gaat kerken, aparte kerkdiensten gaat organiseren e.d. (art. 234).

Het zal blijken dat een aantal predikanten zich niet aan deze synodeuitspraak heeft gehouden en dat zij ook niet met hun bezwaren in de kerkelijke weg zijn gegaan. Met name ds. G. Visee heeft in het blad *Opbouw* de koers uitgezet die leidde tot het ontstaan van de buiten-verband-kerken.

Helaas stond hij daarin niet alleen, maar werd nadrukkelijk gesteund door de hoogleraren C. Veenhof en dr. H.J. Jager. Met name de laatste kwam krachtig voor zijn standpunt uit tot nadeel van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt).

3.4.1. De kerk te Kampen

De kerkeraad te Kampen, onder leiding van vooral de predikanten ds. C.H. Lindeboom, ds. J.O. Mulder en ds. G. Visee, doet eigenlijk niet anders dan tegenleiding geven ten aanzien van de goede koers van het kerkverband dat Schrift, belijdenis en kerkorde handhaafde.

Zo betogen al in 1962 ds. G. Visee en de hoogleraren Jager en Veenhof dat wie belijdenis aflegt in de Gereformeerde Kerken alleen maar instemming met de twaalf artikelen betuigt en niet met de drie formulieren van eenheid. Via *Opbouw* wordt dit in het hele land bekend, met als gevolg een grote pennestrijd.

Van onderscheiden zijde wordt geschreven dat deze stelling onjuist is, omdat aan de belijdeniscatechisanten ook gevraagd wordt, of ze de leer die in de kerk alhier geleerd wordt, aanvaarden als de volkomen leer der zaligheid. Ook wordt gewezen op art. 61 van de kerkorde (in ons Kerkboek art. 60), dat men alleen tot het avondmaal zal toelaten hen die 'belijdenis van de gereformeerde religie' hebben gedaan. Terecht! Jarenlang wordt evenwel de kerk te Kampen geteisterd door deze en dergelijke pogingen, de belijdenis disputabel te stellen.

Zo worden de leringen van ds. B. Telder, die door onderscheiden kerkelijke vergaderingen veroordeeld zijn, in bescherming genomen. Inzake de geldigheid van Gods wet en het vieren van de zondag worden standpunten ingenomen, die onrust veroorzaken en aanstoot geven. Ze komen op de Particuliere Synode van

Overijssel aan de orde en worden veroordeeld. Later zal de Generale Synode van Hoogeveen 1969-1970 in een lange reeks besluiten een *oordeel* geven over veel zaken, die in het oosten van het land lange jaren aan de orde zijn geweest en die in strijd met de belijdenis zijn.

Daarbij dienen we wel in het oog te houden dat de kerk te Kampen ook dan al een centrale positie in ons kerkverband inneemt, omdat daar de Theologische Universiteit gevestigd is. Zo wordt tijdens een college door lector D.J. Buwalda aan de studenten voorgehouden: wie het ondertekeningsformulier ondertekent, steekt zijn kop in een strop (ik geef dit door op gezag van ds. H.J.J. Feenstra). De behandeling van de zaak 'Kampen' op bovengenoemde synode maakt wel heel duidelijk, wat in al die jaren er heeft gespeeld. Dit krijgt een 'uitstraling' in het hele land door de voorlichting in het blad *Opbouw*.

Daar de synode van Hoogeveen uitdrukkelijk de 'voorgeschiedenis' te Kampen in haar besluitvorming heeft betrokken, is het van belang enkele centrale momenten daarvan te belichten. Meer dan één kerk in het oosten schaart zich straks naast 'Kampen' met als gevolg dat men op de duur met duizenden buiten verband geraakte.

Wel heeft de Generale Synode allerlei feilen aangewezen in wat de PS Overijssel in 1968 heeft uitgesproken. Maar dit neemt niet weg dat zij uitspreekt:

'... dat mede door de leringen van ds. J.O. Mulder en ds. G. Visee inzake 'wet en sabbat' reeds vóór 21 juni 1967 in de kerk te Kampen de enigheid des waren geloofs en de band aan de Heilige Schrift en de Drie Formulieren van Enigheid aangetast was' (*Acta*, blz. 217).

Ter toelichting: op genoemde datum ging men te Kampen uiteen en ontstond een kerkeraad die eigen diensten belegde. De gevolgen voor de Hogeschool waren ingrijpend, zoals we nog zullen zien.

Ten aanzien van de *wet des Heren* oordeelt de synode dat genoemde predikanten ten onrechte van oordeel zijn, dat de tien geboden "als positieve wet" hun "tijd hebben gehad" en dat men tekort doet aan wat het Nieuwe Testament zegt over de blijvende geldigheid van de wet.

Inzake het tolereren van de (veroordeelde) *leer van ds. B. Telder* spreekt de Generale Synode uit dat de kerkeraad te Kampen ten onrechte deze leer in bescherming heeft genomen en dat bij deze kerkeraad

'... een afbuigen van het spoor der waarheid moet geconstateerd worden in strijd met het bevel de geesten te beproeven of ze uit God zijn (1 Tim. 1:5; 1 Joh. 4:1), waardoor de gemeente geleidelijk weerloos werd gemaakt in de strijd der geesten.'

Men ziet, wat in het zuiden gebeurde wordt door het oosten 'opgepakt'.

Ook het onderscheid tussen fundamentele en niet-fundamentele waarheden in dit geding, wordt door de GS afgewezen (*Acta*, blz. 227).

De achtergrond van dit alles is reeds lange tijd:

'... in de prediking en in de perspublicaties een voortdurend ageren tegen de samenleving van de kerken naar de regels van het kerkverband en tegen de plaats en de zeggenschap van de meerdere vergaderingen (vgl. art. 36 K.O.).'¹⁴⁴

Ook het door ons gesignaleerde independentisme speelt te Kampen een grote rol.

Zo wordt de synode van Rotterdam-Delfshaven, die na het conflict met de 12 afgevaardigden haar agenda afwerkte, door ds. Visee gediskwalificeerd als 'de groep-Deddens'. De kerkeraad te Kampen spreekt zelfs uit dat de besluiten van deze synode voor hem geen enkele rechtskracht konden hebben.⁴⁵

Zo zien we dat de crisissituatie in de kerken zich te Kampen toespitst en dat daarmee tevens het oosten op intense wijze in het geding betrokken wordt.

Een ingrijpende zaak is daarbij ook de wijze waarop in de prediking over de belijdenis van de kerk gesproken wordt. Sinds de vrijmaking was weer ernst gemaakt met de belijdenis dat de ware kerk van Christus duidelijk aan haar kenmerken te (her)kennen valt naar art. 29 NGB.

De nadruk op de kerk wordt de vrijgemaakten vaak niet in dank afgenomen. Gelukkig komt daar de laatste tijd hier en daar een kentering in. Zo schrijft prof. dr. W. van 't Spijker later:

'We hebben aan de vrijgemaakten verweten, dat zij een zwart-wit schema gehanteerd hebben van ware/valse kerk. En zij hadden in onze ogen iets gekunstelds in hun kerkbegrip. Maar zij zijn zowat de enigen die zich op de confessie beroepen.'⁴⁶

Maar niet alzo de prediking en de overtuiging bij velen te Kampen in de laatste zestiger jaren. Zo wordt in een preek door ds. J.O. Mulder gezegd:

'Want men kan er gerust op aan dat als het zóver komt (...) dat men alléén voor zichzelf de naam van ware kerk gaat opeisen, en ánderen daar buiten gaat sluiten, hoewel zij evengoed al hun zaligheid alléén van Jezus Christus verwachten (...) dat dan die Judaïstische geest bezig is en vaardig geworden op de één of andere wijze (...) Het is mogelijk dat broeders en zusters onstemd zijn. Misschien. Dat is nu eenmaal het ricico dat men in de kerk moet lopen.'⁴⁷

We laten nu maar in het midden dat hier een vertekend beeld gegeven wordt, maar wijzen er wel op dat de belijdenis, dat er maar één ware kerk ter plaatse mag en kan zijn, eigenlijk belachelijk wordt gemaakt.

In welke geest het indertijd toeging, kan een artikel van prof. dr. H.J. Jager in *Opbouw* van 11 april 1969 duidelijk maken. Hij vecht het onderscheid tussen ware en valse kerk aan en schrijft dan:

'Hoe moeten we aan met die onderscheiding in onze dagen in onze goede stad Kampen? Er zijn een tiental gemeenschappen, die zich Gereformeerd noemen met de een of andere toevoeging. Allen willen trouw zijn aan Schrift en Belijdenis. Vrijwel allen hebben ook nog de aloude Dordtse K.O. Zijn negen van deze gemeenschappen valse kerken en is er één ware kerk, waarbij alle gelovigen zich zouden moeten voegen?'

We zien hoe hier de kerkelijke verdeeldheid eigenlijk wat belachelijk wordt gemaakt en dat geen ernst wordt gemaakt met de eigenwilligheid bij zoveel kerken en kerkjes, die vanwege persoonlijke smaak of ligging splintergroeperingen vormen. Tegelijk moeten we constateren dat Jager met deze opmerkingen een frontale aanval doet op wat sinds de vrijmaking als een belangrijk winstpunt werd gezien: het normatieve spreken over de kerk van Christus.⁴⁸

Nu is dit artikel geschreven na het verschijnen van de 'Open Brief' als steun aan de Tehuis-gemeente, waarop we in een volgend onderdeel hopen in te gaan.

Maar deze mentaliteit leefde al veel jaren daarvoor. En prof. Jager was daarvan een fervent woordvoerder. Zo had hij inzake de leer van ds. B. Telder zijn standpunt niet onder stoelen en banken gestoken:

'Ik ben van mening, dat onze Belijdenis geen "leer" bevat over de zogenaamde tussentoestand. En dat het geoorloofd moet zijn over de eerste zin van antw. 57 van de Heid. Cat. van mening te verschillen en daarover te discussiëren.'

Hij meende daarmee in het voetspoor van Calvijn te gaan (*Opbouw*, 9 mei 1969).

Ten onrechte. We wezen al aan dat deze het ontkennen van de tussentoestand een beestachtige dwaling noemde. Maar met dit schrijven ging prof. Jager ook in tegen allerlei uitspraken van kerkelijke vergaderingen, zonder een gravamen in te dienen. We wezen al aan dat K. Schilder geen enkele mogelijkheid van trouw aan de confessie zag, wanneer men het standpunt heeft, dat H.J. Jager verdedigt. Zo diep was de confessionele kloof geworden. Vandaar ook dat prof. Jager allerlei kerkelijke uitspraken in één keer van de tafel veegt:

'We moeten rustig kunnen spreken over verschillende zinnen of paragrafen van de Belijdenisschriften, die tot de "rimpels en vlekken" behoren. Dat geldt ook voor ds. Oosterhoff.'

Zo worden de synodebesluiten inzake hem dus zonder meer aan de kant geschoven. Prof. Jager trekt dan ook rustig zijn conclusie. U kunt deze lezen in *Opbouw* van 11 april 1969. Als men het beslist niet kan uithouden in de vrijgemaakte kerken, kan men zich voegen bij een 'vrije' vrijgemaakte kerk, buiten verband. Ieder is wel niet zo voor 'vrije kerken', maar ze hebben volgens prof. Jager 'veel goeds' verricht. En dan noemt hij als voorbeeld ds. Jan de Liefde uit de vorige eeuw! Bepaald niet een man die de reformatie van de kerk zocht, maar 'vrij evangelisch' was. Jager zegt daarvan:

'Ofschoon zij allen buiten een kerkverband stonden. Waarom zouden vrije kerken ook in onze dagen geen grote betekenis kunnen hebben voor het Koninkrijk der hemelen?'

Dergelijke vrijbuitelij kwam in die tijd uit Kampen en dan van de zijde van een man die krachtens het kerkverband hoogleraar was! Volgens prof. Jager zit in elk kerkverband van enige omvang wellicht een demonisch gevaar. Hij heeft niet het minste vertrouwen in kerkelijke vergaderingen. Ook niet in uitroepen als 'trouw aan Schrift en Belijdenis en trouw aan de K.O.'. Natuurlijk kan ieder volgens hem niet altijd in zijn woonplaats een 'vrije' kerk vinden. Laat hij het dan eens proberen bij een christelijke gereformeerde kerk. Daar wordt waarschijnlijk even goed of slecht geprekt 'als bij ons'. Verder schrijft hij:

'Misschien zou ik in de "synodale" kerk beter terecht kunnen. Misschien ook niet. Want namen zeggen tegenwoordig niet veel meer... Maar plaatselijk zou men het kunnen treffen, dat er in de "synodale" kerk goed geprekt wordt.'

Ja, de hoogleraar gaat nog verder:

'Men neemt het "verband" maar op de koop toe. Wellicht geldt hier en daar hetzelfde van een hervormde kerk.'

Zo schrijft een hoogleraar van de Theologische Hogeschool te Kampen. Alsof

de vraag naar de wettigheid van de kerk beslist wordt door 'goede preken' van predikanten, die tegelijk naast zich in hetzelfde kerkverband vrijzinnige prediking tolereren. De Theologische School te Kampen is juist ontstaan uit verzet tegen een dergelijke verbinding van 'ijzer en leem', van waarheid en dwaling in de Hervormde Kerk!

Zo grijpt het *relativisme* inzake de kerk door dergelijke voorlichting steeds meer om zich heen. Indertijd heb ik dit in *Petahja* (mei 1969) verraad aan de kerken genoemd. Het is naar mijn overtuiging ook ontrouw aan het Woord van onze God.

Zeker, er zijn in die periode dingen gebeurd en woorden gesproken die konden bezeren. Maar dat gebeurde wederzijds. Dan vooral moet men het hoofd koel houden en het hart warm voor de zaak en de kerk van Christus. Want reactie is nooit reformatie.

Welnu, in deze situatie verschijnt de 'Open Brief'. Zeker, wel enkele jaren eerder, op 31 oktober 1966, maar de achtergrond en de sfeer van deze brief vertolken precies het gevoelen, dat ik in het voorgaande onder woorden bracht: verzet tegen het beleid en de koers van de gereformeerde kerken inzake de trouw aan belijdenis en kerkorde in overeenstemming met Gods Woord. Deze brief werd publiek geschreven, '... omdat de kerkelijke situatie een duidelijke positiekeuze vereist.' Nu, deze positiekeuze is er ook gekomen. Zeker van de zijde van kerkeraden en kerkelijke vergaderingen, die duidelijk positie tégen deze 'Open Brief' gekozen hebben. Wie daarover achteraf zich beklagt, moet weten dat men het zelf heeft gewild!

3.4.2. De Open Brief⁴⁹

Op 31 oktober 1966 – niet zonder bedoeling op de Hervormingsdag! – verscheen een 'Open Brief aan de "Tehuis-gemeente" in Groningen'. Men wilde daarmee 'al onze kerken dienen'. De brief was ondertekend door 25 leden van de gereformeerde kerken. We geven hier de namen door: ds. A.H. Algra, Wormer; ds. H. Amelink, Langerak; ds. M. Bakker, Maastricht; P. van Bolhuis, Amsterdam; ds. W. Borgdorff, Baarn; drs. R. Brands, Oegstgeest; P. Braun, Amsterdam; drs. H. Brouwer, Amsterdam; ds. J. Goudzwaard, Borculo; ds. K.J. Kapteyn, Arnhem; ds. J. Keizer, Brouwershaven; J. Kooiman, Amsterdam; ds. G. Th. Koopman, 's Gravenhage; ds. H.J. van der Kwast, Haarlemmermeer OZ; mr. dr. J. Meulink, Enschede; ds. J.O. Mulder, Kampen; ds. G. Roukema, Ede; ds. B.J.F. Schoep, Amstelveen; ds. J.M. Smelik, Almkerk-Werkendam; ds. K.C. Smouter, Breda; A. Sneep, Amsterdam; ds. J. Snijder, Rotterdam-Delfshaven; ds. J.P. v.d.Stoel, Amsterdam; ds. M. van Veelen, Steenwijk; ds. P. Wulffraat, Amsterdam.

De aanvang van deze brief is meteen al fors: men uit zijn blijdschap dat de Tehuisgemeente

'... in het schisma dat werd aangericht door de Raad der Gereformeerde Kerk te Groningen-Zuid geweigerd heeft een betrouwbaar dienaar van onze Heer te verwerpen.'

Dit betekent een frontale aanval op de uitspraken van diverse kerkelijke verga-

deringen, die juist ds. Van der Ziel schismatiek hebben bevonden en de kerke- raad van Groningen-Zuid getrouw!

Men verzet zich even verder tegen het 'vrijmakingsgeloof', alsof de vrijmaking 'een nieuw werk van kerkreformatie' zou zijn. Dus: men weet heel zeker van een predikant dat hij 'een betrouwbaar dienaar van de Heer' is, maar van de kerk mag niet zo stellig gesproken worden. Ds. van der Ziel wordt zelfs een 'lijdende knecht van de Heer' genoemd.

Deze brief verwekt een groot rumoer in de kerken en wordt in allerlei persorganen bestreden en verdedigd. We kunnen hier niet al te breed ingaan op de inhoud van deze brief, maar geven de kern ervan door.⁵⁰

Volgens deze brief dringt ons Christus' leiding van de wereldgeschiedenis naar het niveau van de wereldkerk. Het zou voor ieder de vraag zijn of het historisch fundament van de Nederlandse Gereformeerde Kerken ook samenvalt met het fundament van de heilige, algemene, christelijke kerk. Met een 'zo ja' vervolgt de brief: Hoe is dan de verhouding tot andere kerken in binnen- en buitenland? En 'zo nee' – hoe heeft dit historisch fundament in eigen gemeenschap en naar buiten te functioneren? Men zei dus niet volmondig ja op deze vraag. Men zei ook niet duidelijk nee.

We zijn dan ook met dr. C. Trimp van oordeel, dat met deze uitspraak een duidelijk dieptepunt is bereikt.⁵¹

Hij acht deze generale problematisering van eigen belijdenis zo ontstellend, dat deze per se tot het uiterste toe algehele afwijzing moet vinden. Het gaat immers om het fundament van de kerk. En hij vraagt, of de binding aan de gereformeerde confessie als zodanig niet binding aan Gods Woord betekent. Uiteraard, anders zou de kerk zichzelf veroordelen.

Onder de ondertekenaars waren predikanten die, evenals ds. Van der Schaft en ds. Van der Ziel, publiek hadden verklaard, niet meer tot vrijmaking te zullen oproepen: ds. Van der Stoel en ds. Wulfraat te Amsterdam. Daarop reageert Trimp aldus:

'Want zodra gij voor uzelf weet en 't al of niet publiek uitspreekt, dat gij niet meer tót de vrijgemaakte kerken roepen kunt naar de in art. 28 N.G.B. beleden ordinantie des Heren, *zijt* gij als vergadelaars, als knechten van Christus verlamd en zult gij toch uw beroepsbrief retourneren aan de scriba van uw kerkeeraad? Gij zijt toch mannen van eer?'⁵²

De ondertekenaars weigeren de vrijmaking als een werk des Heren te zien. Ze plaatsen deze in het kader van veten en twisten rond de opdrachten van de Heer, die begraven moesten worden. Want ieder bouwt in eigen stijl op het eens gelegde fundament. Dus, vrijgemaakten en synodaal-gereformeerden bouwen wel in eigen stijl, maar samen op het ene fundament. Nu wil men de bovengenoemde twisten beëindigen. Het fundament bleef immers heel. Want:

'... deze strijd moet toch eens kunnen worden beëindigd, indien er enige liefde, indien er enige lankmoedigheid, indien er enige ontferming is.'

Nieuwe opdrachten wenken. De geschiedenis gaat voort. Daarom moeten 'veten' begraven worden. Men wil uit eigen verband een zoeken van contactoefening tot vrede met het andere verband.

Ds. G. Janssen, die later de kant van de buiten-verband-kerken zal kiezen, ziet

hier toch wel gevaren. In de *Kerkbode van de Gereformeerde Kerken in Noord-Holland* (Jrg 22, no. 4-7) schrijft hij een viertal artikelen. Hij wijst erop dat de synodale kerken in een geweldig gisticsproces verkeren. We moeten onze ogen er niet voor sluiten dat deze kerken steeds meer naar links afdriften. Van het gereformeerde karakter blijft op verschillende plaatsen niets over.

'In zo'n situatie kan men rustig het Woord van God trachten te spreken, maar doet men wijs van hereniging niet te reppen.'

In verband met het spreken over het historisch fundament wijst hij op een woord van prof.dr. H. Bavinck:

'Als het er op aankomt, is de Gereformeerde belijdenis ruimer van hart en breder van blik, dan eenige andere christelijke confessie.'

Daarom bestrijdt Janssen de gedachte dat de gereformeerde confessie een verbijzondering zou zijn van het algemeen ongetwijfeld christelijk geloof. Het is de Schriftgetrouwe weergave ervan. De vraag is daarom niet, zoals de Open Brief stelt, of andere kerken in binnen- of buitenland niet onze belijdenisgeschriften hebben, maar of hun geloof met het hierin beledene overeenstemt. Ds. Janssen toont zich ook niet gelukkig met de stelling van de Open Brief dat de Tehuisgemeente aan de kant zou zijn gezet, omdat zij het 'vrijmakingsgeloof' niet als confessioneel bepaald wilde huldigen. Al is het voorzichtig, ook deze predikant distantieert zich van de Open Brief.

Zelf schreef ik over deze Open Brief in *Petahja* van december 1967 onder meer dat dit in velerlei stijl bouwen volgens de ondertekenaars niet het fundament zelf aantast. Men mag niet zeggen dat de hervormde en synodale kerken in strijd komen met het fundament van de algemene christelijk kerk

'... ook al tolereert men leervrijheid, tuchteloosheid, hiërarchie, schriftkritiek enz. Men bouwt ondanks alles nog op het ene fundament. En met dat ene fundament is niet bedoeld, wat men zou verwachten, Gods Woord. Nee, naar de uitdrukkelijke verklaring van de opsteller van de OB, ds. Schoep, is daarmee bedoeld Jezus Christus als Heer. Men kan blijkbaar aan schriftkritiek doen, terwijl het grond-dogma "Jezus is Heer" onaangetast blijft.'

Geen wonder dat men alleen maar spreekt van 'toetsen'. Het fundament is in de synodale kerken volgens de ondertekenaars niet in gevaar. Elk bouwt 'in eigen stijl' daarop. Daarom spreekt men ook van een 'afzonderlijk vrijgemaakt kerkelijk leven' dat men niet wil beëindigen, 'tenzij God ons anders wijst'.

Commentaar van mij:

'Geen wonder, als toch elk in zijn eigen stijl aan het bouwen is — als er van bréken niet gesproken kan worden — dan is een "eigen afzonderlijk kerkelijk leven" ook mogelijk. Maar zó spreekt niet de kerk van Christus, alsof zij één denominatie onder de vele is.'

In de Open Brief staat een opmerkelijke zinsnede:

'Wie met de ganse kudde wil rekenen, zal daarvoor veel dienen op te offeren.'

Daarom wil men de eenheid met de synodale kerken zoeken door met die ganse kudde te rekenen. In één keer is 'eenheid in organisatorische zin met de Synodaal Gereformeerde Kerken' niet te bereiken. Men is wel *op weg* naar deze eenheid, maar wil de hele kudde meenemen.

Daarmee is het 'program' van ds. Van der Ziel, zoals hij dat in *Contact* ontvouwde, onder woorden gebracht! Ook de Open Brief waarschuwt, net als hij het deed, tegen overhaaste stappen, hier met de woorden 'in één keer' geformuleerd. Men ziet deze stappen niet als zonde, maar men wil liever de hele kudde *integreren* in de synodale kerken! Ik schreef toen:

'Kent u grotere aanval op de vrijmaking als acte van trouw dan deze? Het is de aanval waar prof. Schilder tegen waarschuwde aan het einde van zijn leven. De grote aanval tegen hen, die de kerkzaken nog ernstig nemen, komt nog! Het is de aanval die dr. Bremmer en ds. Janssen als commissieleden op de synode van Rotterdam-Delfshaven terecht bij ds. J. van der Schaft signaleerden.'

En dan citeer ik wat al eerder werd aangehaald:

'Een vereniging najagend, die, zoals thans de situatie is, naar Gods Woord verboden is, heeft hij zich voor dit doel inzetend, de gemeente niet op de rechte wijze gebouwd, maar in grote onrust en verdeeldheid gebracht.'

Zo zet de Open brief zich ook in voor een door Gods Woord verboden vereniging en dreigt de kudde te verstrooien. Daarom moet zij publiek weerstaan worden. Dat gebeurt gelukkig ook op de Generale Synode van Amersfoort-West 1967.

3.4.3. De Generale Synode van Amersfoort-West 1967

Deze synode komt bijeen op 4 april 1967. Naar gewoonte betuigen de afgevaardigden door op te staan hun instemming met de drie formulieren van eenheid als volledig in overeenstemming met Gods Woord. Eén van de afgevaardigden is ds. B.J.F. Schoep, de opsteller van de Open Brief. De vier afgevaardigden van de Particuliere Synode van Drenthe doen bij monde van ds. Joh. Francke voorlezing van een prae-alabel voorstel. Ze geven daarin een korte samenvatting van de Open Brief en spreken uit dat, gezien het ondertekeningsformulier, 'gewichtige oorzaken van nadenken' ten aanzien van de opvattingen van ds. Schoep aanwezig zijn. Daarom stellen zij voor hem niet als lid van deze vergadering toe te laten.

Ds. Schoep, daartoe uitgenodigd, is van mening over de aangesneden materie niet te kunnen spreken. De weg die de synode hiermee ingeslagen is, acht hij niet juist. De praeses antwoordt dat dit de vergadering verdriet, omdat zij begeert dat hij blijft, doordat de tegenstrijdigheid tussen zijn instemming met de belijdenis en de ondertekening van de Open Brief wordt weggenomen.

'U meent te moeten zwijgen. Wij nemen daar met groot verdriet kennis van, temeer daar u immers het standpunt huldigt altijd te moeten spreken.'

Na brede discussie spreekt de synode op 6 april 1967 uit

'... dat er een onaanvaardbare tegenstrijdigheid bestaat tussen enerzijds de instemming met de belijdenis der kerk, door ds. B.J.F. Schoep ter vergadering betuigd, en anderzijds de inhoud van de Open Brief aan de zgn. Tehuis-Gemeente in Groningen, waarvoor ds. Schoep door zijn ondertekening de verantwoordelijkheid aanvaardde.'

Daar kan ds. Schoep uit kracht van de belijdenis der waarheid niet ontvangen worden als lid van deze gereformeerde generale synode. De synode komt tot

dit besluit, omdat zij constateert dat de Open Brief discutabel stelt:

'... de inhoud en het katholiek of algemeen karakter der gereformeerde belijdenis, waardoor zij als hoofdsom van de waarachtige en volkomen leer der zaligheid in twijfel wordt getrokken, hetgeen wel past in het kader van de huidige zgn. oecumenische beweging, maar door de gereformeerde kerken altijd is verworpen, omdat zij haar belijdenis als hoofdsom der christelijke leer hebben aanvaard en als zodanig mochten handhaven.'

Het voorstel wordt aangenomen met 32 stemmen voor, 2 onthoudingen, waarbij twee hoogleraren tot aanneming adviseerden.⁵³

Wel dient ds. Schoep een uitvoerig protest in tegen dit besluit, maar de synode blijft bij haar uitspraak.

3.4.4. De breuk te Kampen

Omdat ds. J.O. Mulder te Kampen behoort tot de ondertekenaars van de Open Brief, komt deze zaak ook op de kerkeraad aldaar aan de orde. Nu had de buitengewone Particuliere Synode van Overijssel 1968 uitgeproken:

'... dat de ondertekening van de O.B. door ds. J.O. Mulder zich (...) niet verdraagt met de ondertekening van de gereformeerde belijdenis (Jac. 5:12).'

De GS van Hoogeveen bevestigt de overwegingen van genoemde PS, dat hetgeen de Open Brief als 'vrijmakingsgeloof' bestrijdt, juist *weergeeft* wat de meeste vergaderingen van de Gereformeerde Kerken sinds 1946 hebben uitgesproken. Deze uitspraken zijn door de ondertekenaars van de Open Brief nooit in de kerkelijke weg bestreden. Daarom is de PS terecht van oordeel dat de publikatie van de Open Brief *in plaats* van de uitspraken der kerkelijke vergaderingen aan te vechten, geheel in strijd is met de in art. 31 gemaakte kerkelijke afspraken (blz. 237). Verder bekrachtigt de GS de uitspraak van de PS dat de ondertekening van de "Open Brief" door ds. J.O. Mulder inderdaad verloochening van de vrijmaking der kerk in 1944 e.v.j. betekent.

Hoe sterk het door ons al eerder signaleerde independentisme om zich heengegrepen heeft, kan blijken uit een van de oordelen van deze GS:

'... dat ds. J.O. Mulder hier onthullend demonstreert wat de particuliere synode in de ondertekenaars zo ernstig afkeurde, namelijk hun onverschilligheid met betrekking tot de uitspraken van de meeste vergaderingen der kerken over de vrijmaking en de daarvoor aangevoerde schriftuurlijke en confessionele gronden, hetgeen de ontbinding van het kerkverband in de hand werkt' (blz.241).

De overweging van de PS dat de kerkelijke vergaderingen steeds hebben nagesproken wat het 'Getuigenis' van Groningen 1946 heeft aangewezen uit Schrift en belijdenis inzake de vrijmaking, vond ds. Mulder 'criant vervelend'. Op grond van dergelijke beweringen zal hij zijn handtekening onder de Open Brief niet terugnemen. Men ziet, hoe cynisch en brutaal hij zich opstelt. Dit hangt ook nauw samen met het independentistisch gevoelen van zijn kerkeraad. Zo heeft de PS van Overijssel van 1967 uitgesproken dat de kerkeraad te Kampen de bezwaren moet behandelen die tegen ds. Mulder zijn ingebracht wegens diens ondertekening van de Open Brief. Maar deze kerkeraad denkt er niet aan! Hij geeft voor deze weigering geen gronden aan en gaat ook niet in de

kerkelijke weg in beroep. Maar één van beide: men onderwerpt zich aan het besluit van een meerdere vergadering of, zo men dit om Gods wil meent niet te mogen doen, men dient naar artikel 31 kerkerode in beroep te gaan. De kerkeraad legt deze uitspraak echter gewoon naast zich neer. We kennen dit patroon!

3.4.5. *De Generale Synode van Hoogeveen, 1969, 1970*

Op de achtergrond van deze uitspraken van de GS van Hoogeveen ligt de scheuring die zich op 21 juni 1967 te Kampen voltrekt. Op die datum wordt de gemeente door een aantal ambtsdragers weggeroepen 'achter de ontrouwe ambtsdienst van de meerderheid des kerkerads'. De PS van Overijssel merkt deze daad niet als onkerkelijk aan. En de GS van Hoogeveen bevestigt dit. De classis Kampen van augustus-september 1967 heeft volgens de PS en ook volgens de GS

'... niet onderkend en aangewezen de ontrouwe ambtsdienst van de meerderheid van de geref. kerk te Kampen in deze verbreking van de confessionele éénheid en van de band, die de kerk te Kampen krachtens de K.O. met de zusterkerken verbindt; en dat daarom de trouwe ambtsdragers geen andere mogelijkheid bleef dan de genoemde oproeping van de gemeente; en dat de meerderheid van de kerkeraad hen ten onrechte als ambtsdragers en als leden per conclusie heeft uitgesloten van de gemeente als degenen die buiten zijn.'

Deze besluitvorming van de GS Hoogeveen houdt in dat de kerkeraad die gebroken heeft met de kerk, waarvan de predikanten O.W. Bouwsma, C.H. Lindeboom, J.O. Mulder en G. Visee deel uitmaakten, als de *wettige* gereformeerde kerk te Kampen wordt erkend. Geheel in de lijn van de uitspraak van de synode dat bij de kerkeraad te Kampen een afbuigen van het spoor der waarheid moet worden geconstateerd, waardoor de gemeente in de geestelijke strijd weerloos wordt gemaakt.

Deze synode-uitspraak heeft uiteraard grote gevolgen voor de Theologische Hogeschool. Want de hoogleraren H.J. Jager en C. Veenhof — om ons nu maar tot hen te beperken — blijven zich voegen onder de door de synode veroordeelde kerkeraad. De anderen niet. Zo komt er een scheur, wat de kerkelijke keuze betreft, in de senaat van de Hogeschool. Wat elders in het land gebeurde krijgt zijn toespitsing in Kampen, waar de toekomstige predikanten worden opgeleid. Op onderscheiden plaatsen in het land zijn namelijk kerkeraden tegenover elkaar komen te staan. Dit in verband met het al of niet aanvaarden van het besluit van de synode te Amersfoort-West 1967 inzake de Open Brief en het wegzenden van ds. Schoep. Uit allerlei kerken melden zich jonge mensen die te Kampen opgeleid willen worden tot dienaar des Woords. Gezien de uitspraak van bovengenoemde synode over de Open brief oordeelt de senaat van de Hogeschool dat hij attesten van kerkeraden

'... indien van hen bekend is dat zij van oordeel zijn dat de "Open Brief" geen gewichtige oorzaken van nadenken geeft, momenteel slechts mag doen gelden als goed getuigenis van belijdenis en wandel, nadat eerst een onderzoek van geattesteerde inzake zijn belijdenis heeft plaatsgevonden.'

Dit besluit veroorzaakt grote beroering bij bepaalde kerkeraden en kerkleden. De synode brengt tegen de bezwaren in, dat de senaat zich terecht niet heeft uit-

geproken over de vraag, welke van beide kerkeraden na de breuk de wettige gereformeerde mag heten. Attesten van beide colleges worden zonder meer aanvaard.

'Maar in de confessionele crisis, die door de verschijning van de "Open Brief" aan het licht getreden en door de generale synode van Amersfoort-West duidelijk geconstateerd is, had de senaat — de synodale beslissing van 6 april 1967 respecterend — een eigen verantwoordelijkheid.'

Hij kan getuigenissen van tegenover elkaar staande colleges niet zonder meer aanvaarden. Dan zou de schijn gewekt worden dat het geding over de belijdenis niet van belang is. De senaat wijst er verder op dat het besluit van Amersfoort-West, hoezeer ook toegespitst op één persoon, een *algemene* strekking heeft. Overal waar men het opneemt voor de Open Brief, of van mening is dat deze geen gewichtige oorzaken van nadenken geeft, geldt dat er een onaanvaardbare tegenstrijdigheid is tussen instemming met de belijdenis en de inhoud van deze brief. Volgens de synode is de senaat met dit besluit niet buiten zijn bevoegdheid getreden. Hij is niet in de rechten van kerkelijke instanties getreden, maar heeft geweigerd zijn roeping te verzaken. Hij heeft zich beperkt tot die kerken die door het conflict rondom de Open Brief gescheurd waren. In oprechtheid en duidelijkheid heeft hij gehandeld, in de lijn van Amersfoort-West. Dit besluit wordt met algemene stemmen genomen.

Het valt te verstaan dat met name het conflict te Kampen diep ingrijpt, ook in de onderlinge verhoudingen tussen de docenten. Over twee van hen worden aparte uitspraken gevraagd en gegeven.

3.4.6. De hoogleraren dr. H.J. Jager en C. Veenhof

Aan de hoogleraren Jager en Veenhof zijn door de synode van Amersfoort-West, evenals aan alle docenten, vragen gesteld inzake de erkenning van de kerkelijke binding aan de belijdenis. Prof. Jager antwoordt van gevoelen te zijn dat alle artikelen en stukken der leer in de belijdenis in alles overeenkomen met Gods Woord. Tegelijk verklaart hij

'... dat onze belijdenis geen "leer" bevat over de zogenaamde tussen-toestand. En dat het geoorloofd is — in elk geval moest zijn — over de eerste zin van antwoord 57 van de Heid. Cat. van mening te verschillen en te discussiëren.'

De synode moet constateren dat prof. Jager op vragen met betrekking tot het handelen naar het ondertekeningsformulier niet heeft geantwoord. Verder dat hij, blijkens publikaties in *Opbouw*, sinds 1959 artikelen als redacteur in bescherming nam, die de punten der leer, onder meer in antw. 57 Heid. Cat. rechtstreeks weerspreken. Dus: de leer van ds. B. Telder c.s. Ook heeft hij op 27 januari 1967 openlijk zijn instemming met de Open Brief betuigd. Verder heeft prof. Jager verklaard:

'Ik acht de schorsing en afzetting van ds. van der Ziel en het aan de kant zetten van ds. Telder en ds. Oosterhoff niet recht. En het wegzenden van ds. Schoep, wettig afgevaardigde door de p.s. van Noord-Holland, misbruik maken van macht.'

De synode constateert verder dat de hoogleraar vooring en voorgaat in kerken

buiten het verband. Zij is van oordeel, dat prof. dr. H.J. Jager aan zijn instemming met de belijdenis van de kerk een voorbehoud ten aanzien van de inhoud van het beledene verbindt, dat die inhoud krachteloos maakt; dat hij in gebreke is gebleven de verklaringen en beloften af te leggen, die in het kader van het ondertekeningsformulier van hem werden geveerd, terwijl hij een ruimte voor discussie over bepaalde punten in de belijdenis voorstaat, die met de bepalingen in het Ondertekeningsformulier in strijd is. Hij negeert onderscheiden besluiten van meerdere vergaderingen ter handhaving van de leer. Daarom spreekt de synode uit dat prof. dr. H.J. Jager – zoals deputaten-curatoren reeds constateerden – de door de generale synode van Amersfoort-West 1967 geëiste genoegdoening met betrekking tot trouw aan de leer en de orde der kerken niet heeft gegeven (blz. 108). Verder spreekt de synode op 12 september 1969 uit dat prof. Jager, zolang hij de geëiste genoegdoening met betrekking tot de leer en de orde der kerken niet heeft gegeven, geen recht meer heeft om naar artikel 10 van het Reglement der Theologische Hogeschool als lid met raadgevende stem zitting te hebben in de senaat der Theologische Hogeschool (blz. 116).

Ook inzake prof. C. Veenhof neemt de synode een soortgelijk besluit. Zij constateert onder meer dat hij, als redacteur van *Opbouw*, heeft toegelaten dat besluiten van meerdere vergaderingen ter handhaving van de leer, bestreden werden. Ook heeft hij verklaard dat de Open Brief niet *noodzakelijkerwijs* in strijd moet komen met de belijdenis der kerk. Maar hij heeft geen gravamen tegen de uitspraak van Amersfoort-West ingediend. Wat zijn trouw aan de belijdenis betreft constateert de synode dat:

'... de wijze, waarop prof. C. Veenhof ten aanzien van de belijdenis steeds weer van "feilbaar mensenwerk" spreekt, in de huidige situatie, waarin van de belijdenis naar haar inhoud wordt afgeweken met een beroep op haar onvolkomenheden, bedenkelijk is.'

De synode komt tot de uitspraak dat prof. Veenhof de door de synode van Amersfoort-West gevraagde genoegdoening niet heeft gegeven (blz. 113). Hieraan verbonden is nog een synode-uitspraak over de bestrijding van het al eerder genoemde 'attestenbesluit' door beide hoogleraren. In een publikatie daarover in *Opbouw* van 8 september 1967 stond over de afwijzing van de Open Brief onder meer te lezen:

'Nu kan men met wat kunst- en vliegwerk wel wat afwijking van de Belijdenis construeren. Maar dan moet men wel van een mug een olifant maken. En wel lezen met argusogen. En zich niets aantrekken van wat de ondertekenaars naar hun eigen verklaring bedoeld hebben.'

Ook op dit punt wordt door beide hoogleraren geen genoegdoening gegeven. Vandaar het besluit van de synode, aan beiden de rechten van emeritus-hoogleraar te ontnemen.

Nadat deze besluiten genomen zijn, spreekt de praeses, ds. J. Kok, een kort woord. Hij wijst erop dat de synode moest oordelen dat beide hoogleraren zich aan woordbreuk schuldig hebben gemaakt. Ze hebben zich in het proces dat de belijdenis aantast vrijblijvend opgesteld.

'Dat dit mogelijk was aan die hogeschool, die gesticht werd met dat ene doel de studenten te "voeden met de leer der waarheid, die naar de godzalig-

heid is" (ds. De Moen), vervult ons met verbijstering. Het maakt ons heel klein. Wie meent te staan zie toe, dat hij niet valle!' Juist omdat deze hoogleraren ons lief en onvergetelijk zijn, zo vervolgt de praeses, is het oordeel dat wij moesten vellen zo smartelijk.

'Die liefde drijve ons uit tot volhardend gebed. Voor de broeders Jager en Veenhof. Dat de Here hun harten neige tot belijdenis van schuld. Voor de broeders Van Bruggen, Doekes, Kamphuis en Schilder. Dat zij op hun uiterst belangrijke posten standvastig mogen blijven in de strijd voor het geloof dat eenmaal de heiligen is overgeleverd. Voor de kerken. Dat zij niet heen en weer geslingerd worden, maar zich aan de waarheid houdende in liefde in elk opzicht naar Christus toegroeien.'

3.4.7. *De kerk te Wezep*

Dat ook in de omgeving van Kampen wordt aangehaakt bij de strijd die in het kerkverband woedt, kan blijken uit wat in de kerk te Wezep gebeurt. Een kerk die haar sporen heeft verdiend in de strijd tegen de synodale hiërarchie. In 1959 wees de plaatselijke predikant, ds. L.J. Goris, de 'concentratieformule' van Utrecht 1959 af. Volgens hem heeft men van deze zijde geen enkele zonde beleeden en is er daar niets ten goede veranderd. Ook het besluit van de synode te Assen 1961 om samenspreking af te wijzen, had zijn volledige instemming. Hij schreef toen:

'Men moet van de zijde van de gebonden kerken niet doen, alsof wij altijd maar weer een samenspreking hebben geweigerd. Wij hebben nooit een samenspreking geweigerd. We hebben gevraagd om eerst de situatietekening te geven van de feiten van hetgeen waar gebeurd is, zwart op wit, doch dat is geweigerd en daarop is de samenspreking afgesprongen. Men noemt ons liefdeloos en onverzoenlijk, maar we hebben met liefde opgeroepen tot bekering en daar jaren reeds naar uitgezien, zonder gevolg.'

Een heel andere instelling dan bij ds. Van der Ziel!

Maar dan komt een wonderlijke wending. Binnen 5 jaar. Een attestatie van de Tehuis-gemeente wordt zonder meer aanvaard. Maar een attestatie van de kerkeraad te Kampen die tegenover de kerkeraad van ds. Visee staat, niet.

Ook in de prediking wordt, precies zoals in Kampen door ds. J.O. Mulder, op bedekte wijze insinuerend gesproken over gemeenteleden die volgens de belijdenis over de ware kerk spreken. Trouw aan de belijdenis wordt negatief beoordeeld: dan vechten we voor de leer, en niet voor de Heer. Het is alsof de vrijzinnigen van de vorige eeuw op de preekstoel staan.

De tweede predikant van Wezep, ds. L.W.G. Blokhuis, gaat met volledige instemming van de kerkeraad voor in de diensten van de Tehuis-gemeente. De classis Harderwijk veroordeelt dit in een besluit van 21 febr. 1969. Maar het helpt allemaal niet. De kerk van Wezep gaat haar eigen gang. We kunnen het hier alles niet breed beschrijven.⁵⁴

Op één zaak wil ik wel de aandacht vestigen. Bij de prediking over Zondag 22 maakte ds. Blokhuis de opmerking: er zijn maar twee mensen in de hemel, nl. Christus en Elia. Dat betekent: bij het sterven gaat niemand naar de hemel. De leer van ds. Telder ten voeten uit! Je kunt het haast niet geloven. Daarom

heb ik ds. Blokhuis indertijd zelf gebeld. Hij antwoordt dat het inderdaad zo gesteld moet worden en voegt eraan toe, dat Henoch er nog bij genoemd moet worden. Maar verder: over gelovigen die ontslapen zijn is niets te zeggen dan dat zij in het graf liggen. Zo ziet men dat het zuiden ook in het oosten invloed heeft. De ene brand stak de andere aan. Het wordt op korte termijn een brand die overal ging woeden.

Wat Wezep betreft, aan de classis Harderwijk van mei 1969 worden bezwaren van enkele broeders en zusters tegen het handelen van de kerkeraad en de prediking voorgelegd. De kerkeraad is van mening dat de bezwaren tegen de prediking naar art. 30 KO onontvankelijk waren en weigerde medewerking. Ook ds. E. Zwarteveen te Voorthuizen verklaart aan de behandeling niet mee te werken. Op meer dan één classisvergadering hebben de afgevaardigden van Wezep eenzelfde houding aangenomen. Daarom is de classis van 1 september 1969 van oordeel

'... dat de kerkeraad van Wezep, door in zijn houding te volharden, de samenwerking binnen de classis, in dit geval het classicale kerkverband, niet slechts in ernstig gevaar brengt, maar op dit punt metterdaad bezig is te verbreken.'

Uit het verloop van de geschiedenis blijkt dat niet alleen ds. Blokhuis in de Tehuisingemeente voorging, maar dat ook buiten-verband-predikanten te Wezep voorgingen. Ook gingen de plaatselijke predikanten voor in kerken die niet meer deel uitmaakten van het gereformeerde kerkverband. De kerkeraad te Voorthuizen stelde zich achter die te Wezep op. Hij wil er niet aan meewerken

'... om Kerken, welke dat ook zijn mogen, waarvan hij niet overtuigd is, dat deze synagoge des Satans zijn, buiten onze gemeenschap te sluiten.'

Daarom verlaten ook deze afgevaardigden de vergadering. Het is duidelijk: de scheur wordt in allerlei plaatselijke kerken zichtbaar. Op 30 november besluit de classis tot herinstituering van de kerk te Wezep te komen.

3.4.8. *De kerk te Zwolle*

De scheuring in de kerk te Kampen heeft ook gevolgen voor de classis Kampen. Twee classicale vergaderingen komen tegenover elkaar te staan. De kerkeraad te Zwolle ziet hierin een reden, in zijn credentiebrieven voor de classis Zwolle – dus een andere classis – een bepaalde voorwaarde op te nemen.

Nu had een buitengewone PS van Overijssel in 1968 uitspraken gedaan over 'de zaak Kampen'. Ze worden later grotendeels door de Generale Synode van Hooftgeveen bekrachtigd. Maar zover is het nog niet. Een commissie in de classis Kampen is bezig de besluiten van genoemde PS te onderzoeken en te toetsen. Maar inmiddels is er een tweede classis Kampen ontstaan tengevolge van het tegenover elkaar staan van twee kerkeraden te Kampen. Dit houdt uiteraard verband met de ontwikkelingen in het hele kerkverband.

Welnu, de kerkeraad te Zwolle spreekt uit dat naar art. 31 alleen met de eerstgenoemde classis Kampen een PS te constitueren viel. Dit wordt in de credentiebrieven opgenomen.

Binnen de kerkeraad zijn er ernstige bezwaren tegen deze voorwaarde. De kerkeraad heeft zich nooit met de moeiten in de classis Kampen beziggehouden. Dan

zou men immers 'hoor en wederhoor' moeten toepassen, waartoe de kerkeraad niet bevoegd is. De predikanten C.G. Bos en D. Vreugdenhil verklaren dan ook dat zij als afgevaardigden deze bindende credentiebrief niet kunnen verdedigen. Ze worden daarom niet als secundus-afgevaardigden benoemd. Deze twee predikanten en 20 ouderlingen dienen bij de classis hun bezwaren in. De classis Zwolle van februari 1969 spreekt uit, de credentiebrief van Zwolle met deze beperkende voorwaarde niet te kunnen aanvaarden. Deze moet eerst teruggenomen worden.

Nu speelt op de achtergrond te Zwolle de plaats van de diakenen een grote rol. Stemmen zij mee, dan heeft de kerkeraad, die bovengenoemde voorwaarde heeft vastgesteld, de meerderheid. Deze spreekt dan ook uit dat naar de classis van februari geen afgevaardigden meer zullen worden gezonden. Op terugneming van het bewuste classisbesluit moet worden aangedrongen, omdat het volgens de kerkeraad te Zwolle in principe een uitstoting uit het kerkverband betekent.

Men ziet, hoe hoog het spel gespeeld wordt. Uiteraard is duidelijk dat positie-keuzen ten aanzien van de zaak, die heel het kerkverband in beroering bracht, op de achtergrond een grote rol spelen. Dit geldt van beide kanten. Het is dan ook zeker niet een kwestie die geïsoleerd te Zwolle voorkomt.

Zo heeft de classis Zwolle van 26 september 1968 al uitgesproken aan het adres van de kerkeraad te Zwolle dat kandidaat-ambtsdragers, tegen wie bezwaren waren ingebracht op grond van hun instemming met de Open Brief nader gehoord moeten worden.

Na de scheuring schrijft ds. Z.G. van Oene dan ook in het kerkblad 'Onder de Lelie' van 3 maart 1969:

'Steeds meer benauwde het velen, dat de inzet van de vrijmaking niet werd vastgehouden. En steeds sterker werd de drang die van boven af, als ik het zo zeggen mag, door mensen die zich opwierpen als kerkleiders, werd opgelegd, dat alles in één richting zou gaan. Dat alles is langzamerhand maar zeker duidelijk geworden uit de besluiten van synoden. Sinds Bunschoten-Spakenburg, Assen, Rotterdam-Delfshaven en Amersfoort-West.'

Zo wordt het beleid van het kerkverband duidelijk in deze plaatselijke aangelegenheden betrokken. Daarom wordt ook geschreven:

'Want onze moeiten zijn nauw verbonden met die van heel het vrijgemaakte kerkelijke leven in Nederland.'

En op 19 maart staat in dit kerkblad te lezen:

'Men vergeet derhalve bij het bespreken van de Zwolse aangelegenheden dit bredere verband niet.'

Het touwtrekken rondom de afvaardiging wordt dan ook duidelijk beheerst door de positiebepaling ten aanzien van heel het kerkverband en niet slechts door kerkrechtelijke zaken.

Om het verhaal kort te maken, op 27 februari 1969 neemt de kerkeraad, zonder diakenen, de bovenvermelde voorwaarde terug met 23 stemmen voor, 1 tegen, terwijl 18 ambtsdragers weigeren aan de stemming deel te nemen. De praeses, ds. Z.G. van Oene, wil daarop de vergadering sluiten. Daar echter de classis binnenkort wordt voortgezet, wil men de afvaardiging nu regelen. Daar ging het

immers in het hele besluit om. De praeses verklaart echter dat het een ad hoc vergadering is en dat er verder niets te besluiten valt. Als de meerderheid toch de afvaardiging wil regelen, sluit hij tegen deze wens in, de vergadering met hamerslag. De afloop laat zich raden. Hoewel de meerderheid als wettige kerkeraad meent door te moeten vergaderen, verklaren degenen die ds. Van Oene steunen, dat zij de wettige kerkeraad zijn. En zo voltrekt zich ook te Zwolle een scheuring die duidelijk verband houdt met de moeiten in het kerkverband.⁵⁵ Achteraf heeft de rechter, zowel ten aanzien van de taak en plaats van de diaconen, alsook inzake het voorbarig sluiten van de kerkeradsvergadering, de kerkeraad-ds. Van Oene in het ongelijk gesteld. Maar de gemeente was allang gescheurd, met alle bittere gevolgen daarvan.

We noemden twee voorbeelden uit het oosten van het land. Er zouden veel meer te noemen zijn.

3.5. In het hele land

Het tot nu toe behandelde maakt duidelijk dat de brand nu in het hele land aan het woeden is. Het hele kerkverband verkeert in een crisis. Op allerlei plaatsen en in allerlei kerkelijke ressorten komen velen, die sinds de vrijmaking samen opgetrokken zijn, tegenover elkaar te staan.

We hebben al aangewezen, dat hier het independentisme, de onafhankelijkheidszucht van kerkeraden en ambtsdragers, een grote rol speelt. De waarschuwingen van K. Schilder uit 1952 blijken helaas maar al te nodig te zijn geweest. Een zaak die steeds weer aan de orde kwam is de vraag, wat men moet doen, wanneer kerkeraad en predikant zich niet storen aan de uitspraken van meerdere vergaderingen en ook met hun bezwaren niet de kerkelijke weg naar art. 31 gaan. Dit blijkt steeds meer voor te komen.

Het advies van de hoogleraar in het kerkrecht, prof. J. Kamphuis, is dat men tenslotte dan in *doleantie* moet gaan en de gemeente moet wegroepen achter de ontrouwe ambtsdienst vandaan. Hij geeft dit advies ook publiek in *De Reformatie* en dat wordt hem door velen bijzonder kwalijk genomen.

3.5.1. Het wegroepen achter ontrouwe ambtsdienst vandaan

Ter tafel van de synode van Hoogeveen ligt een bezwaarschrift van de kerk te Maassluis. Deze heeft bij de deputaten-curatoren geprotesteerd tegen het publieke advies van prof. J. Kamphuis om in bepaalde gevallen de gelovigen weg te roepen achter de ontrouwe ambtsdienst van bepaalde kerkeraden en predikanten vandaan. De curatoren hebben dit bezwaarschrift afgewezen.

Al eerder is een geval van *doleantie* voorgekomen, in de kerk te Beverwijk. We hebben dit al vermeld en op de uitspraak van de synode van Rotterdam-Delfshaven van 1964 gewezen, dat reeds de Dordtse Synode van 1618-1619 doleren ter wille van de leer heeft goedgekeurd. Daarom keurde de Rotterdamse synode ook *doleantie* te Beverwijk met grote eenparigheid goed. Let wel: nog vóór het door ons geschetste conflict is uitgebroken.

Nu zijn *doleanties* over het hele land aan de gang. Maar ze komen vooral op gang weer in Noord-Holland!

Blijkens art. 154 van de *Acta* doet de synode van Hoogeveen de volgende uit-

spraak over de bezwaren van Maassluis: zij constateert dat deze kerkeraad prof. Kamphuis aanklaagt wegens de zonde van openbare scheurmaking, omdat hij in *De Reformatie* van 13 mei 1967 onder meer geschreven heeft:

'Hier is maar één christelijke reactie mogelijk: geen stap mee. Dat geldt ook voor de trouwe gelovigen in die plaatsen. Willen zij op de gereformeerde weg blijven, dan moeten zij achter kerkeraden vandaan, die hun gezag misbruiken, als zou het een macht zijn om de gemeente Gods over te leveren aan de dwaasheid van het lichtzinnig avontuur. Wellicht zal men het hier geschrevene brandmerken als een oproep tot openbare scheurmaking. We blijven er rustig onder. Want het is niet anders dan het wijzen van de weg tot christelijke vrede.'

Uit een volgende constatering van de synode blijkt dat de kerken te Koog/Zaandijk en Wormerveer hier in het geding zijn, die hadden uitgesproken dat zij, sinds het wegzenden van ds. Schoep, zich niet langer in de Generale Synode van Amersfoort-West vertegenwoordigd achtten en dat daarom al haar besluiten voor hen geen enkele rechtskracht zouden hebben. Deze overtuiging werd door de classis Alkmaar-Zaandam gedeeld (zie art. 29 van de *Acta*).

De synode overweegt dat deze kerken daarmee art. 36 over de zeggenschap van meerdere vergaderingen en art. 31 over het voor vast en bondig houden van kerkelijke besluiten buiten werking hebben gesteld. Zij hebben daardoor een scheur getrokken in de samenleving van de kerken. Daarom is de Generale Synode van oordeel

'... dat prof. J. Kamphuis terecht en op tijd de gelovigen aanspoorde te blijven op de gereformeerde weg en nimmer heeft ontkend, dat de gelovigen (...) de roeping hadden, hun ontrouwe ambtsdragers te vermanen over hun kerkontbindende uitspraken, voordat zij van hen weken – zoals in die kerken ook metterdaad is geschied.'

Daarmee zijn de bezwaren van Maassluis afgewezen. Naar de kant van prof. Kamphuis wordt nog wel opgemerkt, dat hij wellicht beter had gedaan, eerst de bedoelde gemeenteleden op te wekken, zich met hun ernstige bezwaren tot hun kerkeraden te wenden, opdat deze nog eens voor de keuze worden gesteld.

Het gevaar bij dergelijke conflicten is immers, dat wel eens te overijld wordt opgetreden. Hoe gaat dat als de gemoederen verhit raken! Wellicht was men ook wel eens te snel met het constateren van 'ontrouwe ambtsdienst', waarvan de gemeenteleden meteen maar weggeroepen moesten worden. Ik spreek daarover geen algemeen oordeel uit, want plaatselijk ligt het allemaal heel verschillend. Toch is het tenslotte één zaak die alle plaatselijke zaken verbindt: dat overal kerkeraden bezig zijn de aan hun zorg toevertrouwde gemeenten te voeren op niet slechts independentistische, maar ook a-confessionele wegen. Deze laatste zin bevat het oordeel van deputaten-curatoren van de Theologische Hogeschool over de kerkelijke situatie.

Hoe sterk de hang in die tijd naar vrije kerken is, kan blijken uit wat in het al eerder genoemde Reformatie-nummer over 'de vrije gemeente te Wolvega' te lezen staat. De predikant van deze gemeente, die eerst tot geen enkel kerkverband wilde behoren, is synodaal geworden. Hoe moet het nu met de preekvoorziening? Men kent daar de vrije kansel en de open avondmaalstafel. Eerst

bedient de vrij-evangelische heer Van Gent daar dit open avondmaal. Verder gaat voor ds. Oosterhoff te Beverwijk (zoals men weet door de synode van Rotterdam-Delfshaven om zijn leer veroordeeld). Ook is mr. Van Zwieten, redacteur van *Contact*, voorgegaan. Dan lezen we de naam van ds. G. Visee, redacteur van *Opbouw*. Prof. Kamphuis concludeert:

'Men ziet het: in Wolvega wordt steun verleend aan de plannen tot doorgaande afbraak van het gereformeerde kerkverband. En tegelijk wordt in Contact en Opbouw moord en brand geschreeuwd, als men binnen de vrijgemaakte kerken afwijking van de gereformeerde kerkrechtelijke regels méént te bespeuren.

Het schijnt allemaal zo serieus, maar het predikbeurtenlijstje van Wolvega onthult ons, dat men ànderen aan regels wil binden, die men zèlf veracht. Want men begeert het vrije spel van de vrije gemeente. De vrije leut der vrije liefde. En de Gereformeerde Kerken zijn goed genoeg om als financiers èn als zondebokken te dienen.'

Scherp geschreven, maar terecht zo getypeerd. In dit licht moet ook gezien worden, wat in Noord-Holland gebeurde. Kamphuis wijst erop dat de bovengenoemde kerken – en zelfs een hele classis, voegen we eraan toe – zich gehaast hebben uit te roepen dat zij niet meer in de zittende synode zich vertegenwoordigd achtten.

'Dat is geen niet voor vast en bondig houden van een bepaald besluit naar art. 31 K.O. Dat is ook geen aankondiging in revisie te zullen gaan bij een volgende generale synode. Dat is met één machtsspreuk de meeste vergadering (...) aan de kant schuiven'.

3.5.2. De afvaardiging van de PS van Noord-Holland

De moeiten in het kerkverband krijgen op landelijk vlak hun toespitsing doordat op de synode van Hoogeveen 1969 zich twee groepen van afgevaardigden presenteren, die beide pretenderen door de Particuliere Synode van Noord-Holland te zijn afgevaardigd.

Wat we al eerder over deze provincie vermeldden had tot gevolg dat niet alleen twee kerkeraadscolleges op verscheiden plaatsen tegenover elkaar komen te staan, maar dat deze scheur ook door classicale vergaderingen heenloopt en zo ook het provinciale ressort in tweeën verdeelt.

Eén van de eerste zaken, waarmee de synode van Hoogeveen zich moet bezig houden, is de vraag, welke afvaardiging als de wettige dient ontvangen te worden. Hiertoe wordt een commissie benoemd, van welke dr. J. Douma rapporteur is. Van zijn hand verschijnt een lijvig rapport, waaruit we reeds eerder citeerden. Op 6 mei begint hij met de voorlezing hiervan, waarna in een eerste ronde bespreking volgt. Op 7 mei wordt de bespreking voortgezet. Dit duurt tot de avond. Ook op 8 mei gaat de bespreking verder. Wanneer de synode zich op 9 mei opnieuw aan de bespreking van deze zaak zet, blijkt dat één afvaardiging van Noord-Holland vertrokken is. Reden: een langer blijven ter synode zou hun te zwaar vallen. In dit stadium van de discussie, nu zij niet meer zouden spreken, willen zij liever naar huis gaan. In een schriftelijke verklaring delen zij mee dat het geen zin heeft de verdere bespreking aan te horen. Zij blijven hun recht om

ontvangen te worden algeheel handhaven, maar intussen is duidelijk geworden dat zij wel niet ontvangen zullen worden. Daarover is in hun harten droefheid, maar geen bitterheid. De zaak hunner Kerken geven zij in de hand van de Heere, wiens oordeel rechtvaardig is. Dit schrijven was ondertekend door de predikanten G. Janssen en J.H. Veeffkind, en ouderling M. bij de Vaate (een andere ouderling is om gezondheidsredenen al eerder vertrokken).

Een voorstel van ds. J.C. Janse dat de synode een onderzoek naar de *grondoorzaak* van het elkander niet meer verstaan en thans gescheiden optrekken zal instellen en dat daarom beide afvaardigingen elkaars plaats ter generale synode niet zullen betwisten, wordt na discussie verworpen met 30 tegen 2 stemmen. Het voorstel van de commissie wordt daarop met dezelfde stemverhouding aangenomen.

In haar besluit (art. 29) constateert de synode onder meer:

'dat de particuliere synode van Noord-Holland 1964 in haar advies aan de kerken binnen het ressort de verbintenis, vastgelegd in art. 31 K.O., ter zake van de besluiten van de generale synode van Rotterdam-Delfshaven — na 17 november 1964 genomen (na het conflict, door ons al beschreven, W.G.d.V.) — losmaakte;

dat de particuliere synoden van Noord-Holland 1965 en 1966 de besluiten van de generale synode zowel betreffende ds. L.E. Oosterhoff en zijn onge-reformeerde leringen alsook aangaande de gereformeerde kerkeraad van Beverwijk negeerden, zonder dat zij besloten naar art. 31 K.O. in revisie te gaan bij de generale synode van Amersfoort-West 1967;

dat deze besluiten van de generale synode van Rotterdam-Delfshaven, zelfs nadat zij door de generale synode van Amersfoort-West bevestigd waren, in het ressort van de particuliere synode van Wormer niet overeenkomstig art. 31 K.O. van waarde worden gehouden, doch integendeel steeds duidelijker worden genegeerd.'

Met de PS Wormer wordt de afvaardiging aangeduid, die nu was vertrokken. Verder constateert de synode dat ten aanzien van het heenzenden van ds. B.J.F. Schoep twee kerken en ook de classis Alkmaar-Zaandam besloten hebben dat zij niet meer in de synode van Amersfoort-West vertegenwoordigd zijn en dat haar besluiten voor haar geen rechtskracht meer hebben. Ook tegen allerlei bezwaren in bleef men deze kerken ontvangen. Voorts constateert de synode 'dat onderscheiden kerkeraden in het ressort van de particuliere synode van Wormer het verband met de zusterkerken negeren, doordat zij a. predikanten uitnodigen, die in hun eigen ressort buiten het kerkverband staan; b. hun eigen predikanten toestaan voor te gaan in kerken, die niet tot het kerkverband behoren; dat door de particuliere synode van Wormer of andere kerkelijke vergaderingen in haar vertegenwoordigd, geen enkel appèl of verzoek om revisie betreffende de in geding zijnde zaken is ingediend bij de generale synode van Hoogeveen'. Daarom is de generale synode van oordeel, met een beroep op de artikelen 31, 36, 41 en 44 van de K.O. en op onderscheiden Schriftplaatsen: 'dat door de kerken, vertegenwoordigd in de particuliere synode van Wormer, het kerkverband niet meer naar de geldende kerkorde wordt onderhouden, doch sinds de synode van Rotterdam-Delfshaven steeds duidelijker wordt losgelaten'.

Verder constateert de synode 'dat de synode van Amersfoort-West ds. B.J.F. Schoep niet in haar midden ontving wegens een onaanvaardbare tegenstrijdigheid tussen zijn instemming met de belijdenis en de door hem ondertekende Open Brief.'

Dit in tegenstelling tot de kerkeraad te Amstelveen en de classis Amsterdam, die in 1967 oordeelden dat er geen reden was om de trouw aan Schrift en belijdenis van ds. Schoep in twijfel te trekken. Ook de particuliere synode van Noord-Holland 1967 sprak zich in gelijke zin uit. Verder constateert de synode dat de predikanten, die de Open Brief ondertekend hadden en in de lijn van deze brief streefden naar hereniging met de synodale gemeenschap door hun kerkeraden en door de classis Amsterdam daarin niet krachtig werden weerstaan, en verder, '... dat onderscheiden kerkeraden, vertegenwoordigd in de particuliere synode van Wormer, ongehinderd ruimte bieden aan predikanten, van wie de laatste generale synoden hebben geoordeeld, dat ze van de belijdenis afwijkende leringen brengen.' Daarom is de synode van oordeel:

'... dat de kerken, vertegenwoordigd in de particuliere synode van Wormer, de band aan de belijdenis der waarheid zodanig hebben losgemaakt, dat de oefening van de kerkelijke gemeenschap, die een onverzwakte handhaving van die belijdenis onderstelt, niet langer mogelijk is.' Zij besluit: '1. de door de particuliere synode van Wormer ingediende credentiebrief niet te aanvaarden, 2. op de kerken, vertegenwoordigd in de particuliere synode van Wormer, een dringend appèl te doen uitgaan om de kerkelijke gemeenschap op recht schriftuurlijke wijze te herstellen.'

Dit appèl wordt door het moderamen opgesteld in een brief, die te vinden is in art. 45 van de *Acta*. Daarin lezen we onder meer:

'Wij zijn ons er klaar van bewust, dat de genomen beslissingen gevallen zijn in een critiek stadium van het bestaan van de Gereformeerde Kerken. Wij zijn ervan overtuigd, dat – gelijk de Vrijmaking geweest is een genadig wederbrengen tot de oude grondslag der kerken – de kerken, vertegenwoordigd in deze synode, geen andere begeerte koesteren dan te blijven bij deze enige grondslag en voort te gaan in dat oude en beproefde spoor.'

Een dringend beroep wordt op de niet-ontvangen kerken gedaan:

'Wij hebben u niet afgestoten. Wilden wij voort op de weg, die Christus met zijn kerken in dit land is gegaan, dan moesten we uw credentiebrief weigeren. Maar ook toen onze hand uw credentiebrief weigerde, ging ons hart naar u uit.'

De brief eindigt aldus:

'Broeders, de liefde van Christus dringt ons, wanneer wij u smeken: gaat in de rechte sporen om zijns naams wil.'

3.5.3. *De trieste balans*

Dit appèl baat echter niet. Over heel het land vormen zich kerken buiten het verband van de Gereformeerde Kerken. Ging het bij de door ons beschreven actie van ds. B.A. Bos om enkele duizenden kerkleden, nu breken niet minder dan een kleine 30.000 leden met het verband van de Gereformeerde Kerken. Vandaag dragen ze de naam *Nederlands Gereformeerde Kerken*.

Hoe deze crisis een zo grote vorm aannam en welke factoren daarin hebben gewerkt, hopen we nog nader aan te geven. Hier mogen we wel opmerken dat de grote brand, waarvoor K. Schilder al in 1952 heeft gewaarschuwd, inderdaad in heel het kerkverband flinke sporen heeft achtergelaten. Maar de bestaande akkoorden worden gehandhaafd tegenover het agressieve independentisme. En de drie formulieren van eenheid worden gehanteerd tegenover het a-confessionele relativisme. Daarbij worden inderdaad de dwalingen welomschreven. De moeizame weg van allerlei kerkelijke vergaderingen legt daarvan getuigenis af.

4. NABESCHOUWING

Wanneer we ons afvragen, welke motieven gewerkt hebben in hen die tot de buiten-verband-kerken gingen behoren, kunnen we op een paar factoren wijzen. Allereerst is er het uit de kerkgeschiedenis bekende reactieverschijnsel. De hiërarchie van synoden uit de veertiger jaren leidde tot wantrouwen tegenover elke synodale vergadering. Dat misbruik het goede gebruik niet opheft, wordt bij sommige voorgangers en kerkleden te weinig in praktijk gebracht. De sterke nadruk die sinds de vrijmaking terecht op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk is gelegd, leidt hier en daar tot de idee van de autonomie van de plaatselijke kerk en haar ambtsdragers. Zelfstandigheid onttaardt in het op-zichzelf-staan. We wezen dit aan in de vertogen van ds. C. Vonk. Zie 3.1.2.

Daarbij wordt vergeten dat de heerschappijvoering over de kudde van Christus begonnen is bij *plaatselijke* ambtsdragers. De bisschop van Rome kreeg zijn pauselijke functie in het kader van een machtsstrijd tussen plaatselijke bisschoppen van allerlei grote steden in het begin van onze jaartelling.

Groen van Prinsterer heeft er al op gewezen dat bij het ontbreken van een gezamenlijke belijdenis als akkoord van gemeenschap er een veelhoofdige pausdom ontstaat. Hij schreef:

'De Hervormers hebben zich niet tegen het verbindende ener kerkleer, maar tegen haar onafhankelijkheid van de Bijbel verklaard. (...) De Bijbel zal steeds op verschillende, op strijdige wijs worden verklaard. Zo er in de kerk, in de maatschappij der geloovigen, geen geloofsbeplanning is, bestaat er geen kerk; er zal óf volslagen verwarring, óf volslagen onderwerping aan het afwisselend gevoelen van geestelijken en geleerden, anarchie der meeningen of duizendhoofdige Pausdom ontstaan.'

Daarom schreef Bilderdijk al in de vorige eeuw:

'Die der Kerk zijn gevoelen wil opdringen tegen de Confessie, deze is de onverdraagzame, de dwinger (...) de schender der maatschappelijke rechten, de conscientie-gewelddoener.'⁵⁶

De wijze waarop men iemand als ds. B. Telder, die duidelijk van de confessie afweek, de hand boven het hoofd hield, demonstreert het door Groen gesignaleerde gevaar.

Daarbij kwam een tweede reactieverschijnsel. In de strijd om de vrijmaking was er terecht een heftig verzet ontstaan tegen allerlei schorsingen en afzettingen. De reactie is: dit nooit meer! Vooral, omdat de gevonnisten de zonde van de begeerte tot het aanrichten van sekten en mouterij in de kerk was aangerekend. Een zonde, die volgens het avondmaalsformulier de bedrijver hiervan het Koninkrijk Gods onwaardig maakt. Maar men vergeet, dat volgens het ondertekeningformulier iemand, die geen nadere verklaring van zijn gevoelen wil geven tegenover kerkeraad of meerdere vergaderingen, 'ipso facto' – door die daad zelf – ook schorsingswaardig is. De classisvergaderingen in het verleden ontzagen zich dan ook niet predikanten, die zich niet naar haar voorschriften gedroegen, schorsingswaardig te verklaren. Daarin gingen zij zelfs heel ver. De eendracht in de leer en in het zich houden aan de afspraken werd sterk onderstreept. Dat was zelfs het fundament van de hele kerkerode.

Zo heeft de classis Zwolle van 21 mei 1704 de Zwolse predikant, Frederik van

Leenhof, veroordeeld. Deze zei, dat hij terwille van de massa nog wel de belijdenis wilde aanvaarden, maar dit mag niet gebeuren '... om een eerlijk man die het wezen van de belijdenis vasthoudt, maar alle spreekwijzen daarvan niet toestemt, te verstrikken.' Maar de classis Zwolle sprak uit dat deze predikant grote ergernis en onrust in de kerken had gebracht en twee maanden bedenktijd kreeg om zijn afwijking in de leer te herroepen. In die tijd moest hij zich van ambtelijk werk onthouden. Dus: een schorsing.⁵⁷

We gaan nu niet op de dwalingen van deze predikant in, want het gaat ons erom te illustreren, hoe krachtig het kerkverband in het verleden heeft gefunctioneerd.

Ook in de vorige eeuw dacht men niet gering over de bevoegdheid van de classicale en andere kerkelijke vergaderingen. Op een classis had een predikant een van zijn ouderlingen, die hem het leven lastig had gemaakt, beschuldigd van dwaalleer in fundamentele stukken. Daar de predikant zijn beschuldiging niet kon waarmaken, gelastte de provinciale vergadering hem, schuldbelijdenis te doen op straffe van schorsing. Men wist ook toen wel van aanpakken! Het einde van het verhaal is dat een commissie rapporteert dat de dominee gevolg heeft gegeven aan het besluit van de synode.⁵⁸ Bij dit alles werd van het begin af een formalistische hantering van de kerkorde afgewezen.

F.L. Rutgers schrijft daarover:

'Toezicht was er, zeer stipt en zeer streng, dat de grondslag van het kerkelijk samenleven, d.i. de belijdenis, werd gehandhaafd. Maar betrekkelijk slap was daartegenover de handhaving van de Kerkenordering; formalisme of reglementaire preciesheid was er eer te weinig dan te veel. Eigenzinnigheid of willekeur mocht natuurlijk niet heerschen; bandeloosheid of wanorde werd natuurlijk niet beschermd. Maar wanneer de orde, de rust en de welstand der Kerken geen gevaar liepen; wanneer die integendeel nog bevorderd werden door eene kleine afwijking van de ordinantiën; dan werd zulke afwijking niet verkeerd geacht, en dus niet slechts geduld, maar ook goedgekeurd.'⁵⁹

Met andere woorden: de kerkorde dient tot bescherming van de eenheid in de leer. Wordt afwijking in de leer met de kerkorde in de hand verdedigd, dan ontstaat een formalistisch gebruik dat een gevaar voor de kerken betekent.

Een derde verschijnsel dat we opmerken, is de nadruk op de persoon en de vroomheid van bepaalde voorgangers. Dit personalisme speelt bij het ontstaan van de buiten-verband-kerken helaas een grote rol. Zo wordt ten aanzien van ds. B. Telder geschreven:

'En hoe kan men voorts een dienaar des Woords, bekend als een godvrezend man en onverdacht Gereformeerd, maar die een vraagteken zet achter een tussenzinnetje van 't antwoord op vraag 57 (...) met een gemeente buiten de gemeenschap der christelijke kerk stoten, zonder dat de waarheid des evangelies (Gal. 2:14) in geding is, terwijl de zaak waar het om gaat helder en klaar beleden wordt?' (ds. J.O. Mulder in een brief aan een kerkeraad in de classis Kampen).⁶⁰

Op allerlei wijze wordt zo het onkerkelijk optreden van bepaalde ambtsdragers gedekt en verdedigd, hoezeer ze ook in strijd komen met hun beloften van trouw aan het ondertekeningsformulier, die ze met hun handtekening bekrach-

tigd hebben. De redenering, die steeds weer wordt gehanteerd, is deze: zolang iemand nog vasthoudt aan de hoofdzaken van het evangelie, mag men hem niet lastig vallen.

Een duidelijk voorbeeld hiervan is te vinden in wat we onder 3.4.7. citeerden van de kerk te Voorthuizen: kerken, waarvan men niet overtuigd is dat zij 'synagoge van de satan' zijn, mag men niet uitsluiten! Men kan dus als predikant of kerkeeraad zijn eigen gang gaan, dwars tegen besluiten van meerdere vergaderingen in, zolang men als godvrezend bekend staat en als kerk nog geen synagoge van de satan is! Met dergelijke dilemma's wordt gewerkt tegenover hen, die ambtsdragers en kerken willen houden aan hun eigen beloften. Dit betekent een oeverloos subjectivisme, waaraan geen enkel halt kan worden toegevoerd.

Hoe anders handelde Paulus, toen zijn mede-apostel Petrus eenmaal een verkeerde grens in de kerk trok door niet langer met de heiden-christenen aan één tafel te willen eten. Toen zei Paulus niet: hij is een vroom man en aanvaardt de substantie van de leer, dus laat maar lopen. Nee, hij bestreed Petrus openlijk, omdat hij niet de rechte weg van de waarheid bewandelde (Gal. 2:14).

In tegenstelling met wat wij hierboven van ds. Mulder citeerden kwam door deze handelwijze de waarheid van het evangelie wel in geding. Petrus verkondigde geen enkele ketterij, maar door zijn optreden bracht hij de eenheid van de gemeente in gevaar.

Eenzelfde probleemstelling als te Voorthuizen vinden we ook in een toespraak van ds. G. van den Brink, destijds predikant te Eindhoven, gepubliceerd in *Opbouw* van 4 april 1969. Ik geef daaruit iets door om inzicht te geven in de motieven van velen die buiten verband komen te staan. Ds. Van den Brink hield deze toespraak op een vergadering van leden die zich volgens hem van de kerk hebben afgescheiden. Leden die bij het kerkverband van de Gereformeerde Kerken wilden blijven en daarom niet in de buiten-verband-kerk. Nu zegt de predikant:

'Ik kan u daarin zo goed verstaan, omdat ik ook een periode gehad heb, waarin ik (niet bereid tot het offer) niet stond in de vrijheid van de liefde, als gevolg waarvan ik ook niet werkelijk luisteren kon.'

Wat betekent voor hem nu die herwonnen 'vrijheid van de liefde'? Bijvoorbeeld dit: de kerk te Rijsbergen met open avondmaalstafel, kinderen aan het avondmaal, één dienst per zondag en een 'vrije' voorganger, staat in 'een zendingssituatie'. Haar vrijheid brengt haar wel zonder meer in conflict met de kerkorde, maar de vrijheid om zondaren daadwerkelijk lief te hebben mag aan deze gemeente niet ontnomen worden. Volgens ds. Van den Brink zijn de merktekenen van de ware kerk 'bij ons en onze zusterkerken van Breda en Rijsbergen aanwezig' en we mogen 'slechts scheiden van hen, die in het geheel niet van de kerk zijn'.

Ik hoop dat het de lezer uit deze enkele voorbeelden duidelijk is geworden, wat veel voorgangers bewoog, die hun kerken en kerkleden buiten het verband van de gereformeerde kerken leidden. Wanneer de substantie van het evangelie niet wordt aangetast en wanneer men een bepaalde kerk niet als valse kerk durft betitelen, moet men van hen verdragen dat ze tegen de belijdenis of tegen de kerkorde ingaan. Maar Paulus zag in zijn verzet tegen Petrus' handelen blijkbaar, zoals we aantoonden, de waarheid van het evangelie wel in het geding komen.

Ook door scheurmakende daden, bijvoorbeeld het zich niet houden aan het ondertekeningsformulier, komt het evangelie in gevaar, dat immers de gelovigen wil verenigen rondom Woord en sacrament.

4.1. Tolerantie

Wie deze tolerantie niet willen opbrengen, worden intussen door ds. Van den Brink van ongehoorzaamheid aan de Heer Christus beschuldigd. Ja, hun wordt het woord van de verhoogde Heiland voorgehouden die 'tegen de o zo rechtzinnige kerk van Efeze' – proeft u de suggestie? – sprak: 'Ik heb tegen u, dat ge uw eerste liefde hebt verzaakt.' (Openb. 2:5).

Onze conclusie: de gevraagde tolerantie bestaat niet tegenover hen die deze vorm van tolerantie niet kunnen accepteren. Ach, het is al zo vaak in de kerkgeschiedenis vertoond. Ook de 'profetie' van deze predikant liegt er niet om:

'Bekeert u..... En zo niet, dan zult u toch moeten vrezen, dat u op de weg van verdeeldheid verdeeldheid zult ontmoeten. U weet toch, dat de Here altijd straft met de weg die we zelf kiezen?'

Zo wordt door hem het oordeel aangezegd aan kerkleden die niet anders begeren dan zich te houden aan wat eerlijk voor Gods aangezicht was afgesproken en bezworen; kerkleden die beseften dat de gemeenschap der heiligen niet tot de plaatselijke kerk beperkt is, maar ook de zusterkerken omvat.

De tolerantie die boven wordt bepleit is dan ook eerder 'vrij evangelisch' dan gereformeerd. Uiteraard kennen de gereformeerden ook tolerantie. Zo zullen zij mensen die moeite met de kinderdoop hebben, niet uit hun gemeenschap weren, maar geduldig onderwijzen. Maar een predikant zal op de kansel de kinderdoop niet mogen bestrijden. Zover gaat de tolerantie niet.

Wanneer we in de gemeenschap van de kerk elkaar willen houden aan de confessie naar de Schrift wordt van deze confessionele binding geen zweep, geen karwats tegen getrouwe dienaren van Christus gemaakt.⁶¹

We doen ook niet aan heiligenverering wat de belijdenis betreft. De gereformeerden hebben nooit gezegd dat de woorden, die in de confessiën eens zijn gebruikt degenen, die daarvan belijdenis doen, alzo zouden verbinden, dat zij geen andere ooit meer zouden mogen gebruiken of, dat zij de wijze en manier van spreken niet zouden mogen veranderen.⁶² We zijn niet confessionalistisch.

Wanneer ds. Oosterhoff, ds. Telder, ds. Van der Schaft en ds. Van der Ziel hun overtuiging voor zichzelf gehouden hadden en de gemeenten er niet mee hadden vertrouwd, zou hen niets gebeurd zijn. Maar ds. Telder schreef boeken en ds. Oosterhoff kon het niet laten 'uit de volheid van zijn hart' zijn afwijkende leer te verkondigen. Ds. Van der Schaft en ds. Van der Ziel gaven publiek tegenleiding, en doorkruisten daarmee de goede leiding van hun kerkeraden.

Er bestond in de gereformeerde kerken absoluut geen schorsingsdrift. Dat blijkt wel uit de lange reeks van jaren, waarin allerlei kerkelijke vergaderingen zich met deze zaken hebben bezig gehouden. We hebben erop gewezen, hoe vaak een broederlijk appél op de betrokkenen werd gedaan om de eenheid des Geestes te bewaren. Maar het hielp allemaal niet. Men ging door.

De oordeelsaankondiging van ds. Van den Brink treft dan ook zeker de vrijgemaakte kerken niet, die na dit ingrijpende conflict een grote opbloei mochten

ontvangen. We denken hier aan Spreuken 26:2: 'Gelijk een mus wegfladdert en een zwaluw heenvliegt, zo is een ongegronde vloek: hij treft geen doel.'

Daarom willen we tenslotte in dit onderdeel nog eenmaal duidelijk maken, waar deze tolerantie van de vrijheid van de liefde op uitloopt. We hebben naar de vier windstreken in kaart gebracht hoe het gereformeerde kerkverband in een crisis werd geworpen. Maar ook het *midden* van het land werd erdoor geteisterd. Daar bleek ook wat de 'toepassing' van de Open Brief concreet betekende. Hoe serieus de aantasting van de gereformeerde belijdenis en de verachting van de vrijmaking bedoeld was, blijkt uit wat ds. J.J. Arnold hierover heeft geschreven.⁶³

Het gaat over de kerkeraad te Baarn. Deze kerkeraad maakte onderscheid tussen fundamentele en niet-fundamentele stukken van de leer. En dan komt het tolerantie-concept:

'Pas als het evangelie zo totaal op zijn kop gezet wordt, dat het hart eruit is weggesneden, als er is het boelers als door de valse priesters onder Israël, dán eerst ga je een kerk afschrijven. Dat maakt het Evangelie uit. Dit is niet in een regeltje vast te leggen. Als er lieden zijn die de heilsfeiten, de alleronderste delen van het evangelie loochenen, dan kan er geen tolerantie meer zijn, dan valt de vervloeking van Gal. 1:8. Maar als iemand een stukje leer niet aanneemt, dan zal de kerk moeten uitmaken wat gedaan moet worden.'

Dit is het officiële standpunt van de kerk te Baarn, in een schrijven dat aan alle classiskerken was gezonden inzake de binding aan de gereformeerde belijdenis. De kerkeraad schrijft daarin het 'klein vaderlands gedoe' te achten wat in 1944 geschiedde (dus de vrijmaking), maar ook de wijze van behandeling van ds. Telder, ds. Oosterhoff, ds. Van der Ziel en vele anderen, waarbij óf voor het hart werd aangezien wat niet meer was dan omtrek, óf kerkrechtelijke capriolen (bijv. de zaak Beverwijk) een goede behandeling frustreerden.

Nu was ds. W. Borgdorff, predikant te Baarn, nauw betrokken bij de opstelling van de Open Brief. De eerste auteur was ds. B.J.F. Schoep, maar ds. Borgdorff heeft met enkele anderen voor de definitieve redactie gezorgd. Als er dus iemand is die deze brief terdege begrepen heeft, dan is hij het! Hij handelde er met zijn kerkeraad naar. De term 'klein vaderlands gedoe' komt in de Open Brief voor en slaat volgens deze kerkeraad ook op de vrijmaking en zeker op wat in de zestiger jaren gebeurde. De positiekeuze is dus duidelijk. We citeren ds. Arnold:

'De kerkelijke bestrijding van ds. Telder (toen deze met de Schrift, Heidelbergse Catechismus en met zijn gegeven woord, het ondertekeningformulier in strijd kwam); de kerkelijke afwijzing van de leer van ds. Oosterhoff (die met de Schrift, Heidelbergse Catechismus en Dordtse Leerregels in tegenspraak verkeerde) werd door de kerkeraad van Baarn als "klein vaderlands gedoe" gekarakteriseerd. Hij leerde *een tolerantie waarbij strijdigheid met de Heilige Schrift en de belijdenis niet verhindert dat iemand ambtsdrager in de kerk kan zijn.*'

Zo verklaarde de kerkeraad dat hijzelf in Baarn broeders als ambtsdragers handhaafde 'die miserabel dopers zijn en tegen de confessie ingaan'. Hij wees daarmee in de richting van ambtsdragers, die de synodaal Gereformeerde Kerken valse kerken noemden. Als iemand zou vragen, of deze ambtsdragers dan

niet in strijd komen met het ondertekeningsformulier, is het antwoord van de kerkeraad:

'We moeten bedenken dat dit niet uit de hemel is komen vallen; het is door de kerken opgesteld. Het hangt er maar van af hoe wij het hanteren.' En dan komt de verregaande tolerantie-formule die we boven al citeerden. Men staat versteld! Nee, het ondertekeningsformulier is niet uit de hemel komen vallen. Maar Christus heeft wel gezegd: laat uw 'ja' 'ja' zijn. En een nederlandse spreuk zegt: een man een man, een woord een woord. Zou de kerk van Christus onder dit niveau mogen wegzakken? De formulieren van eenheid beschermen immers de christelijke vrijheid van de gemeente tegen de willekeur van ambtsdragers die geen 'eigen leer' mogen brengen.

Vandaar ook dat de classis Amersfoort van 1 en 13 december 1967 breed over deze zaak heeft gesproken. Dit resulteerde in de uitspraak dat de kerk te Baarn – vertegenwoordigd door ds. Borgdorff c.s. – niet langer kan worden aange-merkt als een gereformeerde kerk. De classis constateert dat de kerkeraad te Baarn vermaand is 'zijn ambt trouw te bedienen en te blijven bij de zuiverheid der leer', éérs door de kerkvisitatoren, vervolgens schriftelijk door de classis Amersfoort, tenslotte door een classicale commissie, maar geweigerd heeft dit vermaan te aanvaarden. Uit een antwoordschrijven van deze kerkeraad blijkt aldus een volgende constatering, dat de kerkeraad

'... in plaats van de dienaar des Woords te vermanen, zich geheel stelt achter diens beschuldiging in preek en "Open Brief", n.l. "dat wie de term 'valse kerk' hanteert t.a.v. de synodaal gereformeerde kerken, doet als de dopers indertijd" en dat wie gelooft, dat de Here Christus door de Vrijmaking van 1944 en volgende jaren een nieuw werk van kerkreformatie ten uitvoer heeft gelegd een "religieus gevaarlijke beschouwing heeft, die tot ontbinding van onze kerken voert".'

Verder wordt geconstateerd dat de wijze van behandeling van ds. Telder, ds. Oosterhoff, ds. Van der Ziel en vele anderen door deze kerkeraad als 'klein vaderlands gedoe' wordt afgewezen. De kerkeraad is van mening, dat hierbij als hart van de belijdenis werd aangezien, wat niet meer dan omtrek was. De classis voert hiertegen aan

'... dat de dienaren des Woords geroepen zijn zich te houden aan wat zij "oprechtelijk in goeder consciëntie voor den Heere" volgens het ondertekeningsformulier verklaard hebben, n.l. dat zij "van harte gevoelen en geloven, dat alle de Artikelen en stukken der Leer, in de belijdenis en den Catechismus der Gereformeerde Nederlandsche Kerken begrepen, mitsgaders der Verklaring over enige Punten der voorzeide Leer in de Nationale Synode Anno 1619 te Dordrecht gesteld, in alles met Gods Woord overeenkomen" en dat zij "alle dwalingen daartegen strijdende, zullen weerstaan en helpen weren".'

Zij is van oordeel dat de kerkeraad zelf de belijdenis der waarheid niet handhaaft, maar haar disputabel stelt door te spreken van 'hart' en 'omtrek' der belijdenis. Ook neemt de kerkeraad dwalingen in bescherming, die tegen de belijdenis der waarheid strijden. Daarom roept de classis de kerkeraad te Baarn op, terug te keren tot de waarachtige dienst des Heren.⁶⁴

Zeker, we zijn er ons van bewust dat lang niet alle ambtsdragers en gemeenteleden in de huidige Nederlands Gereformeerde Kerken een dergelijke van de belijdenis afwijkende tolerantie goedkeuren. We hopen daarop nog terug te komen. Maar we mogen wel zeggen: dit is nu het standpunt van de Open brief ten voeten uit! Zij die er het nauwst bij betrokken waren, ds. Borgdorff en ds. Schreier, hebben er ook naar *gehandeld*. Wie het recht van deze brief nog verdedigt, staat een verkeerde zaak voor. Als men tenminste nog gereformeerd wil zijn en heten.

4.2. Verdere ontwikkelingen

Ik meen dat het goed is in deze 'nabeschouwing' nog iets over de verdere ontwikkelingen in de kerken-buiten-verband te zeggen. En dat aan de hand van wat ds. J.J. Arnold verder schrijft. Hij betoogt dat er ook in de jaren daarna feitelijk niets veranderd is.

'Neem nu ds. Telder. Hij gaat gewoon verder op het ingeslagen pad. Nog in 1977, tien jaar na 1967, spreekt hij uit dat de gereformeerde belijdenis uitgaat "boven hetgeen de Heer liefd heeft in zijn Woord ons te openbaren"' (Als tot verstandigen gesproken, bl. 86).

Neem ds. C. Vonk. Deze treedt, na een meer gereformeerde levensperiode, een ander tijdperk in. Hij wordt, met ds. Telder, een hardnekkig bestrijder van wat de kerk belijdt in zondag 22a van de Catechismus (De doden weten niets, De Voorzeide Leer). Maar hij gaat verder. Er blijken heel wat "omtrek-zaken" inplaats van "centrum-waarheden" te zijn. Hij komt ook tot bestrijding van de zondagen 5 en 6 van de Catechismus, die ons hier het verstaan van de Schrift zouden hinderen; hij komt in tegenspraak met o.m. zondag 19 over de regeermacht van Christus. Zijn medewerker ds. F. van Deursen gaat in dit opzicht met hem mee. In uitgaven van De Voorzeide Leer – boeken die veel bieden – komen we de tegenstand tegen de gereformeerde belijdenis regelmatig tegen.'

Ds. Arnold noemt vele voorbeelden van de verkeerde tolerantie in de Nederlands Gereformeerde Kerken. Zo wijst hij op ds. M.R. van den Berg, die van de artikelen 28 en 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (over de kerk) zegt dat ze ons 'in de sfeer van de juridische Rechthaberei' brengen.

'Wie dit begrippenpaar "waar" en "vals" hanteert, heeft zich vastgelegd in de institutionele, door mensen opgetrokken bovenbouw van de kerk en laat deze bovenbouw bepalend zijn voor zijn gedachten over de kerk.'

Maar deze bestrijding van de belijdenis wordt door geen enkele kerkeraad geweerd. Er is in deze kerken geen functionerend ondertekeningsformulier dat kerk en jeugd beschermt. Aldus ds. Arnold.

In het Jaaroverzicht van de Nederlands Gereformeerde Kerken van 1986 wordt gesproken over 'een zekere relativering van belijdenis, kerkorde en liturgie'. In 1985 werd zelfs gerept over 'publicaties, waarin bedenkelijke uitspraken over gedeelten van de belijdenis werden gedaan.' Drs. H. de Jong, die in de theologische vorming van theologiestudenten een verantwoordelijke positie inneemt, heeft in 1979 geschreven over *gebondenheid* ten aanzien van de *hoofdzaken* van Gods Woord en over *vrijheid* met betrekking tot *bijzaken*. De tolerantie-

gedachte blijft opgeld doen. Ds. Arnold concludeert:

'We kunnen echter ook zeggen: er is niets gebeurd in die twintig jaar (sinds 1967, W.G.d.V.). Er kwam geen terugkeer naar de ongerepte handhaving van de gereformeerde belijdenis, naar de trouw aan het oude onderteakingsformulier voor ambtsdragers, naar de gereformeerde kerkregering.' We hebben de wortels van het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken trachten bloot te leggen. In een slothoofdstuk willen we de aandacht vestigen op het huidige reilen en zeilen van deze kerken.

5. DE NEDERLANDS GEREFORMEERDE KERKEN

De kerken die buiten het verband van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) kwamen te staan namen in 1979 de naam *Nederlands Gereformeerde Kerken* aan. Sinds 1972 was men in deze kerken bezig tot een Akkoord van kerkelijk samenleven te komen, dat in 1982 definitief werd aangenomen.⁶⁵ We hopen op dit Akkoord nog terug te komen.

Kort willen we nu aandacht schenken aan de ontwikkeling sinds 1970, toen de Generale Synode van Hoogeveen de buiten-verbanddelegatie van de PS Noord-Holland afwees.

5.1. De Generale Synode van Hattem 1972-1973

Ter tafel van deze synode ligt onder meer een schrijven van een drietal predikanten. Daarin worden ernstige bezwaren geuit tegen de besluiten van de synode van Hoogeveen inzake Noord-Holland, Kampen en de hoogleraren Jager en Veenhof.

Blijkens art. 192 van de *Acta* besluit de synode aan deze drie predikanten een brief te schrijven, die met algemene stemmen werd vastgesteld.

Het begin van deze brief gaat in op de mededeling van de predikanten dat zij de *Acta* van Hoogeveen bestudeerd hebben en dat toen hun ogen geopend werden. Waarvoor? Voor de 'vertheoretisering, verjuridisering, verschraling' en de 'steeds voortgaande verwijdering van Gods eigen levende Woord'. Ook klagen ze over de 'verdorring, waaraan wij allen lijden'. Men is verder van oordeel dat er 'geen wijsheid' is betracht en roept op terug te keren naar de Schrift zelf.

De synode antwoordt:

'Dit is voorwaar een zeer sterk spreken, een zeer sterk óórdelen ook, over de generale synode van Hoogeveen en over de kerken. In feite roept u op tot bekering. "Terug naar de Schrift zelf!", "besliste wederkeer" tot de God en Vader van onze Here Jezus Christus.'

De synode betoogt dat men dan wel met zeer sterke argumenten moet komen, onder aanwijzing van concrete zonden. Naar deze argumenten heeft de synode ook gezocht. De predikanten blijken naar Hand. 15 te hebben verwezen, met de opmerking: hoe geheel anders werd de fundamentele zaak die te Jeruzalem aanhangig was, behandeld. Ook verwijzen zij naar de apostelen die de zaken van Christus' kerk in hun brieven geheel anders behandelden.

Volgens de synode hebben ze daarmee niet aangetoond dat daarom de handelwijze van onze synoden voor de Here niet kan bestaan. Ze gaat verder:

'U toont niets aan; wijst nergens concreet zonden aan. En daarmee zijn al uw zware woorden en (aan)klachten als pijlen, die treffen degene, die ermee wil schieten.'

Verder schrijven deze predikanten dat niemand van ons iets zal willen afdoen van Gods Woord, de belijdenis, de kerkorde en van het verbindend karakter van het ondertekeningsformulier. Wanneer zij daarmee bedoelen een oordeel te geven over de situatie, waarmee voorgaande synoden zich geconfronteerd zagen, antwoordt deze synode:

'Wat brengt u dan in tégen de kerkelijke besluiten inzake de leer van ds. B. Telder, de leer van ds. L.E. Oosterhoff, en inzake de inhoud van de

''Open Brief'' en inzake het ''kerkordelijk'' en ''confessioneel'' handelen van de kerken van Noord-Holland, thans buiten verband?

Inzake de verhouding met de broeders en zusters buiten het kerkverband vragen de drie predikanten zich af of Christus nu werkelijk tussen hen en ons staat. De synode antwoordt:

'Als bepaalde synoden hierin hebben misgetast, waarom wijst u dit niet aan? Dat was naar de Schrift uw christelijke plicht. (...) Is Christus gescheiden van zijn Woord, dat in de gereformeerde confessie wordt nagesproken en waaruit de beginselen van kerkregering, geconcretiseerd in de aloude kerkorde, zijn geput?'

In het verdere van deze brief signaleert de synode een steeds niet concreet ingaan op de argumenten van voorgaande synoden.

Daarom staat aan het slot:

'De synode spreekt als haar oordeel uit, dat uw brief een ernstig gebrek vertoont aan schriftuurlijk spreken en handelen in de kerk van de Here Christus.'

We hebben het bovenstaande doorgegeven om bepaalde gevoelens van onbeha- gen na de breuk te illustreren.

We geven iets uit deze 'achterhoede-gevechten' door – want meer zijn ze niet – om te laten zien, hoe na het uiteengaan nog een enkele poging tot herstel wordt gedaan. Maar dit mag niet meer baten.

We hebben al eerder op het dilemma gewezen dat van de zijde van de buiten- verbanders werd gesteld: als een kerk niet een 'synagoge van de satan' is, een valse kerk, mag men haar nimmer van het kerkverband uitsluiten. Welnu, blij- kens art. 201 van de *Acta* krijgt de synode van Hattem met dit dilemma te ma- ken in een bezwaarschrift van een gemeentelid. Deze veroordeelt de besluitvor- ming van Hoogeveen vanuit zijn opvatting dat het niet ontvangen van de betrok- ken kerken in Noord-Holland alleen verantwoord is, indien van de in die parti- culiere synode vertegenwoordigde kerken wordt verklaard, dat zij valse kerken geworden zijn. De synode wijst hem dan op de afspraak, in de kerkorde vastge- legd, dat men besluiten van kerkelijke vergaderingen moet toetsen aan de Schrift, de belijdenis en de kerkorde. Maar de kerken, eenmaal in de PS van Wormer vertegenwoordigd, hebben de geldende kerkorde niet meer onderhou- den. Dat was de oorzaak dat zij niet werden ontvangen.

Er is nog een poging gedaan tot herstel van de eenheid door een samenspreking. Blijkens art. 217 dringt de kerk te Maassluis daarop aan. De synode van Hooge- veen deed immers een appèl op de kerken in Noord-Holland. Welnu, de classis Amsterdam (buiten verband) ging daarop in door een 'Weerlegging' aan de ker- keraden toe te zenden.

Nu had de kerkeraad van Enschede-Oost aan deze classis geschreven: wij zijn geen appèl-instantie, ga in beroep bij de synode van Hattem met daaraan ver- bonden de dringende oproep, zich te conformeren aan de besluiten van Hooge- veen. Daarop antwoordde de classis Amsterdam:

'Onzerzijds is de strijd op de onderhavige punten reeds gestaakt. Wij voor ons zien geen mogelijkheid een gesprek op gang te brengen tussen de kerken, vertegenwoordigd in de synode van Hoogeveen, en de kerken, die door

deze synode werden buitengesloten. Wij zien die weg afgesloten.'

In een uitspraak constateert de synode, dat al eerder een appèl van een buiten-verband-kerk (Eindhoven) door de GS van Hoogeveen was behandeld. Waarom dan niet van deze classis Amsterdam?

Verder constateert zij dat deze classis op het appèl van Hoogeveen heeft geantwoord, dat haar besluit tot het niet aanvaarden van de PS van Wormer 'niet op feitelijkheden' berust.

De kerkeraad te Helpman heeft de 'Weerlegging' getoetst en het resultaat daarvan aan de kerken van de buiten-verband-classis van Amsterdam toegezonden, opdat de bestudering daarvan zou leiden tot de erkenning, dat de synode (van Hoogeveen) op goede gronden tot haar uitspraak kwam, maar kreeg geen enkel antwoord.

Nu deze classis welbewust heeft afgezien van een beroep op de synode van Hattem, ziet deze geen grond deputaten voor een samenspreking aan te wijzen.

Een soortgelijk verzoek van de kerk te Rotterdam-Centrum om een samenspreking met de classis Amsterdam niet uit te sluiten, maar tot het uiterste te gaan bij het zoeken van de eenheid van allen, die de Here Christus toebehoren, wordt op soortgelijke gronden afgewezen.

Hiermee zijn dan ongeveer de laatste pogingen in kaart gebracht om de geslagen breuk te helen. Maar het appèl dat van de gereformeerde kerken uitging heeft de afwijzende opstelling van de buiten-verband-kerken niet kunnen doorbreken. Zo gaan beide kerkverbanden hun eigen weg en komen de buiten-verband-kerken tot een Akkoord van gemeenschap en tot de boven vermelde officiële naam.

5.2. De weg naar het Akkoord van kerkelijk samenleven

Gezien de independentistische achtergrond van veel Nederlands Gereformeerde Kerken werd de weg naar een kerkordelijk Akkoord van kerkelijk samenleven een moeizame. Er zijn kerken die best onder de bepalingen van de Dordtse Kerkorde willen (blijven) leven. Zo schrijft de kerkeraad van de NG-kerk te Zwolle (scriba M. Lok) op 4 januari 1988 aan de Gereformeerde Kerk ter plaatse:

'Vanuit de noodzaak tot het onderhouden van een verband met zusterkerken hebben wij daarna (na de breuk in 1969, W.G.d.V.) contact gezocht met de kerken in de provincie en ons op basis van de Dordtse Kerkorde aangesloten bij de classis (later regio) Enschede-Zwolle.'

Intussen heeft deze kerkeraad van Zwolle op landelijk niveau alles gedaan wat in zijn vermogen lag om met de buiten-verband-gemeenten te komen tot een geordend kerkelijk samenleven onder een (gemoderniseerde) D.K.O. Helaas is het eerste concept, hoewel in de vergadering te Spakenburg aangenomen, niet uitgevoerd.

'Er is een andere kerkorde gekomen, het Akkoord van Kerkelijk Samenleven met een door ons niet aanvaard Preambule. Dit Akkoord heeft in de Nederlands Gereformeerde Kerken rechtskracht gekregen in 1982.'

De tegenkrachten blijken te sterk in dit kerkverband. Prof. dr. C. Trimp schrijft daarover⁶⁶ dat independentisme voortwoekerde.

Dat blijkt volgens hem uit art. 34 van dit Akkoord:

'Een besluit van de regionale of landelijke vergadering zal door de plaatselijke kerken bekrachtigd worden en in onderlinge liefde nagekomen, tenzij dit besluit strijdig bevonden wordt met de Heilige Schrift of ook als het niet overeenstemt met het Akkoord van kerkelijk samenleven. De kerk die een besluit niet bekrachtigt om bovengenoemde redenen, of niet kan uitvoeren om redenen die het welzijn van de gemeente betreffen, zal hiervan aan de zusterkerken rekenschap geven.'

Wanneer een kerkeraad dus van mening is dat het welzijn van de gemeente de uitvoering van een besluit verhindert, kan hij zijn gang gaan. Het independentisme ten voeten uit! Trimp concludeert terecht:

'Hier wordt de onmacht tot kerkelijk samengaan openbaar die alle grote woorden, die sinds 1967 op hoge toon tegen de zgn. hiërarchie in de gereformeerde kerken gesproken zijn, logenstraft. Elkaar in liefde vasthoudende, gaat ieder zijn eigen gang in een kennelijk onstuitbaar independentisme. Bekleed met het predicaat "vrijheid in Christus" zet dit independentisme de deuren wijd open voor menselijke eigenwilligheid en plaatselijk experiment.'

Daar komt nog iets bij. Op 31 oktober 1981 worden diepe meningsverschillen tussen afgevaardigden op de landelijke vergadering te Breukelen openbaar. Had voor 1987 de kerkorde 85 artikelen, thans wil men haar tot 40 artikelen reduceren. Dat is ook gebeurd blijkens de definitieve tekst. Maar deze halvering gaat sommigen lang niet ver genoeg. Trimp schrijft:

'Van de dertig artikelen die thans nog op vaststelling wachten, wilde nl. de kerk van Utrecht er maar liefst elf elimineren. Dat betekent concreet dat men vele bepalingen inzake de ambten, de tucht, de sacramenten en de kerkelijke examens aan de plaatselijke kerken wil overlaten en op deze punten geen uniforme landelijke regeling op prijs stelt.'

Is deze constatering al erg genoeg, althans voor wie gereformeerd wil zijn en blijven, de Preambule die werd vastgesteld maakt het nog erger. We zagen al dat de NG-kerk te Zwolle deze niet wilde aanvaarden. Geen wonder, want wat staat daarin te lezen? Een uitspraak en een verzoek. Uitspraak:

'De kerken spreken uit, dat het al of niet aanvaarden van het (een) kerkelijk akkoord geen oorzaak van breuk of verwijdering mag zijn tussen gemeenten die één zijn in geloof en belijden.'

En het verzoek:

'De kerken verzoeken alle gemeenten die bezwaren hebben tegen aanvaarding van het (een) kerkelijk akkoord zich zoveel mogelijk te richten naar hetgeen met de meeste stemmen goedgevonden wordt, en inzonderheid haar medewerking te verlenen aan en haar stem te doen horen op de gemeenschappelijke vergaderingen, ook al kan voor hetgeen daar wordt besloten geen medeverantwoordelijkheid worden gedragen.'

Wat is de achtergrond van deze Preambule? Wie het voorgaande overzicht in dit cahier heeft gevolgd, wéét het antwoord. De gedachte dat een kerk, zolang zij geen valse kerk is, altijd aanvaard moet worden, hoe zij ook handelt en wat zij ook doet. De gedachte dat een ambtsdrager, zolang hij aan het 'centrale' van het evangelie vasthoudt, nooit mag worden geschorst, hoe hij ook optreedt en zich laat gelden.

Dat blijkt ook uit de nadere informatie die we van prof. drs. D. Deddens over deze zaak ontvangen.⁶⁷ De door ons geciteerde uitspraak is namelijk uit de nood geboren. Prof. C. Veenhof geeft daarover de volgende informatie:

'Verwijdering en zelfs breuk dreigden. Het was dan ook niet zonder grote noodzaak, dat de commissie funkt. kerkverband haar rapport aanvulde. In deze aanvulling, die helaas pas ter vergadering aan de afgevaardigden werd uitgereikt, lezen we o.a.: "dat het al of niet aanvaarden van een kerkelijk akkoord geen oorzaak van verwijdering mag zijn tussen gemeenten die één zijn in geloof en belijden.'

Prof. Deddens concludeert terecht: *Voortdurend* kunnen er in de Nederl. geref. kerken zijn, die het Akkoord *wel* willen nakomen, en *voortdurend* kunnen er Nederl. geref. kerken zijn, die het Akkoord *niet* hebben geaccepteerd en *niet* willen accepteren. De *vrijblijvendheid* is voluit aanvaard als een *permanente mogelijkheid*.

5.3. Het Akkoord van kerkelijk samenleven

Na het voorgaande willen we kort het Akkoord bezien, dat bepaalde NG-kerken bijeen moet houden, want niet *alle* hebben dit aanvaard, zoals we boven schreven. We verwijzen voor dit onderdeel naar de in noot 67 bedoelde artikelen van prof. drs. D. Deddens.

Opvallend is dat het anti-hiërarchische artikel 85 van de vroegere KO — we gaan hierbij uit van de nummering van de oude tekst, die door de synode van Groningen-Zuid gereviseerd is — behoorlijk gereduceerd is. Het luidt:

'Geen kerk zal over andere kerken, geen dienaar over andere dienaren, geen ouderling of diaken over andere ouderlingen en diakenen enige heerschappij voeren.'

Nu wordt in art. 31 van het Akkoord aan het slot gezegd dat de kerken

'... niet over elkaar zullen heersen en samen de tijd van God verwachten waarin Hij de weg duidelijk zal maken.'

Dit laatste maakt de bepaling erg ongrijpbaar. Wat is 'de tijd van God'? En hoe maakt Hij 'de weg' — welke? — duidelijk? Het klinkt wat mystiek.

Maar het wordt veel erger, wanneer we erop letten, welke vroegere artikelen allemaal weggefallen zijn. En dan gaat het niet om verouderde artikelen als artikel 9 van de oude kerkorde over nieuwelingen, mispriesters, monniken enz. Maar ook artikel 21, over het verband tussen het onderwijs en de jeugd is verdwenen. Classes en particuliere synoden zijn verdwenen. Alleen wegens de beperktere omvang van deze kerken? De artikelen 18 en 19 over de hoogleraren en studenten in de theologie ontbreken. Ook art. 65 (over rouwdiensten), art. 69 (welke psalmen en gezangen in de eredienst gebruikt mogen worden), art. 81 (het onderling vermaan van ambtsdragers) komen niet meer voor.

In de inleiding bij dit Akkoord lezen we letterlijk:

'Zoals uit het Akkoord blijkt, waren de kerken ervan overtuigd dat wat in de weg van de historische ontwikkeling fout was gegaan, weggedaan moest worden, maar dat bewaard behoorde te blijven wat goed was en is voor de gemeenten.'

Prof. Deddens vraagt dan ook terecht wat er in de bovengenoemde, weggelaten,

artikelen *fout* is gegaan, nu afgezien van de redactie ervan?

In strijd met de Dordtse kerkorde horen in dit Akkoord de diakenen bij de kerkeraad (art. 15). Ze worden ook bij tuchtzaken betrokken. Het advies van de classis bij voortgaande tuchttoefening is volledig vervallen (art. 28). Nu is ook alle bescherming voor de zondaar tegen consistoriocratie (heerschappijvoering van de kerkeraad) weggevalen. Geheel in de lijn van het independentisme. Ook de taak van de gemeente hierin vinden we niet terug (het oude art. 77).

Er is een verregaande vrijblijvendheid in dit Akkoord ingebouwd.

De roeping van ouderlingen en diakenen *kan* volgens art. 4 op een bepaalde wijze plaatsvinden. Hoeft het niet? Vakante gemeenten *kunnen* een consulent vragen, als ze het *verzoeken* (art. 16). Over de viering van christelijke feestdagen zal elke plaatselijke kerk *voor zich oordelen* (art. 18). Ook de *kerkvisitatie* wordt vrijgelaten (art. 37-2). We herinneren onze lezers eraan, welke grote rol deze kerkvisitatie bij het begin van de conflicten in het westen speelde!

We zouden verder een groot aantal onderdelen van dit Akkoord nog nader onder de loupe kunnen nemen. Prof. Deddens wijst onder meer op de zwakheid ten aanzien van de opleiding tot de dienst des Woords, op de vraag of er een ondertekeningsformulier voor ambtsdragers fungeert, op de vraag of er vastgestelde formulieren worden gebruikt, ook bij de bevestiging van ambtsdragers. Men zal in de erediensten *in de regel* twee maal per zondag samenkomen. Mag het ook éénmaal? Maar we werken dit verder niet uit, want de conclusie van prof. Deddens kan uit het voorgaande duidelijk en overtuigend zijn:

'Bij de vergelijking van het Akkoord met de geref. Kerkerode (oude redactie) is uit de *omvang* en de *aard* van de aangebrachte veranderingen duidelijk gebleken dat *afscheid* is genomen van de gereformeerde kerkerode...'

Volgens prof. Deddens is de afrekening met het verleden bijzonder ver gegaan. Over heel de linie worden heel veel zaken die de gereformeerde kerkerode regelt aan de vrijheid van de kerken overgelaten. Het plaatselijk kerkelijk individualisme heeft in dit Akkoord grote overwinningen geboekt. Dat stemt volledig overeen met de *wijze* waarop deze kerken zijn ontstaan. In independentisme ontvangen en geboren. Ook daarvan biedt het verloop van de geschiedenis duidelijke voorbeelden.

5.4. De realiteit van de Nederlands Gereformeerde Kerken

Uit het Akkoord van kerkelijk samenleven blijkt duidelijk dat de Nederlands Gereformeerde kerken het beeld vertonen van een huis dat tegen zichzelf verdeeld is. Volgens Christus zal zo'n huis niet kunnen bestaan (Marcus 3: 25). We zeggen dit niet met leedvermaak, maar met diep verdriet. Uit het vervolg zal blijken dat de meerderheid van de leden van deze kerken dit niet gewild of gezocht heeft. Toch kunnen we de *realiteit* hiervan niet ontkennen. Laat ik daarvan enkele voorbeelden mogen noemen.

In 1976 – het jaar waarin met dankbaarheid de Vrijmaking wordt herdacht –⁶⁸, schrijft drs. H. de Jong in *Opbouw* van 14 september een artikel over de identiteit van de Nederlands Gereformeerde Kerken. Daarin betoogt hij dat Gods Woord een smalle rand van onzekerheid aan zich heeft. Het gezag

daarvan moet wel enigermate gerelativeerd worden, maar de hoofdlijnen krijgen daardoor des te meer nadruk. Daarom zal men het, aldus deze predikant,

'... onder ons in het algemeen niet meer opnemen voor het dordtse ondertekeningsformulier: alle stukken in alles met Gods Woord in overeenstemming.'

Hij wil dit bij voorbeeld op de kinderdoop toepassen en heeft dan ook geen moeite met 'het voluit bijbelse karakter van een gelovige baptistengemeente,' inclusief het omstreden punt van de kinderdoop.

Ook voor het kerkverband moet men naar een 'speelrand' zoeken, waarin het experiment een wettige plaats heeft. Hij ziet daarom een eigen taak en plaats voor zijn kerken binnen de gereformeerde gezindte. We kunnen zeggen: eerlijk en oprecht wat de positie van de Nederlands Gereformeerde Kerken betreft. Nu niet door tegenstanders bij conclusie geformuleerd, maar door een voorganger die zelfs de aankomende theologen moet begeleiden. Schrift, belijdenis en kerkorde worden gerelativeerd. De gereformeerde kerken hebben in de zestiger jaren bepaald niet tegen windmolens gevochten.⁶⁹

De Nederlands Gereformeerde Kerk te Zaandam reageert op dit artikel – gelukkig! – aldus:

'Naar aanleiding van hetgeen drs. H. de Jong in het weekblad "Opbouw" heeft gesteld "dat er door het historisch karakter van de Heilige Schrift een rand van onzekerheid aan haar is, en dat indien wij als kerkeraad er voor zouden terugschrikken dit zo te stellen, wij ons beter elders kunnen "melden", in plaats van als Nederlands Gereformeerde Kerken voort te gaan, verklaart de kerkeraad, dat hij deze in wezen Schriftkritische beschouwingen van Drs. H. de Jong als in de genoemde artikelen gepubliceerd, uitdrukkelijk verwerpt, en het ernstig betreurt, dat deze voorstellingen, die aan de hoogte en betrouwbaarheid van de Heilige Schrift als het geïnspireerde Woord van God afbreuk doen "publiekelijk aan onze gemeenten" ter overweging worden aanbevolen.'

Maar verder? Men blijft in dit kerkverband, al sinds 1979, en trekt geen enkele consequentie uit het verwerpen van deze onschriftuurlijke mening. Inderdaad, een huis dat tegen zichzelf verdeeld is.⁷⁰

In 1983 schrijft drs. W.G. Rietkerk enige artikelen in *Opbouw*, waarin hij de Dordtse Leerregels bestrijdt inzake de belijdenis van Gods souvereine verkiezing en verwerping. Dit heeft tot gevolg dat de classis Utrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerken aan deze predikant geen kanselruil wil toestaan. Vijf jaar later, in 1988, verklaart deze dat hij de betreffende artikelen terugneemt. Hij wil over deze belijdenis nog eens rustig nadenken en, als hij zich daartoe geroepen voelt, er te gelegener tijd nog eens op terugkomen. We noteren dat drs. Rietkerk niet erkent in strijd met Schrift en belijdenis te hebben geschreven. Wel heeft hij in eigen kring bestrijding gevonden. Zelfs is er een kerkeraad (wellicht meer?) die geen attestaties naar Utrecht meer afgeeft wegens het afwijkend gevoelen van deze predikant. Maar intussen wordt hij wel in het eigen kerkverband met rust gelaten.⁷¹

Over de doorvretende leer van ds. Telder, ds. Vonk en ds. Blokhuis over 'dood is dood', hebben we het onze al gezegd. In bepaalde plaatselijke kerken worden

vrouwen tot het diakenambt toegelaten. Maar volgens het Akkoord horen de diakenen bij de kerkeraad. Volgt hier dan niet uit dat ook opzicht en tucht, het regeerambt, aan vrouwelijke ambtsdragers wordt toegekend? De NG-kerk te Eindhoven deed hierover verregaande uitspraken, die leiden tot de vrouw in het ambt. Binnen het Akkoord van kerkelijk samenleven blijkt in de NG-kerken een speelruimte te bestaan, die experimenten met de vrouw in het ambt, kinderen aan het avondmaal, afwijking van de belijdenis en relativering van het schriftgezag mogelijk maken. Vandaar dat een ouderling van de NG-kerk te Enschede, de heer J.F. Arends, in een toespraak over de ouderling en de secularisatie wijst op een veranderingsproces, dat bijna geruisloos verloopt, maar waardoor de NG-kerken geleidelijk aan het specifiek gereformeerd karakter verliezen. Hij vraagt zich af, of de Nederlands Gereformeerde Kerken wel confessioneel betrouwbaar zijn. Hij is van mening dat veel bezwaren tegen een kerkorde samenhangen met bezwaren tegen de band aan de belijdenis. Hij merkt op dat er kerken zijn die de vraag naar de vrouw in het ambt allang achterhaald achten: 'Naast de vrouwelijke diaken kent men ook de vrouwelijke ouderling. Uiteraard is er ook geen enkele belemmering voor de vrouwelijke predikant.'

Hij spreekt verder over een 'tweeslachtige kerkgemeenschap' die tegelijk pretendeert een geloofsgemeenschap te zijn. Hij vervolgt:

'Kunnen we verantwoordelijkheid blijven dragen voor kerken, die in belangrijke principiële zaken menen gerechtigd te zijn zelfstandig een eigen weg te gaan? Nog een voorbeeld: Door jonge kinderen toe te laten tot het Heilig Avondmaal?'

Hij vraagt zich af: waar gaan we met onze kerken heen? Volgens hem heeft de door ons besproken Preambule tot gevolg dat deze gaat fungeren

'... als een toegangsdeur voor opvattingen, die haaks staan op wat wij formeel in de Drie Formulieren van Enigheid belijden.'

Hij vreest dat zich in de Nederlands Gereformeerde Kerken een soortgelijke ontwikkeling zal voltrekken als in de synodaal-gereformeerde kerken het geval is. Let wel, dit is het oordeel van een 'insider', niet van een kritiserende buitenstaander. Deze ouderling stelt dan ook de vraag of zijn kerken nog in staat zijn de belijdenis te handhaven.⁷²

Het lijkt 'Rechthaberei', wanneer we opmerken dat deze moeiten er van het begin af al in zaten, maar het is de feitelijke situatie. Op de Generale Synode van Arnhem 1981 diende een rapport van de deputaten voor de buitenlandse kerken, waarin een bijlage te vinden is met onder meer 'Informatie inzake de Nederlands Gereformeerde Kerken' (blz. 653 en verder). In het kort worden daarin dezelfde zaken aan de orde gesteld die ook onze aandacht hier hebben. Over de situatie omstreeks 1981 wordt geschreven:

'Voorts grijpen onschriftuurlijke opvattingen over homofilie, kinderen aan het avondmaal (hetgeen in Rijsbergen al sinds jaren het geval is, zelfs vóór de breuk van 1969) en de vrouw in het ambt om zich heen. Een enkele kerkeraad is er al toe overgegaan kinderen aan het avondmaal toe te laten, of heeft vrouwen in het ambt bevestigd. De kerkelijke vergaderingen (vaak niet meer classis maar regio genoemd) geven in deze en dergelijke zaken wel hun advies, maar doen geen uitspraak meer. Zo komt het in een gemeente voor dat

daar al jaren homofiele vrienden-paren wonen, zonder dat zij van het avondmaal worden geweerd.'

De deputaten signaleren wel verzet binnen de NG-kerken tegen dit confessionele relativisme, maar maken als balans op:

'Het wordt allemaal getolereerd en gepropageerd; en inmiddels doet de gestage druppel zijn uithollend werk.'

Maken we de balans in 1989 op dan blijkt er bij bepaalde kerkeraden en ambtsdragers een toenemende verontrusting te bestaan over de ontwikkelingen in de NG-kerk. Zo zei de heer Arends in een interview over de door ons reeds besproken Preambule:

'De bewoordingen van de preambule dreigen te gaan functioneren als een toegangsdeur voor allerlei zaken die ingaan tegen wat we gezamenlijk willen belijden. Wat er precies met die preambule moet gebeuren, weet ik niet.

Maar ik geloof dat dit punt wel kan leiden tot een crisis in onze kerken.' Hij vreest dat bepaalde ontwikkelingen binnen zijn kerken zullen leiden tot een breuk.⁷³

Daarmee zijn we gekomen tot een beschrijving en beschouwing van de huidige situatie.

5.5. De huidige situatie

We nemen ons startpunt in het *Informatieboekje voor de Nederlands Gereformeerde Kerken* van 1989, redacteur ds. K.H. de Groot. Hieruit blijkt dat de Tehuisgemeente te Groningen in oktober 1965 is ontstaan en nu 307 leden telt. Ze is dus ontstaan in hetzelfde jaar dat ds. Van der Ziel werd afgezet. Bladeren we de naamlijst van kerken door, dan blijkt bij elke kerk vaak niet de datum opgegeven te zijn, waarop zij buiten verband kwam te staan. Waar het wel aangegeven is worden meestal de jaartallen 1969 en 1970 genoemd. We staan met deze gegevens dus zo'n 20 jaar na de scheuring in de zestiger jaren. Het aantal leden bedraagt per 1 januari 1989: 29648, van wie 18441 doopleden. In het Jaaroverzicht lezen we dat het gemeenteleven zich rustig heeft kunnen ontplooiën. Wel leven er verschillende meningen over bijvoorbeeld de vrouw in het diakenambt.

'De één is voor toelating van de zusters tot alle ambten, de ander wil het beperken tot het diakenambt, de derde is er beslist tegen. Er is verschil van inzicht over de opleiding tot de dienst des Woords. De één is voor Apeldoorn, de ander voor een Seminarie, de derde voor een studie aan de universiteit.'

Volgens de schrijver van dit Jaaroverzicht blijft het gevaar aanwezig, dat zulke zaken als een splijtzwam gaan werken. Inderdaad. Want dit betekent dat de aanstaande dienaren des Woord verschillende achtergronden hebben, met alle gevolgen voor de gemeenten. Art. 18 van de huidige kerkorde van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) bepaalt: De kerken onderhouden een theologische school voor de opleiding tot de dienst des Woords'. Hierin wordt een beginsel verwoord dat door de Christelijke Gereformeerde Kerken in 1891 werd vastgelegd, waarbij men zich beriep op 2 Timoteüs 2:2. Waar dit niet langer geldt, is inderdaad een splijtzwam aanwezig. Ds. De Groot constateert verder dat de gemeenten behoorlijk stabiel zijn. Ze hebben een vaste vorm gekregen. Hij schrijft dat men dat kan betreuren of toejuichen, maar dat het nu eenmaal een feit is.

Wel wijst hij op een referaat van drs. H. de Jong op de jaarvergadering van *Opbouw*, waarin deze spreekt over de geringe traditiegebondenheid van zijn kerken. Daarop komt nogal wat tegenspraak. Daarbij komen zaken aan de orde als: de zusters in het ambt, kinderen aan het Avondmaal, de zondagmiddagdiensten en de nevendiensten. De overzicht-schrijver vervolgt:

'Hier worden wel zeer uiteenlopende zaken op één lijn geplaatst. Maar, afgezien daarvan: in meer dan 90 procent van de gemeenten wordt dit niet aangetroffen.'

Dit klopt ongeveer met wat mr.dr. J. Meulink in 1987 betoogde op een Paascongres van de Gereformeerde Studentenverenigingen dat ongeveer drie kwart van de leden van de NG-kerken wel met de vrijgemaakte kerken zou willen verenigen. Daarbij komt nog dat meer dan één kerkeraad of ambtsdrager best de Dordtse Kerkorde weer zou willen aanvaarden in plaats van het Akkoord van kerkelijk samenleven. Dat zijn verblijdende geluiden. Ik reageerde daarop dan ook aldus: 'Als we velen binnen de NGK horen verzekeren dat zij gereformeerd willen zijn in leer, dienst en kerkregering en daarom de strijd tegen verkeerde tendensen in eigen kerkverband aanbinden, zou er dan geen roeping zijn elkaar daarop aan te spreken?'

Ds. de Groot betoogt:

'We mogen gerust zeggen, dat het overgrote deel van onze kerken en kerkleden verder wil gaan in het Gereformeerde spoor, met behoud van de goede tradities.'

Hij constateert inzake de verhouding tot de vrijgemaakte kerken:

'We mogen zeggen, dat het klimaat wat milder geworden is. De vrieskou is verdwenen. Dat is een verheugende zaak. In ieder geval wordt er weer met elkaar gepraat.'

Hij wijst dan op samensprekingen te Amersfoort, Zoetermeer en Zwolle. Helaas lezen we verder:

'Zo lang echter de Vrijgemaakte kerken aan hun eigen exclusieve opvattingen blijven vasthouden, zal het wel erg moeilijk worden om nader tot elkaar te komen.'

We vragen ons af, wat onder deze exclusieve opvattingen wordt verstaan. Is het de handhaving van de artikelen 27-29 van de NGB inzake de ene kerk van Christus? Is dat exclusief of belijdenisgetrouw?

Zo komen we op de samensprekingen en gesprekken die hier en daar zijn begonnen, nu de kruiddamp van de strijd wat opgetrokken is. Geven deze, voorzover we er kennis van kunnen nemen, perspectieven voor de toekomst?

5.6. *Gesprekken en samensprekingen*

Tegen het eind van de jaren 80 komen er hier en daar gesprekken op gang tussen leden van de vrijgemaakte en nederlands gereformeerde kerken en ook tussen enkele kerkeraden. Bieden deze perspectief voor een toekomstige hereniging? Onze nabeschuiving onder 4. kan duidelijk maken dat er verschillende stromingen in de Nederlands Gereformeerde Kerken naast elkaar leven en zo nu en dan op elkaar botsen. Het is dan ook de grote vraag, wie met elkaar gesprek en samenspreking zoeken. We wezen al op de opmerking van de heer J.F. Arends dat

bepaalde ontwikkelingen in de NG-kerken tot een onderlinge breuk kunnen leiden.

In een dubbel-interview in het Nederlands Dagblad tussen prof. J. Kamphuis en drs. H. de Jong worden de zaken nog eens op een rijtje gezet.⁷⁵ Dit gebeurt op een hoofse manier en in alle vriendelijkheid. Maar juist daardoor worden de verschillen overduidelijk.

Drs. De Jong wil de vrijheid houden om bij bepaalde delen van de Bijbel te zeggen: hier klopt iets niet. Hij blijft spreken over een rand van onzekerheid in Gods Woord en is dankbaar dat hij ondanks veel kritiek, daarvoor de ruimte krijgt binnen eigen kerkverband.

Wat de positie van de belijdenis betreft, De Jong wil met haar 'zwakheden en gebreken' geduld hebben, zoals dit ook met het ouderlijk gezag moet gebeuren. Daarom acht hij het te fors, wanneer drs. W.G. Rietkerk in zijn bestrijding van de Dordtse Leerregels een halt wordt toegeroepen. De Jong is er trots op dat hierover in zijn kerken in openheid een gesprek kan worden gevoerd.

Verder is hij van mening dat ds. B. Telder wel wat 'doorgeschoten' is, maar dat ook hij eraan vastgehouden heeft, dat de gelovige bij zijn sterven in Christus geborgen is. Daarom had men hem met rust moeten laten. Er is bij hem ook geen sprake van enige woordbreuk.

Inzake de vrouw in het ambt is drs. De Jong van mening dat Paulus in zijn uitspraken over de vrouw rekening hield met de toenmalige maatschappij. Door in deze tijd de vrouw uit het ambt weg te houden geef je juist ergernis aan de huidige maatschappij. Overal treedt de vrouw als gelijkberechtigd op, waarom ook niet binnen de kerk?

Al is De Jong zelf niet voor kinderen aan het avondmaal, hij is wel van mening dat de voorstanders hiervan goede papieren hebben. Ook daarover moet dus het gesprek mogelijk zijn.

Met andere woorden: inzake het schriftgezag, de binding aan de belijdenis, de plaats van de vrouw in de kerk en de toelating van kinderen tot het avondmaal, moet men elkaar vrijlaten. Deze tolerantie geldt ook, zo voegen we eraan toe, voor hen die eigenlijk elke kerkorde zien als een 'kerker' voor de kerk. Daarmee komen Schrift, confessie en kerkorde in het licht van een bepaald tolerantieconcept te staan. De een gaat daarin verder dan de ander, maar duidelijk is wel dat de Nederlands Gereformeerde Kerken het beeld vertonen van een huis dat tegen zichzelf verdeeld is. Dit blijkt ook uit de vrijheden die men zich plaatselijk op liturgisch gebied veroorlooft.

Samensprekingen bieden onzes inziens dan ook alleen maar perspectief, wanneer deze plaatsvinden met hen die zich tegen bovengenoemde tolerantiegedachten verzetten.

Er zijn namelijk kerkeraden, ambtsdragers en gemeenteleden in de NG-kerken die voor de gereformeerde belijdenis willen opkomen en tegen de dordtse kerkorde geen enkel bezwaar hebben. Zou met hen dan geen hereniging mogelijk zijn?

5.7. Voorwaarden voor hereniging

Op 7 november 1987 komt een thema-nummer van *De Reformatie* uit, waarin

onderscheiden scribenten zich uitlaten over de verhouding tussen de vrijgemaakten en nederlands gereformeerden. Daarbij wordt ook de vraag onder ogen gezien of en hoe hereniging mogelijk zou zijn. Prof. dr. C. Trimp noemt drie voorwaarden, waaraan bij een verantwoorde vereniging moet worden voldaan:

1. Omdat veel ondertekenaars van de Open Brief niet synodaal geworden zijn, zou deze niet zo 'somber' bekeken hoeven te zijn. Trimp wijst daartegenover erop dat hij al eerder, in 1968, heeft gewaarschuwd tegen het beoordelen van deze Brief alleen maar onder het aspect van al dan niet synodaal worden. De stellers ervan zijn immers van mening dat men op hetzelfde fundament in velerlei stijl kan bouwen, in allerlei kerken naast elkaar. Nu heeft prof. Trimp er geen enkele behoefte aan het debat over de Open Brief, 'zijn kwalijke strekking en heilloze gevolgen' te heropenen. Wel blijft de uitspraak gelden van de synode van Amersfoort-West uit 1967 omtrent de onverenigbaarheid van de instemming met de Drie Formulieren van Eenheid en het ondertekenen van de Open Brief. Daarmee komt deze uitspraak niet in plaats van de instemming met de Drie Formulieren van Eenheid, maar wordt de zuiverheid in de onderlinge verhoudingen veilig gesteld.

2. We kunnen niet herenigen op grondslag van de consensus, dat de synode van Hoogeveen in 1969 ernstig deraillerede, toen zij een van de afvaardigingen uit Noord-Holland niet ontving. Met verwijzing naar het ook door ons besproken rapport (zie noot 15) schrijft Trimp met de beste wil van de wereld Hoogeveen niet te kunnen afvallen.

3. We kunnen ook niet verenigen op basis van de gedachte dat bij de vrijgemaakten een ware-kerk-filosofie wat versleten zou zijn. Dit werd door de Open Brief een religieus-gevaarlijk vrijmakingsgeloof genoemd. Bepaalde verkeerde gedachten op dit punt werden door de synode van Heemse 1984 afgewezen. Maar basis voor hereniging, zo voegen wij eraan toe, blijft de gereformeerde confessie, ook inzake de kerk.

Samenvattend kan het zo gesteld worden: Wanneer van beide kanten trouw aan Schrift en confessie en loyale onderhouding van de Dordtse Kerkorde (in de gemoderniseerde vorm) wordt beloofd en bewezen, dan moet hereniging mogelijk zijn.

Nu zijn de vrijgemaakte en nederlands gereformeerde kerken elkaar op een concreet punt kwijtgeraakt: De veroordeling van de Open Brief als tegenstrijdig met de confessie door de synode van Amersfoort-West in 1967. Al hoeft deze Brief niet alinea voor alinea opnieuw besproken worden – zéker niet! – inzake het toekomstig samengaan moet wel iets vastgelegd worden. Men moet immers, als het goed komt, verder in één kerkverband. Wanneer NG-kerken zich tegen allerlei verkeerde tendensen in eigen kerkverband verzetten, omdat ze trouw willen zijn aan Schrift, confessie en kerkorde, is een gezamenlijke verklaring met het oog op toekomstig samengaan best mogelijk. Zelf heb ik in bovengeciteerd nummer van *De Reformatie* een formulering in deze trant voorgesteld: De Nederlands Gereformeerde Kerk herkent en aanvaardt de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in haar strijd voor de integrale handhaving van de belijdenis sinds de veroordeling van de Open Brief door de Generale Synode van Amersfoort-West 1967. Daarmee wordt niet de hele inhoud van de Open Brief weer in dis-

cussie gebracht, ook niet de vraag of de synode van Amersfoort kerkrechtelijk in alle opzichten juist gehandeld heeft. Wel wordt de koers, die werd uitgezet voor de jaren daarna, als gereformeerd erkent. De soepele formulering 'sinds de veroordeling' van de Open Brief laat plaats voor bepaalde bezwaren, maar geeft meteen aansluiting bij het bestaande gereformeerde kerkverband. Men kan namelijk in bepaalde NG-kerken wel zeggen: we willen gereformeerd zijn en blijven, maar men kan geen enclave vormen in eigen kerkverband. Men is als plaatselijke kerk ook verantwoordelijk voor het geheel. De gemeenschap der heiligen omvat niet alleen de gelovigen, maar ook de kerken zelf. Daarom is men als plaatselijke kerk mee verantwoordelijk voor wat in het kerkverband gebeurt of wordt getolereerd. Het komt me voor, dat het meer dan twintig jaar verkeren in het kerkverband van de NG-kerken, dat besef bij bepaalde plaatselijke kerken wel wat heeft doen slijten. Terugkeer naar de gereformeerde kerkorde houdt ook in dat men zijn plaats weer inneemt in een gereformeerd kerkverband met al zijn rechten en verplichtingen.

5.8. Concrete poging tot hereniging

Op een enkele plaats is een samenspreking tussen twee kerkeraden op gang gekomen. Ook in Zwolle is dit gebeurd en de correspondentie is van beide zijden gepubliceerd.⁷⁶ Jarenlang zijn er gesprekken gevoerd tussen de moderamina van de vrijgemaakte en nederlands gereformeerde kerk met verantwoording aan hun respectievelijke kerkeraden. Daaruit vloeiden officiële kerkeradsbrieven voort, die een neerslag geven van de wederzijdse standpunten.

Ter verduidelijking moet hieraan worden toegevoegd dat het in de NG-kerk te Zwolle tot een scheuring is gekomen. Daaraan gaat een uitspraak van de kerkeraad van de NG-kerk vooraf dat één van zijn predikanten, ds. J. Schelhaas, schorsingswaardig is. Deze uitspraak wordt gedaan met 17 stemmen voor, 4 tegen en 4 onthoudingen. Vijf ambtsdragers roepen daarop de gemeente apart samen en vormen, samen met ds. Schelhaas, een verzelfstandigde gemeente. Daarop worden deze ambtsdragers door Zwolle en de genabuurde kerk van Zalk geschorst, terwijl de betrokken predikant zich aan opzicht en tucht van de kerkeraad onttrekt. Men vraagt nu als 'verzelfstandigde gemeente' toegang tot het NG-kerkverband. Deze toegang wordt door de Landelijke Vergadering verleend. Het gevolg is dat de andere kerkeraad zich niet meer officieel op de regionale en landelijke vergaderingen vertegenwoordigt acht.

Over deze zaak, die het hele NG-kerkverband in beroering bracht, schrijft ds. G. Janssen – ons uit het voorgaande wel bekend – in 1983 een brochure *Is Christus gedeeld?* Hij noemt daarin de typering 'verzelfstandiging van een deel der gemeente' een virtuoes gevonden woord voor een door de Schrift veroordeelde zaak: een scheuring. Hij vervolgt: 'Woorden moeten een zaak duidelijk maken, niet verbloemen'.

Maar de Landelijke Vergadering keurt met 27 stemmen voor, 1 tegen en 6 onthoudingen deze verzelfstandiging goed. Nu schrijft ds. Janssen in zijn brochure dat de *houding* en het *gedrag* van ds. Schelhaas hem vooral veroordelingswaardig hebben gemaakt en niet de verschilpunten op zichzelf. We herkennen hierin het standpunt dat ds. Janssen op de synode van Rotterdam-Delfshaven innam

tegenover ds. J. van der Schaft. Op een kardinaal punt had deze de ambtelijke samenwerking verbroken en daarmee de rust en de eenheid van de gemeente op het spel gezet. Dat maakte hem schorsingswaardig. Welnu, eenzelfde oordeel velt ds. Janssen in deze zaak over ds. Schelhaas.

Ook de kerkelijke pers bemoeit zich ermee. Zo schreef drs. O. Mooiweer in het *Kerkblad* van Enschede-Noord:

'De Landelijke Vergadering is op de tour van de geschorste broeders gegaan en heeft hen in dat opzicht duidelijk in bescherming genomen (...) Volgens de Landelijke Vergadering is het blijkbaar geoorloofd aan ambtsdragers om als minderheid zelfstandig te gaan optreden in een bepaalde moeilijke situatie. Je moet je bij een kerkeeraadsbesluit, dat bijna altijd een besluit van de meerderheid is, normaliter neerleggen, maar dat is geen vaste regel. Door een dergelijke besluitvorming geef je als Landelijke Vergadering een recept voor kerkscheuring en heb je de scheuring in Zwolle ten diepste gelegaliseerd.⁷⁷

Waarom ik voorgaande situatietekening geef? Om duidelijk te maken dat de tijd te Zwolle voor een samenspreking rijp is, daar de kerkeeraad, waarvan ds. Z.G. van Oene praeses is, in conflict met eigen kerkverband leeft. Allerlei ontwikkelingen in dit kerkverband worden dan ook door deze kerkeeraad met zorg gadeslagen en door hem bestreden. Dat is de eigen achtergrond van deze samensprekingen met de vrijgemaakte kerkeeraad.

We memoreerden al dat deze gesprekken jaren voortduurden. Informeel beginnen ze in juni 1986. Een laatste brief wordt van vrijgemaakte zijde geschreven op 3 juli 1989.

Op heel veel punten komt men dicht tot elkaar. De NG-kerkeeraad spreekt in een verklaring uit: Wij geloven en belijden, dat de drie formulieren in alles overeenstemmen met Gods Woord, blijkens de ondertekening van de Verbindingsakte van de Kerk te Zwolle. De verklaring vervolgt:

'Ondertekening van deze Verbindingsakte houdt in afwijzing van het publiek disputabel stellen van dit fundament van de Gereformeerde Kerken in Nederland, of delen daarvan. Desgevraagd verklaart het moderamen, hoewel daarover nooit problemen in Zwolle zijn geweest, dat hij onverkort aanvaardt de leer der Kerk, beleden in de Dordtse Leerregels en Zondag 22 van de Heidelbergse Catechismus en dat deze leer in de kerken gehandhaafd dient te worden.'

Daarmee wordt dus de leer van drs. W.G. Rietkerk inzake de verkiezing en die van ds. B. Telder inzake de 'tussentoestand' duidelijk afgewezen. Ook t.a.v. de Dordtse Kerkorde wordt verklaard dat deze naast praktische ook duidelijk bijbelse regels geeft en dat deze regels naartig zullen worden nagekomen.

Op 3 november 1987 kon de vrijgemaakte kerkeeraad dan ook schrijven:

'Met dankbaarheid constateert de raad, dat u elke publieke disputabelstelling van het fundament van de Gereformeerde Kerken in Nederland of delen daarvan, afwijst. U concretiseert dit t.a.v. de Dordtse Leerregels en zondag 22 van de Heidelbergse Catechismus. Intussen kan niet verheeld worden dat u zo'n twintig jaar in een kerkverband hebt geleefd, waarin afwijking van de belijdenis — op deze en andere punten — werd getolereerd. Het is dan ook niet uit wantrouwen, maar met het oog op duidelijkheid, dat de kerke-

raad u vraagt of u niet mede verantwoordelijk bent voor deze verkeerde tolerantie door tot een kerkverband te behoren dat dit alles toeliet. Door met dit kerkverband te breken en de D.K.O. te aanvaarden effectueert u uw uitspraak inzake het ontoelaatbare van het disputabel stellen van de belijdenis.' Een nadere concretisering inzake de trouw aan de belijdenis wordt daarom gevraagd. We lezen:

'De raad meent daarmee geheel in de lijn van de kerk van alle eeuwen te gaan, die trouw aan Schrift en belijdenis steeds in concrete situaties heeft betracht. Zo hebben Afgescheidenen en Dolerenden hun trouw aan de confessie concreet gemaakt door vast te stellen dat het breken met de Nederlandse Hervormde Kerk, landelijk en plaatselijk, door Gods Woord en de Gereformeerde Confessie geboden is.'

De noodzaak hiervan wordt met de volgende voorbeelden duidelijk gemaakt: 'Het kan u immers bekend zijn dat ook de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk zegt de gereformeerde belijdenis te aanvaarden. Maar desondanks blijft men nadrukkelijk hervormd en roept anderen daartoe op. Ook uw breuk met degenen die ds. J. Schelhaas volgen kan dit duidelijk maken. De laatsten zullen ook betuigen dat zij trouw aan de confessie willen zijn. Maar u hebt zelf t.a.v. hen de zonde van scheurmaking moeten constateren.' Daarom vraagt de vrijgemaakte kerkeraad of de nederlands gereformeerde kerkeraad zijn verklaring niet aldus kan concretiseren:

'Daarom erkennen en aanvaarden wij de Gereformeerde Kerken in haar strijd voor de integrale handhaving van de belijdenis sinds de veroordeling van de Open Brief door de Generale Synode van Amersfoort-West in 1967.'

In een nadere verklaring van 9 november spreekt de NG-kerkeraad uit dat hij de zorg voor de handhaving van de confessionele trouw, zoals die in genoemde jaren (de zestiger jaren, W.G.d.V.) in de gereformeerde kerken naar voren kwam aanvaardt. En in een schrijven van 4 januari 1988 betoogt de kerkeraad:

'Wij achten het niet juist, dat uwerzijds bóven de instemming met de Drie Formulieren van Eenheid een aparte verklaring wordt gevraagd ten aanzien van het handelen van de Gereformeerde Kerken "in haar strijd voor de integrale handhaving van de belijdenis sinds de veroordeling van de Open Brief door de Generale Synode van Amersfoort-West in 1967".'

Betoogd wordt dat de Open Brief niet de oorzaak van de scheuring in Zwolle is geweest, maar de strijd om de plaats en taak van de diakenen t.a.v. de kerkeraad.

Dit punt zal verder de gedachtenwisseling beheersen. We hebben hierover onder 3.4.8. al het onze gezegd. Steeds is tegenover de NG-kerkeraad gesteld dat de oorzaken van de moeiten in Zwolle zeker ook te maken hadden met wat in het kerkverband gebeurde. Daarin speelde de Open Brief een grote rol. Vandaar dat de vrijgemaakte kerkeraad op 7 september 1988, na een verdere briefwisseling, onder meer schrijft: de classis Zwolle van 26 september 1968 sprak uit dat kandidaat-ambtsdragers tegen wie bezwaren zijn ingebracht op grond van hun instemming met de strekking van de Open Brief nader 'gehoord' moeten worden. Deze brief heeft zeker in Zwolle een rol gespeeld. Aan het eind van deze brief wordt een dringend appèl op de NG-kerkeraad gedaan:

'Broeders, het gaat er niet om dat de een voor de ander op de knieën moet. Niet voor niets spreekt de Bijbel over "de werkers van het elfde uur". We willen niemand er een verwijt van maken dat twintig jaar geleden niet geheel werd onderkend, wat er wezenlijk in onze kerken aan de hand was: de strijd om het bestaan en voortbestaan als Gereformeerde Kerken (...) Maar wij dachten dat, nu we twintig jaar verder zijn en bepaalde ontwikkelingen veel duidelijker zijn geworden, we elkaar in Zwolle herkenden en erkenden in deze noodzakelijke strijd. Als dat het geval is, hoeven we over allerlei zaken uit het verleden niet zo lang meer te spreken (...) Wat vandaag in uw kerkverband gebeurt, zat er in 1969 al in. We zeggen dat niet in zelfverzekerdheid, want zonden en gebreken zijn ook ons niet vreemd. Maar we zeggen het wel in de vrijmoedigheid van het geloof dat, wil er een weg naar de toekomst zijn, we elkaar in deze zaken moeten herkennen en erkennen. Wanneer de "wachter" niet "op de bazuin" blaast, wordt het volk niet gewaarschuwd (Ezechiël 33:6).'

5.9. *Geloven en handelen*

Na het bovenstaande is de vraag begrijpelijk: moet op dit punt de hereniging afspringen? Immers, van beide kanten worden Schrift en belijdenis aanvaard, van beide kanten wordt trouw aan de kerkorde betuigd, van beide kanten wordt het disputabel stellen van de belijdenis bestreden. Waarom komt men dan niet verder?

Hiermee wordt een belangrijk punt aangesneden, dat al eerder een rol in de kerkgeschiedenis heeft gespeeld. Dr. G. Puchinger heeft, in de periode dat hij kritisch tegenover de vrijgemaakte koers stond, verschil willen maken tussen wat hij noemt *credenda* en *agenda*. Hij bedoelt hiermee: men kan één zijn in wat geloofd moet worden – *credenda* –, terwijl men uiteengaat in wat gedaan moet worden – *agenda*. Dat laatste valt te betreuren, want de een kiest deze kerk en de ander die, maar ten diepste is men één in het geloof. Dit is bijvoorbeeld de achtergrond van de gedachten over de *gereformeerde gezindte*. Al zijn gereformeerde belijders kerkelijk verdeeld, in hun gezindheid, in wat ze geloven en belijden, zijn ze ten diepste één. Dus wordt de kerkelijke verdeeldheid gerelativeerd.

Een dergelijke gedachtengang treft men bij de (meerderheid van de) kerkeraad te Zwolle aan die op 23 oktober 1967 uitspreekt:

'De kerkeraad weet zich gebonden aan Schrift en belijdenis. Geen enkel ander beoordelingscriterium geldt in de gemeente.'

Daarmee kunnen we instemmen. Maar dan komt dit vervolg:

'... ook niet dat, waarbij het al of niet aanvaarden van elkaar wordt verlegd van het Woord van God en de aanvaarde belijdenis van de kerk naar de beoordeling en waardering van feiten uit de geschiedenis.'

Dit is een zeer gevaarlijke stelling, want daarmee wordt de belijdenis weggepromoveerd en kunnen concrete feiten niet meer *getoetst* worden. We wezen al op het voorbeeld van Afscheidenen en Dolerenden die beiden de belijdenis aanvaardden, maar haar ook *hanteerden* in het afwijzen van de Hervormde Kerk. Dat was niet een 'verleggen' van de belijdenis naar een 'waardering' van feiten

uit de geschiedenis, het was juist een *handhaven* van de belijdenis in een concrete situatie. Als de Here in de vijfde bede van het 'Onze Vader' credenda en agenda aan elkaar verbindt, moeten wij dat dan ook niet doen?

De hardnekkige weigering van de NG-kerkeraad te Zwolle om de Open Brief in het geding te betrekken was niet alleen inconsequent, maar komt ook uit deze achtergrond op. Ze was niet consequent, want wel werd concreet uitgesproken dat de leer van drs. Rietkerk en van ds. Telder moet worden afgewezen als in strijd met de belijdenis, maar dit mocht niet ten aanzien van de Open Brief geconcretiseerd worden. Waarom niet? Omdat deze maar 'een vodje papier' was! Nu klopt dit niet, want ze werd aan alle kerken en kerkleden voorgehouden om hen in een 'reële beslissingssituatie' te brengen. Maar afgezien daarvan, is een ambtsdrager niet geroepen dwalingen tegen te staan? Of ze nu mondeling verkondigd worden, of op een vodje papier staan, of in een Open Brief worden aangedragen, het doet er niet toe. Een herder is geroepen terwille van de kudde dwalingen te weerleggen, hoe ze ook onder zijn aandacht komen.

Nu is het opmerkelijk dat de NG-kerkeraad *bepaalde* dwalingen wel wil afwijzen, inzake de verkiezing en het onmiddellijke leven na dit leven. Maar wanneer de *hele* belijdenis disputabel wordt gesteld, mag daarover niets concreets gezegd worden. Dat betekent een zekere willekeur.

Letten we echter op de achtergrond van deze weigering, dan is het duidelijk dat de kerkeraad een bepaalde *grens* wil trekken in wat wel en niet wordt erkend. Op 3 maart 1969 verklaart de praeses, ds. Z.G. van Oene, op een gemeentevergadering: 'Ik wil met alle duidelijkheid stellen, dat men over deze Open Brief en de inhoud daarvan mag denken wat men wil'. Volgens hem moet nog bewezen worden dat hier afwijking van de belijdenis der kerk is.

We tasten zeker niet mis, wanneer we in dit standpunt de redenen opmerken, waarom de huidige NG-kerkeraad wel in het algemeen het disputabel stellen van de belijdenis afwijst, maar dit ten aanzien van de Open Brief niet concreet wil maken.

Nu heeft de vrijgemaakte kerkeraad het de andere kerkeraad naar ons oordeel werkelijk niet moeilijk gemaakt. De clausule 'sinds de veroordeling van de Open Brief' noteert eigenlijk alleen maar een datum. Dit betekent niet dat men het op alle punten met deze veroordeling, kerkrechtelijk of dogmatisch, eens moet zijn. Maar het betekent wel dat men tot een kerkverband toetreedt, waarin deze besluiten 'gelding' hebben, ook de besluiten van Hoogeveen. Daarom spreekt de gereformeerde kerkeraad te Zwolle ook over een 'minimum', waaraan de andere kerkeraad moet voldoen, wil het werkelijk tot een samengaan over de hele linie van het kerkverband kunnen komen.

Waar de NG-kerk, door haar eigen benarde positie in het kerkverband en wegens het terechte verzet tegen allerlei verkeerde tendensen, zo dicht bij de gereformeerde kerk ter plaatse lijkt te staan, is het teleurstellend dat het niet tot hereniging komt.

Over andere plaatselijke samensprekingen kunnen we niet oordelen, maar het verloop te Zwolle geeft helaas niet veel moed voor de toekomst.

Waarom we zo uitvoerig op deze samensprekingen te Zwolle zijn ingegaan? Omdat het hier een NG-kerk betreft, die, zover we weten, het dichtst bij onze ker-

ken staat en die een groot aantal bezwaren tegen het functioneren van het eigen kerkverband, met name inzake het tolereren van dwalingen met ons deelt. Eigenlijk een gunstige uitgangspositie. Maar als het daar niet lukt, hoe moeten we dan over positieve ontwikkelingen bij andere samensprekingen oordelen? Toch willen we ter afsluiting nog in kaart brengen, op welke wijze een verantwoord hereniging tot stand zou kunnen komen. Moet heel het verleden daarbij weer opgerakeld worden? Moeten schorsingen eerst ongedaan gemaakt worden? Kan men elkaar wederzijds als ambtsdragers erkennen? Allemaal ingrijpende vragen, waarover we nog apart moeten spreken.

5.10. Hoe verantwoord te verenigen?

Er bestaat wellicht geen moeilijker zaak dan het verenigen van kerken en kerkengroepen die tientallen jaren afzonderlijk hebben geleefd. Niet alleen principiële, maar ook zakelijke en emotionele factoren spelen een grote rol. Maar stel dat onder Gods gunst een verantwoorde hereniging in het gezichtsveld komt, wat moet dan wel en wat niet meer aan de orde worden gesteld?

In 1939 heeft prof. dr. K. Schilder zich ook met dergelijke vragen beziggehouden. Zoals bekend was hij een hardnekkig bestrijder van de leer van de pluriformiteit van de kerk, waarin men zich neerlegt bij het bestaan van allerlei kerkelijke instituten naast en tegenover elkaar. Welke geestelijke wapens dienen daartegen gehanteerd te worden? Hij schrijft dan:

'Wapen in dien strijd kan nimmer zijn het halsstarrig alleen maar wijzen op fouten van een voorgeslacht, of van een kring van tijdgenoten, die, zeg 15 jaar geleden, zich misgrepen hebben, naar onze mening. Want hoezeer het napluizen van zulke fouten soms onvermijdelijk, en, als 't heus uitpluizen is, ook leerzaam moge zijn, het kan toch niet volstaan voor wie de Pinkstergeest in zijn opmars naar de eenheid der kerkelijke samenleving zoveel mogelijk bijhouden wil en Hem daarin dienstbaar wezen wil.'

Schilder maakt dit concreet met betrekking tot de Hervormde Kerk:

'Indien, om maar bij Nederland te blijven, morgen aan den dag de Ned. Herv. Kerk, ook al zou haar synode geen (wetenschappelijk ingedacht) oordeel willen geven over 1834 en 1886 (Afscheiding en Doleantie, W.G.d.V.), voor de toekomst zich zou willen vastleggen op de gereformeerde belijdenis (en dús ook kerkregering), dan zouden we dadelijke móeten samenleven.'

Hij motiveert dit aldus:

'Niet de *handelingen* van *eertijds*, doch de *houding* van *heden* beslist. Dageelijks rust op onze schouders de roeping om te doen wat in ons vermogen ligt tot het onder één dak samenbrengen van wat op goeden grond daaronder hóórt.'

Het mag volgens Schilder niet aan ons liggen, indien mensen, die God naar zijn Woord willen dienen en belijden, met ons niet kerkelijk samenleven.⁷⁸

Deze werkelijk oecumenische instelling dienen ook wij te kennen, al zal op onderdelen nog wel meer moeten worden gezegd, ook inzake het dadelijk samenleven.

Ja maar, zal men zeggen, hoe moet het dan met bepaalde schorsingen die zijn uitgesproken in het verleden?

Onze Afscheiden voorouders hebben met dit vraagstuk ook te maken gekregen. Zware beschuldigingen werden wederzijds geuit. Schorsingen werden voltrokken. Zo waren er Kruiskerken ontstaan die alle orde en regel verwierpen. Een Provinciale Vergadering had in 1838 zelfs besloten de ambtsdragers van Zwolle, Kampen en Zalk te schorsen. Deze geschorsten zouden door een commissie van vermaning nog worden bezocht en bij volharding in hun kwaad van hun ambt vervallen worden verklaard.⁷⁹ Toch vond er in 1869 een bijna totale hereniging tussen de Afscheiden en Kruisgemeenten plaats.

Ik weet niet of en hoe over allerlei schorsingen is gesproken. Zou men die niet voor de Here hebben neergelegd en het oordeel aan Hem hebben overgelaten? De nadruk viel erop dat men elkaar over en weer als gereformeerde belijders herkende en erkende. De synode van Middelburg van 1869 sprak over een vereni-

'... zonder voorwaarden, zonder oude feiten of vroegere geschiedenissen op te halen, vergeten en vergeven hetgeen achter ons ligt en zich strekken naar hetgeen voor ons ligt.'

Dit ligt anders dan bij de door de synodaal Gereformeerde Kerken beoogde samsprekingen. Wanneer zij teruggekeerd waren tot de gereformeerde leer en kerkregering, dan zou over schorsingen en geschorsten zelf niet lang meer gesproken zijn.

Daarom werd op de vrijgemaakte synode van Groningen 1946 met grote dankbaarheid op een uiting van prof. dr. K. Schilder gewezen, in de openbare zitting gedaan:

'Indien het komt tot gedachtenwisseling, zullen we 't heel weinig hebben over de geschorsten, en evenmin over de schorsingen, maar heel veel over de kerkrechtelijke theorieën, die achter deze schorsingen liggen.'⁸⁰

Met inachtneming van het verschil in situatie, ben ik van mening dat dit ook bij deze samsprekingen kan gelden. Wanneer men het van beide zijden eens is over de trouw aan Schrift, confessie en kerkorde, hoeft over schorsingen en geschorsten 'heel weinig' meer gesproken worden. Let wel, dit werd indertijd gezegd door een hoogleraar, die zich op het hart getrapt voelde door zijn schorsing en afzetting. Maar wie weer één is in geloof en belijdenis kan veel vergeven en vergeten.

Als plaatselijke samsprekingen dat resultaat zouden hebben, zouden we dan niet mogen spreken van een 'wonder van de twintigste eeuw'? Deze eeuw loopt snel naar een einde. Maar klemmender dan de naderende eeuwwisseling is het gebed en gebod van de Here, 'dat zij allen één zijn' (Joh. 17:20).

Geen enkele voorwaarde, schreven we, dan trouw aan Schrift, confessie en kerkorde. Het is dan ook geen nieuwe voorwaarde, wanneer gevraagd wordt deze trouw *concreet* te maken. Dat deden Afscheiden en Dolerenden in 1892, toen ze het breken met de Hervormde Kerk als opdracht van Schrift en belijdenis vaststelden. Daarmee zette men zich niet vast op 'een historisch feit'. Het was juist *trouw* betonen aan de confessie. Die trouw zoeken we bij onszelf en bij anderen. Ook in de afwijzing van de kwalijke invloed van de Open Brief. Niet meer en niet minder.

Geef een wederzijdse erkenning van elkaars ambten en ambtsdragers dan geen

moeite? Laat ik in dit verband mogen wijzen op een uitspraak van prof. dr. H. Bouwman:⁸¹

'Hoewel Calvijn de Roomsche kerk noemde een valsche kerk, het rijk van den antichrist, en de geloovigen waarschuwde zich toch aan de heerschappij van den paus te onttrekken, opdat zij niet gevaar zouden loopen de eeuwige zaligheid te missen, aarzelde Calvijn niet te verklaren, dat de Paus van Rome wel degelijk eert ambt bezat en dat, hoe onwettig hij ook aan zijn ambt gekomen was, hij, indien hij zijn dwaling afzwoer ambtsdrager kon blijven, namelijk dienaar des Heeren in de Kerk van Rome.'

Onze gereformeerde voorouders lieten dan ook voormalige roomse priesters toe tot het ambt van predikant, al deden zij dit voorzichtig en na onderzoek.

Bouwman schrijft dan ook:

'Reformatie begint altoos met de erkenning van de opzieners der kerk als wettige opzieners. Indien een Roomsche priester tot de overtuiging kwam, dat hij tot hiertoe gedwaald had, en hij nu voortaan zijn ambt getrouwelijk naar Gods Woord ging vervullen, dan behoefde zijne roeping niet nader onderzocht te worden.'

Onder opzieners reken ik ook uitdrukkelijk de ouderlingen van de gemeente. Wanneer zij met de predikanten en diakenen een door God geboden vereniging najagen, raken zij niet hun ambt kwijt, maar *bedienen* het getrouw. Dat geldt toch zeker van ambtsdragers die de gereformeerde belijdenis liefhebben en naar haar handelen!

6. HET VUUR BLIJFT BRANDEN

We zijn aan het einde van dit cahier gekomen. Het was een lange en vaak verdrietige weg die we zijn gegaan. Het beschrijven van de strijd en het uiteengaan van wie eenmaal broeders van hetzelfde Huis zijn geweest en die samen in de Vrijmaking van de kerk opgetrokken zijn is allerm minst een prettige bezigheid. De titel van dit geschrift *De Vrijmaking in het vuur* geeft het vuur van de verdeeldheid en van de beproeving aan. Er kan ook anders over worden gesproken. En dan in de lijn van het gedenkboek van de Vrijmaking dat in 1979 verscheen: *Het vuur blijft branden!*

Prof.dr. J. Douma koos deze titel met een herinnering aan Jeremia 20: 9. Gods Woord werd in hem tot een brandend vuur, juist toen hij het wilde laten afweten. Maar de Here werd hem te sterk. En dus bleef het vuur branden. Geen onheilig vuur, maar heilig vuur. Daarom eindigen we met een citaat uit dit 'Vrijmakingsboek':

'Veel onheilig vuur heeft er gebrand. Maar het is toch niet sterk genoeg gebleken om de vrijgemaakt-gereformeerde kerken in de as te leggen. Ze zijn er nog omdat ook ander vuur bleef branden. Dat schrijven we niet aan onszelf toe, maar aan de God van Jeremia.' (blz. 191)

Zo is het en zo zal het zijn. We zijn nog kerk onderweg. Maar de bewaring van Christus' Woord geeft *brandende harten*. Zoals bij de Emmaüsgangers:

'Was ons hart niet brandende in ons, terwijl Hij onderweg tot ons sprak en ons de Schriften opende?' (Lukas 24:32)

BIJLAGE:

OPEN BRIEF AAN DE 'TEHUIS-GEMEENTE' IN GRONINGEN

L.S.

Het is ons een behoefte ons met een brief te richten tot de leden van de 'Tehuis-Gemeente' in Groningen.

Allereerst om onze blijdschap te uiten, dat zij in het schisma dat werd aangericht door de Raad van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Zuid, geweigerd hebben een betrouwbaar dienaar van onze Heer te verwerpen.

Wij kozen de vorm van een open brief, omdat we met wat we schrijven, niet alleen hen, maar al onze kerken willen dienen.

Naar onze overtuiging is het gebeuren in Groningen-Zuid een wrange vrucht van een beschouwing over de vrijmaking die religieus gevaarlijk is en voert tot ontbinding van onze kerken.

Wij hopen, dat de 'Tehuis-Gemeente', hoe smadelijk ook behandeld door de gemeenschap der Vrijgemaakte kerken, toch deze kerken zal willen dienen.

Zij kan dit doen door harerzijds alles in het werk te stellen, dat twisten tussen broeders en zusters van één huis worden opgeruimd. Moge daaraan ook meewerken de samenspreking waarom de Raad van de (synonaal-)Gereformeerde Kerk haar heeft gevraagd.

Wij willen deze gemeente met ons gebed en meelevens vasthouden.

Ons verzoek aan haar is: blijft U ook ons vasthouden, met de kerken die wij liefhebben.

Aan de gemeente van leden van de Gereformeerde Kerk van Groningen-Zuid

In februari 1966 zond u een brief aan alle kerken binnen het verband van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) in Nederland, die U ook publiceerde.

Daarin heeft U zich in onze praktische hulp en voorbede aanbevolen. U legde daarin Uw situatie als 'Tehuis-Gemeente' indringend aan ons voor.

Een maand later ontvingen dezelfde kerken een stuk van de Raad der Gereformeerde Kerk van Groningen-Zuid. Daarin werd, gelijk uit de pers bleek, de overtuiging uitgesproken, dat wij U in deze schismatieke actie nimmer met praktische hulp mogen steunen en zeker niet met onze voorbede mogen omringen. Onze kerken werden aldus voor een keuze geplaatst: U wel of geen hulp bieden; wel of niet voor U bidden.

Wij hebben onze keuze gemaakt. Wij willen U in broederlijke gemeenschap bijstand bieden en U in onze gebeden gedenken. En wij willen daarvan in deze Open Brief publiek rekenschap geven omdat Uw zaak zelve een publieke is.

Schismatiek?

Wij kunnen niet onderschrijven het oordeel van de kerkeraad van Groningen-Zuid, dat U zich aan een schismatieke actie schuldig maakt. Naar ons gevoelen heeft deze raad zelf een schisma in de gemeente veroorzaakt, door, zonder dat openbare zonden gepleegd waren, en tegen de rechtsregels van het kerkverband in, voorts nog met de geringste meerderheidssteun uit de gezamenlijke kerken die denkbaar is, zijn dienaar des Woords, Ds. A. van der Ziel, te schorsen en af te zetten.

Toen zag de gemeente zich voor de keus geplaatst: óf de kerkeraad volgen en dan tegen de wil van Christus in Ds. Van der Ziel niet meer als betrouwbaar dienaar van onze Heer ontvangen; óf zich van de kerkeraad losmaken en dan naar de wil van Christus Zijn dienaar, Ds. van der Ziel, blijven aanvaarden. U koos de laatste weg. En daarover verblijden wij ons. Want wie het voor de lijdende knechten van de Heer opneemt, neemt het voor de Heer zelf op.

Intussen is er bij ons ook groot verdriet, dat in Groningen opnieuw door zonden onder Gods volk de gebrokenheid onder Zijn kinderen is toegenomen. Wij kunnen niet zien, dat U zich door Uw afzonderlijk vergaderen in het Tehuis als een secte hebt afgescheiden van de kerk van Christus. Wat wij wel zien en als een kruis ervaren, zijn zonden die scheiding maken tussen broeders van éénzelfde huis. Een situatie van ongerechtigheid in Uw midden heeft meegebracht, dat U in Groningen tegen elkaar in hebt gekozen. En nu gescheiden wegen gaat. En alleen God weet, hoe lang.

'Vrijmakingsgeloof'

U vroeg ons om praktische hulp en voorbede. Die praktische hulp moge in het kader van deze brief bestaan in het meedenken met U over de weg die U als 'Tehuis-Gemeente' thans hebt te gaan.

Die weg is niet los te denken van de weg die in het algemeen de Gereformeerde Kerken na de Vrijmaking zijn gegaan. Bij ons leeft nl. sterk de gedachte, dat U als 'Tehuis-Gemeente' terzijde zijt komen te staan, omdat U op de door velen gevolgde weg niet spontaan wilde meewandelen.

Deze weg is bepaald vanuit een geloof, dat in en na de vrijmaking diep wortel heeft geschoten in het hart van vele vrijgemaakten: nl. dat onze Heer Jezus Christus door de Vrijmaking van 1944 en volgende jaren een nieuw werk van kerkreformatie heeft ten uitvoer gelegd.

Midden in onzuivere ontwikkelingen van het Gereformeerde leven heeft Hij door de Vrijmaking genadig ingegrepen en Zijn volk opnieuw in vrijheid gesteld. Opdat dit volk nu achter Hem aan, vernieuwd en vernieuwend, zich voor Christus' zaak zou inzetten.

Dit geloof heeft de beleving van de Vrijmaking als een noodzakelijke maar niet-temin pijnlijke breuk met broeders van éénzelfde huis sterk verdrongen. En het is nog steeds bezig welhaast elk gevoelen te verstikken dat in nood over de verdeeldheid van Gods kinderen rept van pogingen tot verzoening en herstel, langs wegen van recht en vergevingsgezindheid, door middel van gesprek en conferentie. De kring die met de Vrijmaking werd achtergelaten, wordt steeds meer besmet gebied verklaard. Een nog zien naar hen van wie wij eens scheiden moesten, wordt als een achterom-zien beschouwd, dat niet past voor wie geschikt wil zijn voor het Koninkrijk Gods, dat via de vrijmakingsweg zich opnieuw in Nederland baan breekt. Hereniging is nog wel mogelijk, maar dan alleen zo, dat ook anderen het besmette gebied verlaten en zich aansluiten bij de gelederen der vrijgemaakten, die nu reeds meer dan twintig jaar zo rijk gezegend werden.

Want in deze 20 jaar ging het van reformatie tot doorgaande reformatie. Van-

uit de schoot der zuiver gehouden kerkgemeenschap mocht weer leven opbloeien, dat alleen het recht heeft om Christelijk, ja Gereformeerd te heten. En binnen goed georganiseerde kaders mocht dit veilig gesteld worden voor de toekomst.

Ware kerk

Zo stuwt het 'vrijmakingsgeloof' al jaren de centrale beweging in onze kerken. Een geloof dat soms officieel kerkelijk, maar veelal semi-officieel, ten nauwste verbonden wordt aan onze geloofsbelijdenis. De vrijmaking vond plaats overeenkomstig art. 28 N.G.B. Het zou geweest zijn een zich voegen bij de ene ware kerk, die onze geloofsbelijdenis conform de Schriften kent. Deze ware kerk wordt in deze landen vergaderd op de aloude grondslag van de Gereformeerde Kerken, nl. Gods Woord en de drie formulieren van enigheid, terwijl haar kerkelijk samenleven alhier wordt geregeld door de Dordtse kerkenordering. De vrijmaking, die tegen confessionele insluipsels en kerkrechtelijke misgrepen en verschuivingen het historisch Gereformeerd karakter van de kerk alhier handhaafde, bewaarde ons zo bij Gods ene kerk op aarde. Zo werd het tot een confessionele aangelegenheid herleid, dat de bedding van Christus' kerkvergaderende activiteit via de vrijgemaakte kerken loopt. Zodanig, dat wie in deze stroom wil meegenomen worden, zich met de vrijgemaakte kerken heeft te verenigen. Alsook, dat wie hereniging zoekt met zijn gescheiden broeders, uit de koers raakt. Want wie niet met Christus vergadert, die verstroot. Doordat dit vrijmakingsgeloof zo met confessioneel gezag bekleedt wordt, wordt dit geloof voor velen onder ons wel zeer verbindend. Het waarachtig kerklidmaatschap komt ermee in het geding. En zo zijn er de spanningen. Spanningen die bij de grote massa, onder de druk gebracht van de confessie, een oplossing vinden in een volgzzaam gaan van de weg die de woordvoerders van het vrijmakingsgeloof wijzen. Spanningen die bij anderen zó worden opgevoerd, dat er conflictsituaties ontstaan. En dan horen we van schorsingen en afzettingen, van heengaan van predikanten en leden der kerk, van scheuringen in gemeenten. Zo hebben we ook van U als Tehuis-Gemeente moeten horen. Aan de kant van de weg gezet, omdat U het vrijmakingsgeloof als confessioneel bepaald niet wilt huldigen. Immers, U wilt een Evangeliedienaar niet zien geschorst, omdat hij dit geloof niet heeft, maar de vrijmaking beleeft als een pijnlijke breuk met broeders van hetzelfde huis en om Christus' wil zich niet bij deze breuk kan neerleggen.

Geen ideologie, maar geloof

U zult verstaan, dat wij evenmin dit vrijmakingsgeloof delen. Niet, dat wij geen goed vertrouwen op onze Heer Jezus Christus hebben met betrekking tot de daad der vrijmaking die wij in 1944 stelden in gehoorzaamheid aan Zijn geboden. Wij erkennen ook, dat deze gehoorzaamheid door de Heilige Geest is gewerkt, Die ons de ongerechtigheid in het kerkelijk handelen van toen deed zien en kracht gaf om ermee te breken.

Wij menen echter dat wij dan nu ook heel de verdere weg van de vrijgemaakte kerken rustig in de handen van onze Heer kunnen leggen, zónder over de zin en de bedoeling van de Vrijmaking in het kader van Christus' kerkvergader-

ringsplan te speculeren of ook vanuit allerlei beschouwingen daarover ons handelen te laten stuwten. Voor ons geldt hier het geopenbaarde gebod alleen. Als wij gehoorzaamheid daaraan betrachten, in de vrijheid van een Christenmens, zal de Heer wel tonen welke weg Hij verder met Zijn vrijgemaakte kinderen gaat. We achten het zich laten beheersen door beschouwingen over de Vrijmaking religieus zeer gevaarlijk. Hoe licht wordt het hart afgetrokken van het vertrouwen op de persoon van Jezus als Heer en Zijn leiding die in heiligheid is, naar het vertrouwen op eigen ideeën omtrent bepaalde gebeurtenissen in de kerkgeschiedenis. Hoe licht wordt de vrijmaking tot het enige religieuze uitgangspunt voor alle Christelijk handelen, zoals blijken kan uit een stelling als deze: 'Wil de zaak van Jezus Christus nog een toekomst hebben in ons land, dan zullen degenen die bij deze zaak betrokken zijn, elkander vóór alles hebben te vinden in de benoeming en waardering van dat wat in 1944 in Nederland is geschied binnen de Gereformeerde Kerken' (vgl. *De Reformatie*, 41e j.g. nr. 38, pag. 299). Men wordt zo geplaatst voor een keuze in de antithese tussen geloof en ideologie en komt gemakkelijk aan de verkeerde kant terecht. Kerkgrenzen worden in verblinding tot partijgrenzen. De gemeenschap der gelovigen wordt herleid – in onwetendheid – tot gelijkgezindheid van partijgangers. De kerkelijke tucht verwordt tot zuivering van de partijgelederen.

Wij willen dan ook vóór alles bij U aandringen, dat U zich blijft vrijhouden van elke vrijmakingsideologie. Dit vragen wij U ook met betrekking tot Uw tweede 'Vrijmaking' in Groningen. Gaat, noch wat de Vrijmaking betreft, noch wat Uw laatste loslating betreft, leven uit eigen ideeën. Gehoorzaamt het gebod en vertrouwt slechts op de Heer. U zult dan ervaren waar de Heer met U komen wil. Zo alleen blijft U mobiel om onder 's Heren leiding te gaan waarheen Hij souverain begeert u te laten trekken.

Opdat de wereld gelove

Zo is er dan de vraag naar de opdracht. Voor U, voor ons. Een opdracht in de vrijheid van een Christenmens te verwerken.

Ook deze opdracht kan niet los staan van het gebod dat naar ons gevoelen richtinggevend heeft te zijn voor de vrijgemaakte kerken in het algemeen.

Het is het gebod om in wijsheid en naar gelegenheid te ijveren, dat twisten onder broeders rond de opdrachten van hun Heer, twisten die zelfs tot een uiteengaan om 's Heeren wil geleid hebben, uit de weg worden geruimd. Zulks in biddend opzien tot Hem, Die de ogen van verblinden kan en wil openen.

Het is een gebod dat gericht is op de grote zin van de aanwezigheid van de kerk in deze wereld. Jezus zond eens zijn discipelen, zoals de Vader Hem gezonden had, de wereld in. Opdat de wereld door hun boodschap in Hem geloven zou. En de eenheid van de Zijnen was daarvoor onmisbaar. Jezus bad ervoor in die bekende woorden: ...opdat zij allen één zijn... opdat de wereld gelove, dat Gij Mij gezonden hebt. Worstelen in gebed en daad om de eenheid als navolging van de Heer is voluit meewerken aan Christus' kerkvergaderingswerk.

Naar ons oordeel is deze opdracht, die juist temeer klem kreeg door de Vrijmaking, vanwege haar verdrietig gevolg van het gescheiden raken van medebroeders, te weinig gezien en nageleefd.

Uit allerei motieven. Ook uit het motief van de angst: waar komen we uit, als we hier eenmaal aan beginnen? Maar dienen we ook op dit gebied niet uit te trekken, zoals Abraham eens uittrok: zonder te weten waar hij komen zou? Dit gold voor de daad der vrijmaking. Het geldt evenzeer voor na de vrijmaking te ondernemen herenigingspogingen.

Uw samenspreking

Wij weten hoe zwaar deze opdracht U weegt. Hoe de beleving van dit gebod ten diepste de inzet is geworden van al Uw strijd en moeite en nu van Uw afzonderlijk-staan in Groningen. Daarom dringen wij er bij U op aan: blijft dit gebod beleven, in de vrijheid die U behield om ernaar te handelen.

We lazen, dat U positief gereageerd hebt op een verzoek tot contactoefening met de Gereformeerde Kerk (Synodaal) te Groningen. De geest en de stijl waarin U antwoordde, heeft ons vreugde gegeven. Wij bidden U kracht en wijsheid toe om in deze contactoefening Gode welbehaaglijk werk te verzetten. U krijgt de kans om voor het forum van Uw vrijgemaakte broederschap in Groningen en voor die van het hele land te doen zien, dat het een rechte zaak is zich in te zetten voor het beëindigen van een broedertwist rond de inzetten van de Heer, waarbij de een tegenover de ander zelfs de sleutelen van het Koninkrijk der hemelen hanteerde. Maar ook aan hen die voor de Heer ijverden zonder verstand, wil God in genade verlichte ogen schenken.

U moet daarbij nooit vergeten, dat U een soortgelijke twist hebt met Uw vrijgemaakte broeders in Groningen. En naar elke kans uitzien die zich zou kunnen voordoen tot verzoening ook met deze broeders.

Hoe rijk zou het zijn, als al deze twisten tussen Christenen konden worden opgeruimd. Als u in Groningen elkaar weer vond in de wederzijdse aanvaarding als medereizigers naar de toekomst van onze Heiland. Dit moet toch mogelijk wezen, dat Christenen hun veten beëindigen. Dat de liefde alle voorliefde voor eigen ideeën overwint om elkaar te vinden bij de fundamentele waarheid van de liefde Gods voor zondaren. Als U met betrekking tot het conflict van 1944 samen weer ziet, hoe wij elkaar bij veel verschil hebben te aanvaarden, omdat we allen van Christus zijn; hoe geen tucht mag worden bediend om eigen voorkeursmeningen te doen triumpferen of om met negatie van art. 31 D.K.O. de kerkelijke orde te handhaven — ziet, dan is o.i. ten principale deze conflictsituatie voorbij. Dan lopen we weer samen.

Hereniging?

Of wij van oordeel zijn, dat U dan ook voorts in één keer ook een eenheid in organisatorische zin met de Synodaal-Gereformeerde Kerken zult kunnen bereiken? Wij dachten van niet. Wie op het gebod ziet, ziet gelijk ook op de werkelijkheid waarin het gebod moet worden nageleefd. En de werkelijkheid is, dat we na de vrijmaking een 20 jaar naast en tegenover elkaar hebben geleefd. Er is een reële vervreemding ontstaan. Beide kerkengroepen zijn door de jaren heen eigen wegen gegaan. Hier zal veel te toetsen en te bespreken zijn alvorens een werkelijke integratie geheel haar beslag zal kunnen krijgen. We noemen bijv. de aanpak van het oecumenisch probleem, de vragen rondom het Schriftgezag en

de Kerkregering. Bovendien, een groep van kerken vertoont velerlei gewetensvorming. Wie met de ganse kudde wil rekenen, zal daarvoor veel dienen op te offeren. En wij willen U toch zien, herstel en integratie zoekend, als lid van onze vrijgemaakte kerkenbond. Als een gemeente die ons allen ten voorbeeld wil zijn. Die een appèl blijft doen op onze gemeenschap, ook al wordt U smadelijk door haar behandeld.

Dan zullen zich de wegen verder wel wijzen. U staat in deze niet alleen. We denken aan de verklaring die dezer dagen de kerkeraden te Zeist publiceerden. Hoe heeft deze publicatie ons verblijd. Dat deze benadering van elkaar onder ons gevonden wordt, is een zegen te achten. Het zou goed zijn als overal elder plaatselijke kerken tot een contactoefening kwamen zoals Zeist te zien gaf. Wanneer 't allerwege tot dergelijke verklaringen zou komen, zou er uitzicht zijn, dat ook op landelijk niveau eens het conflict van 1944 kon worden beëindigd. Deze strijd moet toch eens kunnen woren beëindigd, indien er enige liefde, indien er enige lankmoedigheid; indien er enige ontferming is, ja indien wij allen niet maar ons eigen belang zoeken, maar ook dat wat van de ander is.

De tijd dringt

Want de geschiedenis gaat verder. Gods volk wordt in deze tijd voor nieuwe opdrachten geplaatst. De verschuivingen in het wereld-bestel, geestelijk en materieel, vragen, dat wij de oude taak van het verkondigen van het Evangelie in woord en daad als gemeenschap van discipelen van Jezus in nieuwheid zullen volbrengen. Onder de klem van deze verantwoordelijkheid voor een waarachtige Evangelieverkondiging, afgestemd op onze tijd, staan we allen, vrijgemaakt of synodaal. Hoe dringend nodig is dan veten te begraven en te komen tot het beleven van Christelijke verantwoordelijkheid voor elkaar. Zulks door wederzijds steunen en sterken van elkaar met oprechte kritiek en bemoedigende bijval in zuivere solidariteit. Nog heeft God Zijn volk niet uit de wereldgeschiedenis weggenomen. Hij is er nog op uit om allen tot bekering te brengen. Hij vraagt met grote ernst de Zijnen: Mijn volk, wat doet U nu tot behoud van de velen?

Daarom is het onze oprechte wens aan U en onze bede tot God, dat U als Tehuis-Gemeente in de door U behouden vrijheid onze vrijgemaakte kerken naar dit doel voor wilt gaan. Zodanig, dat U via Uw samensprekingsresultaten en via Uw plaatselijke verantwoordelijkheidsbeleving voor en met de synodaal-Gereformeerde Kerk, een appèl op ons aller hart doet. Wie weet wat God dan aan vruchten wil geven!

En wij

Tenslotte, we zeggen vaak; ziende op het gebod, blind in de toekomst. Maar we kunnen verstaan, dat U ons vraagt: wat hebben we van U in de toekomst te verwachten?

Ons antwoord is: we willen U blijven vasthouden in onze kerken, door duidelijk onze gemeenschap met U vanuit het verband der vrijgemaakte Gereformeerde Kerken te betuigen en in wijsheid te beleven. Het wordt niet gemakkelijk gemaakt. Op allerlei wijze dringt het kerkverband ons tot een loslaten van de broederschap met U en anderen. Zulks via doleanties, afscheidingen, buiten-ver-

band-plaatsing, schorsingen en afzettingen. We willen ons hieraan echter niet gewonnen geven. En begeren duidelijk elke geestelijke dwang in deze richting te weerstaan. Daarom ook schrijven wij U thans publiek, omdat de kerkelijke situatie een duidelijke positiekeuze vereist.

Gelijk de apostel Paulus eens ten koste van alles én Joden-Christenen én Heiden-Christenen wilde vasthouden, zo voelen wij ons gedrongen U als Tehuis-Gemeente én onze vrijgemaakte kerken vast te houden. En slechts zij zullen ons verliezen die ons in deze van zich stoten of ons verlaten.

Dat geldt ook voor U. Mocht U er eens toe overgaan U afzonderlijk met de synodaal-Gereformeerde kerken te verenigen, zonder vooraf het vrijgemaakt-Gereformeerde kerkverband op een of andere wijze in Uw appèl tot vrede en verzoening te betrekken en diemtrent in een reële beslissingssituatie te brengen, dan zullen wij ook U niet kunnen vasthouden op de wijze als wij eerder aangaven.

U zou dan de grens passeren, zonder dat over de vrijheid van grensverkeer definitief geoordeeld kon worden. Dan zullen wij U niet anders kunnen vasthouden dan zoals we de synodaal-Gereformeerde broeders achter de bewuste grens sinds jaren hebben vastgehouden. Dat is vanuit eigen verband een zoeken van contactoefening tot vrede met het andere verband.

Want wij begeren geen beëindiging van afzonderlijk vrijgemaakt kerkelijk leven, tenzij God ons anders aanwijst.

Op weg naar de toekomst

Wij komen aan het eind van hetgeen wij U wilden schrijven. We hebben getracht zo duidelijk mogelijk te zijn. Eveneens zo verbindend als geoorloofd is.

Toch dienen we te beseffen, dat we ons op niets definitiefs tegenover elkaar mogen vastleggen, dan alleen op het naleven van het gebod Gods in iedere eigen situatie. Want hoe kunnen de toepassingen wisselen, naardat de situatie waarin Gods gebod gelding heeft, verandert.

Wij schrijven nu vanuit de kerkelijke situatie in het jaar 1966. De situatie van gescheurdheid van het reformatorische volksdeel in Nederland, dat zich eens liet vergaderen op het fundament van Gods Woord en de drie formulieren van enigheid, samenlevend naar de regels van de Dordtse Kerkenordering; de situatie tevens, waarin dat volk, in velerlei stijl bouwend op dit fundament, zoekt naar de grenzen van zijn kerkelijke gemeenschap; waarin, gestuwd naar het niveau van denken in wereldproporties, ieder zich opnieuw afvraagt, of het historisch fundament van de Nederlandse Gereformeerde Kerken ook samenvalt met het fundament van de heilige, algemene, Christelijke Kerk.

Zo ja, hoe is dan de verhouding tot andere kerken in binnen- en buitenland, die kennelijk Gods kinderen vergaderen, maar die niet onze belijdenisgeschriften hebben, noch onze samenlevingsregels kennen?

Zo nee, hoe heeft dan dit historisch fundament in eigen gemeenschap en naar buiten te functioneren? Wij zijn van oordeel, dat de kerkelijke werkelijkheid door deze problemstellingen in de toekomst zal worden bepaald. We worden met ons vaak klein vaderlands gedoe als Gereformeerde Kerken in Nederland weggeroepen naar het niveau van de wereldkerk. En dat zal steeds meer ge-

beuren, of we dat wensen of niet. Daarheen dringt ons Christus' leiding van de wereldgeschiedenis. Op de weg daarheen schreef U ons uit Groningen, schrijven wij U vanuit verschillende plaatsen in Nederland. Zulks om steun te zoeken en te vinden bij elkaar om in eigen lokale noodsituaties verantwoord op deze weg te wandelen.

Dan kunnen we ons jegens elkaar alleen maar vastleggen op deze zekerheden: dat de eenheid der kinderen Gods tot de boodschap der waarheid behoort, die gepredikt en gedaan moet worden;

dat de eenheid der kinderen Gods alleen door het blijven in de waarheid kan worden beleefd;

dat alleen God van Zijn kinderen de verlichte ogen van het verstand met de wijsheid van het kart kan geven om de eenheid naar waarheid met al Gods kinderen te beleven.

Wij beloven U, door Gods genade, in de belijdenis van dit geloof, in het handelen naar dit gebod, in het bidden van deze bede standvastig te zullen blijven.

NOTEN

1. Deze naam ontvingen zij, omdat ze buiten het verband van de Gereformeerde Kerken kwamen te staan.
2. De zogenaamde 'Bos-actie', waarin ds. B.A. Bos, eerst predikant te Assen en later legerpredikant, een grote rol speelde. Hij werd met een aantal predikanten en gemeenteleden 'synodaal'.
3. O.a. van ds J.M. Goedhart met de titel, *Bewaard bij het Woord*, Enschede 1977. Verder in allerlei kerkbladen, terwijl ook het blad *De Reformatie* er een apart themanummer aan heeft gewijd, 7 november 1987. Een helder overzicht, zij het summier, is ook te vinden in: C.G. Bos, *Nederlandse Kerkgeschiedenis sinds 1945*, Groningen 1980. Zie ook: P. Jongeling e.a., *Het vuur blijft branden*, Kampen 1979, 'In de storm', blz. 77 v.v.
4. De 'Acte van Vrijmaking of Wederkeer' is onder meer te vinden in G. Janssen, *De feitelijke toedracht*, Groningen 1969, blz.256-260.
5. Janssen, a.w., blz.48.
6. *De Reformatie*, 18 december 1948, blz. 104.
7. Zie respectievelijk *De Reformatie* van 11 juni 1949, blz. 307 en van 23 april 1949, blz. 250.
8. Een breder overzicht van de steeds weer nieuwe formuleringen die diverse synoden van deze kerken tot stand brachten gaf ik in het *Handboek 1989*, Goes 1989, blz. 311-318.
9. Zie *Acta Groningen 1946*, artikel 136.
10. *Acta Amersfoort 1948*, art. 89.
11. Zie D. van Dijk en W.G. de Vries, *De jongste aanval op de Vrijmaking als acte van trouw*, Bedum z.j., blz. 12.
12. G. Janssen, a.w., blz. 222. Hij eindigt: 'De kranten schreven met vette koppen: De weg tot elkander. Maar het was de weg naar het diensthuis'. Ds. B.A. Bos werd later Christelijk Gereformeerd.
13. In totaal waren het tien predikanten en 2500 kerkleden, die synodaal werden. Zie 'De weg tot elkaar' van F. Tobias Bos, in *Jaarboek van de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken*, Kampen 1989, blz. 189, noot 136.
14. Citaten te vinden in D. van Dijk en W.G. de Vries, a.w.
15. We verwijzen hier steeds naar de tekst van de Kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland, opgenomen in het *Gereformeerd Kerkboek*, tenzij anders aangegeven.
16. Zie hierover G. Janssen, a.w., blz. 224-230. Ik wijs nog op zijn conclusie: De meerdere vergaderingen krijgen over heel de linie de macht in handen, onbeperkt!
17. Inzake de hantering van artikel 31 van de kerkorde en het daaraan door P. Deddens en K. Schilder verbonden 'ratificatierecht' van de kerken, schrijft prof. J. Kamphuis: 'Het is een eis van eerlijkheid vast te stellen dat art. XXXI niet van ratificeren spreekt, maar van "voor vast en bondig houden" '. 'Het is niet bekrachtigen in de zin van rechtskracht *verlenen*, rechtskrachtig *maken*, ratificeren, maar voor rechtsgeldig, rechtskrachtig *houden*'. J. Kamphuis, *Kerkelijke besluitvaardigheid*, Groningen 1970, blz. 58.
18. Zie het rapport dat op de synode te Hoogeveen 1969-1970 werd uitgebracht inzake de dubbele afvaardiging uit het ressort Noord-Holland (rapporteur dr. J. Douma) blz. 509. Dit rapport zal nog vaker ter sprake komen. We noemen het dan Rapport Noord-Holland.
19. Ik wijs met name op het boek van ds. J.R. Wiskerke, *Léven tussen sterven en opstanding*, Goes 1963. Het bevat een brede toelichting op de besluiten van de Particuliere Synode van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg 1962-1963 die het gevoel van ds. Telder veroordeelde.
20. Vindplaatsen bij W. Balke, *Calvijn en de doperse radicalen*, Amsterdam 1973, blz. 318-322.
21. C. Vonk, *De doden weten niets*, Franeker, z.j. blz. 5.
22. Zo haalde een experiment in de kerk te Rijsbergen zelfs de landelijke pers. Voorganger was daar een vroegere ouderling van Breda. Afgevaardigden naar de classis werden niet meer gezonden. Men hield één kerkdienst per zondag. Kinderen namen deel aan de wekelijkse avondmaalsviering. Zie C.G. Bos, a.w., blz. 108.
23. P. Bergwerff, en Tj.S. de Vries, *Rechte lijnen trekken, in gesprek met ds. D. van Dijk*, Groningen 1981, blz. 54.
24. Ik citeer hier uit 'Afschriften en besluiten, notulen en gewisselde correspondentie betreffende de zaak tussen de Geref. kerk van Groningen-Zuid en zijn dienaar des Woords Ds. A. van der Ziel', in opdracht van de classis Groningen d.d. 25 april 1963.
25. Ik wijs in dit verband op J.P. de Vries, *Het leven is één*, Groningen 1966, Joh. Francke, *De kerk en het sociale vraagstuk*, Haarlem z.j., W.G. de Vries, *De gereformeerde gezindte*, Goes 1959,

- en ook naar het cahier: W.G. de Vries, *Kerkelijk verdeeld en christelijk samen?*, Ermelo 1987. Heel de kerkelijke vrijgemaakte pers hield zich in deze periode hiermee bezig.
26. Zie de brochure, die ik samen met ds. D. van Dijk heb geschreven onder de titel *De jongste aanval op de vrijmaking als acte van trouw* in 1965, nadat van ds. A. van der Ziel een brochure was verschenen *Een laatste appel*, Groningen 1965. Ik geef uit de eerste brochure enkele citaten door, waarvan de vindplaatsen daar genoemd zijn.
 27. Deze passage is te vinden in A. v.d. Ziel, *Een laatste appel*, Groningen 1965, blz. 45.
 28. Hij schrijft daarover op blz. 27 van zijn in de vorige noot aangehaalde brochure.
 29. Zie *Acta Rotterdam-Delfshaven* 1965, waarin de uitspraken over de zaak-ds. Van der Ziel over allerlei artikelen van deze *Acta* verspreid zijn. In de genoemde brochure van ds. Van der Ziel staan ze als bijlage 1 ordelijk afgedrukt (blz. 39 v.v.).
 30. Zie hierover *Petahja* van maart 1963.
 31. Zie *Petahja* van september 1963.
 32. Zie *De Reformatie*, 4 en 11 april 1964.
 33. *De Reformatie*, 25 april 1964.
 34. Zie F.L. Rutgers, *Het Kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde Kerken*, gelijk dat gekend wordt uit de handelingen van den Amsterdamschen Kerkeraad in den aanvang der 17e eeuw, Amsterdam 1882, blz. 43-46. Zie ook mijn artikelenreeks hierover in *De Reformatie*, met name 18 en 25 februari 1989 onder de titel 'Kerkerode en rechtswetenschap'.
 35. Zie *Petahja* van maart 1965, waarin ds. A. van der Ziel aan mij onder meer schrijft: 'Ik zou U bij dezen vriendelijk willen vragen, dat U alsnog het uitdrukkelijk verbod (tot samenspreking, W.G.d.V.) aan Uw lezers en aan mij mededeelt'. Ds. Van der Ziel ontkent dat er ooit zo'n verbod zou zijn geweest. Ik heb hem toen gewezen op het besluit van zijn kerkeraad van 28 november 1961, waarin deze uitspraak, dat de samenspreking met delegaties van de synodale kerkeraden tegen het besluit van de kerkeraad inging. Nog sterker: ook tegen het hele *beleid* in dezen van zijn kerkeraad. Nu heeft ds. Van der Ziel tot het laatst toe volgehouden: mijn samensprekingen droegen een heel ander karakter en daarom raakt mij dit verbod van de kerkeraad niet. Zie daarover de in de tekst vermelde 'overweging' van de synode (blz. 140).
 36. Zie *Vertrouwelijke Acta* van de PS Groningen 1965.
 37. Zie zijn ingezonden stuk in *Petahja* van januari 1964.
 38. Zie voor nadere documentatie de Jaaroverzichten in het *Handboek 1988* en het *Handboek 1989* van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt).
 39. Voor de citaten, zie D. van Dijk en W.G. de Vries, *a.w.*, blz. 7.
 40. Zie hierover D. van Dijk en W.G. de Vries, *De jongste aanval op de Vrijmaking als acte van trouw*, blz. 18.
 41. We ontlenen deze citaten aan het vlugschrift *Enige Persstemmen*, gericht 'aan de leden van de Geref. Kerk van Groningen-Zuid', zonder jaartal en zonder ondertekening.
 42. Zie *Petahja* van januari 1965.
 43. Zie *Petahja* van april 1966, blz. 54.
 44. Aldus prof. J. Kamphuis in zijn brochure *Verantwoording van een keus, anno Domini 1967*, Goes, blz. 3.
 45. J. Kamphuis, *a.w.*, blz. 3,4.
 46. Aldus prof. dr. W. van 't Spijker in *De Wekker*. Zie hierover: W.G. de Vries, *Kerkelijk verdeeld en christelijk samen?*, Ermelo 1987, blz. 45.
 47. Bij J. Kamphuis, *a.w.*, blz. 13.
 48. Zie hierover breder: W.G. de Vries, *De kerk, pijler of puinhoop*, Ermelo 1989.
 49. De tekst van de *Open brief* is achterin dit cahier opgenomen als bijlage.
 50. Voor een iets bredere bespreking verwijs ik naar het Jaaroverzicht in het *Handboek 1987*.
 51. Zie *De Reformatie*, 17 dec. 1966, blz. 91.
 52. Zie 'Open antwoord-brief' van dr. C. Trimp in *De Reformatie* van 24 dec. 1966.
 53. *Acta Amersfoort-West*, art. 15.
 54. Zie daarvoor, G. Prins, *Dit zoek ik..., Geschiedenis van de Gereformeerde Kerk te Wezep vanaf de afscheiding*, 1984.
 55. Zie over deze kwestie twee brochures van beide kanten: *Kerkscheuring in Zwolle*, 1970, ondertekend door H. van den Berg, K. van Hoffen, M. Lok, Z.G. van Oene, G.J. Vrijmoeth, en *Informatie over de kerkbreuk in de Gereformeerde Kerk van Zwolle* op 1 maart 1969 door ds. C.G. Bos.
 56. Zie G. Groen van Prinsterer, *Proeve over de middelen, waardoor de waarheid wordt gekend en*

- gestaafd*, 1854, blz. 27, 29. Zie hierover breder: W.G. de Vries, *Het eeuwige evangelie en de vierde mens*, Groningen 1970, blz. 108-114.
57. Zie hierover W.G. de Vries, 'Zwolve zwaarigheden' in *Petahja* van juni-juli 1973.
 58. Dit voorbeeld, dat met vele andere te vermeerderen zou zijn, is te vinden bij C. Smits, *De Afscheiding van 1834, Achtste deel: Provincie Noord-Brabant*, Dordrecht, bl. 233.
 59. F.L. Rutgers, *De geldigheid van de Oude Kerkenordening der Nederlandsche Gereformeerde Kerken*, Amsterdam, 1890, blz. 42.
 60. Zie hierover *Pijler en fundament, verantwoording van de ambtsdragers van de gereformeerde kerk te Amsterdam-Zuid, die deze gemeente zijn voorgedaan in doleantie*, 1968, blz. 43.
 61. Zie hierover J. Kamphuis 'Kan de kerk wel gereformeerd zijn?' in *De Reformatie* van 6 september 1986, blz. 943.
 62. Zie hierover W.G. de Vries, *Het eeuwige evangelie en de vierde mens*, Groningen 1970, blz. 110.
 63. In *De Reformatie* van 7 november 1987, een themanummer over 'De Nederlands Gereformeerden en wij', blz. 130-133.
 64. Zie de *Notulen* van de classis Amersfoort d.d. vrijdag 1 dec. en woensdag 13 dec. 1967 in de Martuskerk te Amersfoort.
 65. *Akkoord van kerkelijk samenleven van de Nederlands Gereformeerde Kerken*, Breukelen 1982.
 66. In *De Reformatie* van 2 januari 1982.
 67. Zie een serie artikelen van zijn hand in *De Reformatie* van 30 april 1983 en volgende weken: 'Notities bij een "Akkoord" '.
 68. Ik wijs op het prachtige boek van P. Jongeling en anderen, *Het vuur blijft branden*, Kampen 1979.
 69. Zie 'Persschouw' van *De Reformatie*, 6 oktober 1979.
 70. Zie 'Persschouw' in *De Reformatie* van 12 januari 1980.
 71. Zie 'Persschouw' van *De Reformatie* van 17 december 1988.
 72. Zie 'Persschouw' in *De Reformatie* van 20 februari en 26 maart 1988.
 73. Zie H. Hoksbergen, *In gesprek, Ontmoeting tussen Nederlands gereformeerden en (vrijgemaakt) gereformeerden*, Barneveld 1988, blz. 14, 15.
 74. Zie *De Reformatie* van 7 november 1987, blz. 139.
 75. Zie H. Hoksbergen, a.w., blz. 19 e.v.
 76. In de plaatselijke kerkbladen en speciale uitgaven, in de loop van 1989.
 77. Zie over deze zaak *De Reformatie* van 11 januari 1986.
 78. Zie *De Reformatie*, 26 mei 1939.
 79. Zie J. Wesseling, *De Afscheiding van 1834 in Overijssel*, Groningen 1984, deel 1, blz. 150.
 80. *Acta Groningen 1946*, blz. 77.
 81. H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht*, deel 1, Kampen 1928, blz. 440.

INHOUD

<i>Inleiding</i>	5
<i>1. Voorgeschiedenis</i>	6
1.1. De verhouding tot de synodaal Gereformeerde Kerken	7
1.2. Frontvorming binnen de vrijgemaakte kerken	10
<i>2. Een klein vuur</i>	11
2.1. Dreigend independentisme	11
2.2. Perspolemie	12
<i>3. Een grote brand</i>	17
3.1. In het westen	17
3.1.1. De zaak Kralingen	17
3.1.2. Ds. C. Vonk over de zaak Kralingen	17
3.2. In het zuiden	21
3.2.1. Ds. B. Telder over de 'tussentoestand'	21
3.2.2. De Particuliere Synode van het zuiden	23
3.3. In het noorden	24
3.3.1. De ontwikkeling in de synodale kerken	25
3.3.2. De zaak ds. A. van der Ziel	26
3.3.3. De doorgaande reformatie	28
3.3.4. Voortgaande behandeling zaak Van der Ziel	30
3.3.5. Schorsingswaardigheid uitgesproken	34
3.3.6. De classis Groningen 1963	36
3.3.7. De schorsing in eigen verantwoordelijkheid	37
3.3.8. De opschudding in het kerkverband	40
3.3.9. De synode van Rotterdam-Delfshaven 1964-1965	42
3.3.10. De zaak Beverwijk	42
3.3.11. De zaak ds. J. van der Schaft	43
3.3.12. De zaak ds. A. van der Ziel	45
3.3.13. Het conflict op de synode van Rotterdam-Delfshaven	48
3.3.14. De synode zet haar werk voort	50
3.3.15. De afzetting van ds. A. van der Ziel	52
3.3.16. Nabeschouwing	53
3.4. In het oosten	55
3.4.1. De kerk te Kampen	58
3.4.2. De Open Brief	62
3.4.3. De Generale Synode van Amersfoort-West 1967	65
3.4.4. De breuk te Kampen	66
3.4.5. De Generale Synode van Hoogeveen 1969-1970	67
3.4.6. De hoogleraren dr. H.J. Jager en C. Veenhof	68
3.4.7. De kerk te Wezep	70

3.4.8.	De kerk te Zwolle	71
3.5.	In het hele land	73
3.5.1.	Het wegroepen achter ontrouwe ambtsdienst vandaan	73
3.5.2.	De afvaardiging van de PS van Noord-Holland	75
3.5.3.	De trieste balans	77
4.	<i>Nabeschouwing</i>	79
4.1.	Tolerantie	82
4.2.	Verdere ontwikkelingen	85
5.	<i>De Nederlands Gereformeerde Kerken</i>	87
5.1.	De Generale Synode van Hattem 1972-1973	87
5.2.	De weg naar het Akkoord van kerkelijk samenleven	89
5.3.	Het Akkoord van kerkelijk samenleven	91
5.4.	De realiteit van de Nederlands Gereformeerde Kerken	92
5.5.	De huidige situatie	95
5.6.	Gesprekken en samensprekingen	96
5.7.	Voorwaarden voor hereniging	97
5.8.	Concrete poging tot hereniging	99
5.9.	Geloven en handelen	102
5.10.	Hoe verantwoord te herenigen?	104
6.	<i>Het vuur blijft branden</i>	107
	Bijlage: De Open Brief	108
	<i>Noten</i>	116

In de serie WOORD EN WERELD zijn verschenen:

cahier 1: DS. C.G. BOS, DE DOLEANTIE ALS KERKREFORMATIE.

Een behandeling van enkele opmerkelijke aspecten van de Doleantie, met duidelijke lijnen naar de kerkelijke situatie van vandaag.

cahier 2: DS. J.J. ARNOLD, WANDELEN MET GOD.

Over het verbond dat God lang geleden sloot met zijn kinderen en over de actuele betekenis daarvan voor het persoonlijk, gezins- en kerkelijk leven van deze tijd.

cahier 3: DS. T.J. BOERSMA, JERUZALEM VANDAAG.

Jeruzalem, de Oud-testamentische woonplaats van God, wordt nu gevonden in de kerk, die haar geloof fundeert op Jezus Christus.

cahier 4: DS. H.J.J. FEENSTRA, WAS ABRAHAM GEREFORMEERD?

Vanuit deze en andere prikkelende vragen komt de auteur tot sprekende voorbeelden van 'gereformeerd denken'.

cahier 5: PROF. J. KAMPHUIS, NIETZSCHE IN NEDERLAND.

De gevaarlijke invloed van Friedrich Nietzsche, de 'prins van het nihilisme' is te vinden bij hedendaagse literatoren, zoals Maarten 't Hart. De auteur is van mening, dat deze invloed maar zelden onderkend wordt.

cahier 6: DR. W.G. DE VRIES, KERKELIJK VERDEELD EN CHRISTELIJK SAMEN?

De auteur formuleert zijn gedachten over de problematiek van de (organisatorische) samenwerking van christenen die kerkelijk verdeeld zijn.

cahier 7: J.W. MEIJER, KRUISTOCHT TEGEN APARTHEID?

Apartheid zal verdwijnen, dat staat wel vast, aldus de auteur, die al ruim 15 jaar in Zuid-Afrika woont. Maar wat komt er dan. Luistert de wereld naar de bevrijdingstheologen, die een kruistocht lijken te ondernemen?

cahier 8: DS. H. BOUMA, DE KERKORDE, REGEL VOOR VREDE IN DE KERK.

Ds. Bouma beoogt aan te geven dat de regels van de kerkelijke samenleving niet maar dorre verordeningen zijn, maar actuele waarde en praktisch nut hebben. De kerkorde wil, vanuit schriftuurlijke uitgangspunten, de vrede in de kerk van Christus dienen.

cahier 9: DR. W.G. DE VRIES, DE KERK, PIJLER OF PUINHOOP?

De 'ruime keus' die er in Nederland bestaat als het gaat om het aantal kerkgenootschappen, lijkt ertoe te leiden dat het doen van een keuze bij velen van ondergeschikt belang wordt geacht. Waarschuwend tegen zowel kerkelijk radicalisme als relativisme, behandelt dr. De Vries een aantal aspecten van het 'kerkelijk vraagstuk'.

cahier 10: PROF. J. KAMPHUIS, MET CALVIJN IN DE IMPASSE?

Centraal in dit cahier staat de vraag of Calvijn in zijn preken gezegen heeft over de verkiezing. 'Ja' zegt prof. dr. C. Graafland in zijn boek 'Van Calvijn tot Barth'. 'Nee' luidt prof. Kamphuis' conclusie in dit cahier. Een actuele, belangrijke discussie!

cahier 11: DS. H.J.J. FEENSTRA, WEES WIJS MET DE WIJSHEID.

Het spreukenboek heeft vandaag zeker nog wat te zeggen, waar het gaat over gezag, sexualiteit, opvoeding en allerlei andere aspecten van het dagelijkse leven. Deze inleiding in de eerste 9 hoofdstukken van dit bijbelboek toont dat duidelijk aan.

12/13/14/16/18/19

W.G. de Vries (1926) is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum. Zijn middelbare schoolopleiding volgde hij aan het Willem Lodewijk Gymnasium te Groningen.

In 1951 werd hij predikant te Winschoten, na zijn studie aan de Theologische Hogeschool te Kampen.

In latere jaren werkte hij als dienaar des Woords in Leiden, Helpman (Gr.), Haren en Zwolle.

In 1974 promoveerde hij tot doctor in de theologie op het proefschrift "Calvinisten op de tweesprong" (uitg. De Vuurbaak).

Bijna twintig jaar was hij voorzitter van de Bond van Mannenverenigingen op Gereformeerde Grondslag.

Nu is hij eindredacteur van De Reformatie, Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven. Sinds 1980 redigeert hij het Kerkelijk Handboek. Naast artikelen in allerlei bladen verschenen van zijn hand bij Uitgeverij De Vuurbaak (Groningen-Barneveld):

- Het huwelijk in ere (1976), dat in 1980 ook in het Engels verscheen
- Het eeuwig evangelie en de vierde mens (1970)
- K. Schilder als gevangene en onderduiker (1977)

Bij uitgeverij Oosterbaan en Le Cointre (Goes) verscheen van hem:

- De Gereformeerde levenswandel (1976)
- Het ene Woord en de vele sekten (1984)

In de reeks 'Woord en Wereld' publiceerde hij:

- Kerkelijk verdeeld en christelijk samen? (1987)
- De kerk, pijler of puinhoop? (1989)

De Vrijmaking in het vuur

De jaren zestig waren voor de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) zeer bewogen jaren vanwege de kerkstrijd die voorafging aan het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken.

Het uiteengaan van broeders en zusters, die zich na de vrijmaking van 1944 als het ware 'verenigen' mochten, bracht veel verdriet en strijd met zich mee in kerkelijk en persoonlijk opzicht.

Deze trieste episode uit de recente kerkgeschiedenis beschrijft dr. De Vries in dit cahier in het kort.

Hij maakt, voor zover mogelijk, de balans op en formuleert tenslotte, naar aanleiding van concrete gesprekken, een mogelijke basis om verder met elkaar te spreken.